T.C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Sosyoloji Anabilim Dalı

TÜRKİYE'DE VATANDAŞLIK KONUMUNA GELEN İRANLILARIN OY VERME DAVRANIŞI ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR İNCELEME: İSTANBUL ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Tezi

Zakaria SAFAEİ

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Raheb MOHAMMADI GHANBARLOU

İstanbul-2025

TEZ TANITIM FORMU

Yazar Adı Soyadı	**:** Zakaria SAFAEİ
Tezin Dili	**:** Türkçe
Tezin Adı	**:** Türkiye'de Vatandaşlık Konumuna Gelen İranlıların Oy Verme Davranışı Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme: İstanbul Örneği
Enstitü	**:** İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Anabilim Dalı	**:** Sosyoloji
Tezin Türü	**:** Yüksek Lisans
Tezin Tarihi	**:** 21.06.2025
Sayfa Sayısı	**:** 104
Tez Danışmanları	**:** Dr. Öğr. Üyesi Raheb MOHAMMADİ GHANBARLOU
Dizin Terimleri	**:** Oy Verme Davranışı, Göç, Sosyal Sermaye
Türkçe Özeti	**:** Bu çalışma, Türkiye'de vatandaşlık kazanmış İranlı göçmenlerin oy verme davranışlarını incelemektedir. Görüşmelerle elde edilen veriler, göçmenlerin oy tercihlerinde hem bireysel çıkarların hem de kültürel kimlik ve sosyal çevrenin etkili olduğunu göstermektedir.
Dağıtım Listesi	**:** 1. İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsüne 2. YÖK Ulusal Tez Merkezine

Zakaria SAFAEİ

T.C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Sosyoloji Anabilim Dalı

TÜRKİYE'DE VATANDAŞLIK KONUMUNA GELEN İRANLILARIN OY VERME DAVRANIŞI ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR İNCELEME: İSTANBUL ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Tezi

Zakaria SAFAEİ

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Raheb MOHAMMADI GHANBARLOU

İstanbul-2025

BEYAN

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğu, kullanılan verilerde herhangi tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez olarak sunulmadığını beyan ederim.

Zakaria SAFAEİ

21/ 06/ 2025

İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Zakaria Safaei'ın "**Türkiye'de Vatandaşlık Konumuna Gelen İranlıların Oy Verme Davranışı Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme: İstanbul Örneği**" adlı tez çalışması, jürimiz tarafından Sosyoloji anabilim dalı, Sosyoloji bilim dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan ----------

Doç. Dr. Mira ASSADİ

Üye ----------

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe AYDIN

Üye ----------

Dr. Öğr. Üyesi Raheb MOHAMMADİ GHANBARLOU

(Danışman)

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

... / ... / 2025

Prof. Dr. İzzet GÜMÜŞ

Enstitü Müdürü

ÖZET

Bu çalışmada, Türkiye'de vatandaşlık statüsü kazanmış İranlı göçmenlerin oy verme davranışları analiz edilmektedir. Küresel ölçekte yoğunlaşan göç hareketliliği, göçmenlerin yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda siyasi yönelimlerini de anlamayı gerekli kılmaktadır. Özellikle Türkiye, coğrafi ve politik konumu itibarıyla Orta Doğu merkezli göç dinamikleriyle uzun süredir iç içe bulunmaktadır ve bu nedenle geniş çaplı göç dalgaları için önemli bir hedef ülke hâline gelmiştir. Bu çerçevede, vatandaşlık hakkı elde eden göçmenlerin oy verme davranışlarını incelemek, onların yeni toplumsal ve siyasal bağlamda nasıl konumlandıklarını anlamak açısından önem arz etmektedir. Araştırma, Türkiye'de vatandaşlık kazanmış 20 İranlı göçmenle derinlemesine ve yüz yüze gerçekleştirilen mülakatlara dayanmaktadır. Nitel araştırma yönteminin benimsendiği bu çalışmada, katılımcılara kartopu örnekleme tekniği aracılığıyla ulaşılmaktadır. Seçmen davranışını açıklamaya yönelik kuramsal yaklaşımlar çerçevesinde; rasyonel tercih modeline göre bireyler, kendi çıkarlarını maksimize edecek biçimde bilinçli ve hesaplı tercihlerde bulunmaktadır. Sosyolojik modele göre ise seçmenler, içinde bulundukları toplumsal grupların kültürel değerleri, kimlikleri ve ortak çıkarları doğrultusunda oy kullanmaktadır. Psikolojik model ise bu iki yaklaşım arasında bir ara pozisyon benimseyerek, seçmenlerin aile gibi aidiyet grupları üzerinden siyasal partilere duygusal bir bağlılık geliştirdiklerini öne sürmektedir. Bu çalışma, Türkiye'de vatandaşlık statüsü elde etmiş İranlı göçmenlerin oy verme davranışlarının hem rasyonel çıkar hesaplarına hem de kültürel geçmişlerinden gelen değer ve kimlik unsurlarına dayandığını ortaya koymaktadır. Ayrıca, katılımcıların sahip olduğu sosyal sermaye düzeylerinin, oy verme eğilimleri üzerinde etkili olduğu da gözlemlenmektedir.

Anahtar Kavramlar: Oy verme davranışı, Seçmen, Siyasi tercih, Göç

SUMMARY

This study analyzes the voting behavior of Iranian immigrants who have acquired citizenship status in Turkey. The increasing global mobility of migrants necessitates a deeper understanding of not only their economic activities but also their political orientations. Turkey, due to its geographical and political location, has long been intertwined with migration dynamics centered in the Middle East and has consequently become a significant destination country for large-scale migration movements. In this context, examining the voting behavior of immigrants who have obtained citizenship is crucial for understanding how they position themselves within their new social and political environments. The research is based on in-depth, face-to-face interviews conducted with 20 Iranian immigrants who have acquired Turkish citizenship. This qualitative study adopts a snowball sampling method to reach participants. Within the framework of theoretical approaches to voter behavior, the rational choice model suggests that individuals make deliberate and calculated decisions to maximize their own interests. In contrast, the sociological model posits that voters act in accordance with the cultural values, identities, and collective interests of the social groups to which they belong. The psychological model occupies a middle ground between these two perspectives, emphasizing voters' emotional attachment to political parties through primary groups such as the family. This study demonstrates that the voting behavior of Iranian immigrants who have acquired Turkish citizenship is shaped both by rational calculations and by cultural and identity-related factors rooted in their past experiences. Furthermore, it is observed that their levels of social capital also influence their voting tendencies.

Keywords: Voting behavior, Voter, Political preference, Migration

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **İ**
SUMMARY ..... **İİ**
İÇİNDEKİLER ..... **İİİ**
TABLOLAR LİSTESİ ..... **V**
GRAFİKLER LİSTESİ ..... **Vİ**
GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM
ÇALIŞMANIN KONUSU, AMACI VE TEMEL SORUNU

1.1. Çalışmanın Konusu 4
1.2. Çalışmanın Amacı 4
1.3. Çalışmanın Önemi 5
1.4. Çalışmanın Problemi 5
1.5. Çalışmanın Sınırlılıkları 7

İKİNCİ BÖLÜM
ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVESİ

2.1. Oy Verme Davranışı 8
2.1.1. Psikolojik veya Parti Kimliği Modeli 9
2.1.2. Sosyolojik Model 11
2.1.3. Rasyonel Model 13
2.1.4. Stratejik Model 15
2.2. Dış Göç ve Sosyal Sermaye 16
2.2.1. Siyasal Güven 17
2.2.1.1. Siyasal Güven ve Seçimler 18
2.2.2. Bağlayıcı ve Köprü Kurucu Sosyal Sermaye 19
2.2.3. Göç, Sosyalleşme ve Sosyal Sermaye 20

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
İRAN'IN SOSYO-KÜLTÜREL YAPISI

3.1. İran Tarihine Kısa Bakış 22
3.1.1. Modern İran ve Meşrutiyet Devrimi 23
3.1.2. Birinci Pehlevi 24
3.1.3. İkinci Dünya Savaşı 25
3.1.4. İkinci Pehlevi ve 1979 Devrimi 26
3.1.5. İslam Devrimi ve İran-Irak savaşı 29
3.1.6. Kalkınma ve Reform Hükümetleri 30
3.1.7. 2005-ten Günümüze Kadar 31

3.2. Ekonomik Durum 33
3.3. Cinsiyet Temelli Ayrımcılık 33
3.4. İran'ın Etnik Yapısı 35
3.4.1. Farslar 38
3.4.2. Türkler 38
3.4.3. Kürtler 38
3.4.4. Araplar 39
3.4.5. Beluçlar 39
3.4.6. Lorlar 39
3.5. İran'ın Din ve Mezhep Yapısı 39
3.6. Siyasi Yapı 41

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

4.1. Yorumlayıcı ve Yapılandırıcı Yaklaşım 45
4.2. Nitel Yöntem 46
4.3. Veri Toplama Süreci, Tekniği ve Güçlükler 47
4.3. Veri Analizi 50

BEŞİNCİ BÖLÜM
BULGULAR VE TARTIŞMA

5.1. Güven ve Oy Verme Eğilimi 51
5.2. Sosyal Sermayenin Oy Verme Davranışına Etkisi 54
5.3. İranlı Göçmenin Ekonomik ve Sosyal Konumu 58
5.3.1. Ekonomik Zenginlik ve Oy Verme Davranışı 58
5.3.2. Biz Kavramı ve Önyargının Oluşmaması 60
5.3. Karasızlık Girdabında 67
5.3. Kültürel Arka Plan ve Oy Verme Davranışı 69
5.3.1. Teokrasi ve Laiklik İkilemi 69
5.3.2. Bireysel Özgürlükler 73

SONUÇ 79
KAYNAKÇA 86
EKLER 90

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. İran'da etniklerin nüfusunun yüzdesi…….37

Tablo 2. Katılımcıların Demografik Özellikleri …….. 48

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1. Psikolojik Model …… 10

Grafik 2. İran ve Türkiye – GSYH Karşılaştırmas …… 33

Grafik 3. İran'ın Demografik Haritası ……...…… 36

Grafik 4. Evde Farsça Dışındaki Dilleri Konuşan Nüfusun Yüzdesi ……..... 37

Grafik 5. İran'da Dini Azınlıkların Nüfusu ……...……..... 41

Grafik 6. İran'da Rehberin Seçilme Şeklil ……...……..... 44

Grafik 7. Konut Alma Sayısı 50

GİRİŞ

Göç, toplumların demografik yapısını ve siyasi dinamiklerini önemli ölçüde etkileyen karmaşık bir süreçtir. Günümüz dünyasında Ortadoğu, Kuzey Amerika ve Avrupa göç meselesinden ciddi şekilde etkilenmektedir. Amerika ve Afrika'da güneyden kuzeye olan akın, Avrupa'da doğudan, özellikle Ukrayna-Rusya savaşından sonra Ukrayna'dan Avrupa'ya olan göç dalgaları toplumsal hayatın farklı alanlarını etkilemektedir. Aynı şekilde Ortadoğu'dan batıya yönelik olan göç taleplerinin ilk maksadı genellikle Türkiye'dir. 2024 yılının ortalarına kadar dünya üzerinde toplam göçmen sayısı 304 milyon olduğu bilinmektedir (Total number of international migrants at mid-year, 2024). 2023 yılının sonunda, dünya genelinde 117,3 milyon kişi savaş, zulüm, şiddet, insan hakları ihlalleri ve sosyal düzeni ciddi şekilde bozan olaylar nedeniyle zorla yerinden edilmiştir (UNHCR, 2024). Zorunlu göç dalgalarını bazısı Türkiye'den geçmekte ve bu bakımdan Türkiye göçten en çok etkilenen ülkelerden biridir.

Bazı AB ülkelinde yerel seçimlerde vatandaş olmayan göçmenlerin yerel seçimlerde oy kullanma hakkı tanısa da, genel olarak vatandaşlık konumuna gelmeyen göçmen oy kullanma hakkına sahip değildir. Aynı zamanda bu konularda istatistikler sınırlıdır ve göçmenlerin oy tercihleri kamuoyuna açık değildir. İran'dan göç edenlerin önemli bir kısmı geçici olsa da Türkiye'ye yerleşmekte lakin bunlardan kaç kişinin vatandaşlık kazandığı belli değildir. Geçici ikametten vatandaşlığa geçmenin iki temel yolu bulunmaktadır: Türkiye vatandaşı ya da Türkiye merkezli bir şirketten belirli bir değerde gayrimenkul edinmek veya belirli bir süre boyunca Türkiye Cumhuriyeti topraklarında ikamet etmek. Gayrimenkul edinimi yoluyla vatandaşlık hakkı kazanma koşulu, 2018 yılından önce 1 milyon Amerikan doları iken, 2018–2022 yılları arasında 250 bin dolara düşürülmüş, daha sonra ise 400 bin Amerikan doları olarak yeniden belirlenmiştir (Türk vatandaşlığı için asgari gayrimenkul bedeli 400 bin dolara yükseltildi, tarih yok). Alternatif olarak, Türkiye'de öğrenci ya da çalışma vizesiyle en az beş yıl boyunca kesintisiz ikamet eden ve bu süre zarfında altı aydan uzun süre yurt dışında bulunmayan bireyler de gerekli belgelerle vatandaşlık başvurusu yapabilmektedir.

2017 yılında İran uyruklu vatandaşlar tarafından sadece 792 konut satın alınmışken, 2018'de yapılan yasa değişikliği sonrasında bu sayı 3.652'ye ulaşmıştır. Sonraki yıllarda bu artış 2021 yılına kadar devam etmiş ve 2021'de 10.056 konut satın

alınmıştır. 2022'de yasanın yeniden değiştirilmesiyle konut alım sayısında azalma başlamış ve 2024'te bu rakam 2.166'ya gerilemiştir. Son 10 yılda en az 40.000 İran uyruklu vatandaş Türkiye'den konut satın almıştır. Bu tür konut alım taleplerinin genellikle vatandaşlık kazanma amacıyla gerçekleştirildiği varsayılırsa, elde edilen veriler İranlı göçmenlerin Türkiye'ye yerleşme konusundaki yoğun isteğini de yansıtmaktadır.

Sonuç itibarı ile göç dalgaları sonucunda hali hazırda Türkiye'de büyük bir İranlı kitlesi yaşamaktadır. Göç ve yeni topluma entegrasyonu, birçok ülkede dikkate alınması gereken önemli konudur. Göçmenlerin yerleştikleri ülkeye hızla uyum sağlamaları ve sosyal, ekonomik ve kültürel olarak entegre olmaları için çeşitli politikalar ve programlar uygulanmaktadır. Bu kapsamda dil eğitimi ve mesleki eğitim programları, iş bulma ve istihdam destekleri, kültürel etkileşim ve toplumsal katılım etkinlikleri, ayrıca hukuki destek ve danışmanlık hizmetleri gibi önlemler alınmaktadır. Bu politika ve programlar, göçmenlerin toplum içinde aktif bir şekilde yer almalarını ve potansiyellerini en üst düzeyde kullanmalarını sağlamayı amaçlamaktadır.

Türkiye'de İranlıların uyumunu inceleyen bir araştırmada, uyum düzeyinin ikamet süresi, cinsiyet, etnik köken ve eğitim gibi değişkenlere göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Örneğin, İran'ın Azerbaycan Türkleri en yüksek uyumu sağlarken, Fars kökenli bireylerin bu süreçte daha fazla zorluk yaşadığı görülmüştür. Benzer şekilde, vatandaşlık kazanan bireylerin uyum düzeylerinin daha yüksek olduğu belirtilmiştir (kohnehshahri, 2024, ss. 81-96). Aynı araştırmada, İranlıların Türkiye'yi tercih etme nedenleri incelendiğinde, çekici faktörler arasında Türkiye'nin göç sürecine dair daha esnek yasal düzenlemelere sahip olması, coğrafi yakınlık, bireysel özgürlükler ve iklim koşulları öne çıkmıştır. İtici faktörler arasında ise ilk sırada İran'daki siyasi durum yer almakta; bunu ekonomik zorluklar ve bireysel özgürlüklerin kısıtlı olması takip etmektedir (2024, s. 78).Yalova'da 2022 yılında gerçekleşmiş bir araştırmada entegrasyon sonucunda belli ölçüde Türk topluluğu ile belli toplumsal ağlarla bağlandıkları halde, genel olarak İranlılardan oluşan çevre ile sıkı bağlantı içinde oldukları görülmüştür (Kaya, 2022, s. 131). Ankara'da yapılmış bir başka araştırmada ise İranlıların Türkiye'ye göç etme sebeplerini analiz ederken onların daha iyi bir yaşam için göç ettikleri açığa çıkarılmıştır (Kalaylıoğlu, 2016, s. 124). Başka araştırmalarda da İranlıların Türk toplumuna uyum meselesi ele alınmıştır. Ancak,

Türkiye'de vatandaşlık kazanmış İranlı göçmenlerin oy verme davranışlarına ilişkin sistemli bir analiz ve anlayış eksikliği bulunmaktadır.

Vatandaşlık kazanmış göçmenlerin siyasi süreçlere katılımı, demokrasinin bir parçasıdır. Aynı zamanda siyasi süreçlere katılım uyum süreci ve sonucu konusunda da önemlidir. Bu katılım, oy verme, siyasi partilere üyelik, kamusal tartışmalara katılma gibi şekillerde gerçekleşebilir. Göçmenler, kendi toplumlarının sesi olabilir ve politika yapımında geniş bir perspektif sunabilirler. Ancak, dil bariyerleri, vatandaşlık sürecindeki zorluklar ve kültürel uyum sorunları gibi engellerin aşılması önemlidir. Bu durum, söz konusu göçmen grubunun siyasi tercihleri, katılım düzeyi, siyasi partilere yönelik tutumları ve toplum içindeki algıları konusunda önemli bilgi boşluklarına neden olmaktadır. Bu araştırmanın temel problemi, Türkiye'de vatandaşlık kazanmış İranlı göçmenlerin oy verme davranışlarını ve siyasi tercihlerini etkileyen faktörleri anlamaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇALIŞMANIN KONUSU, AMACI VE TEMEL SORUNU

Bu bölümde çalışmanın konusu, amacı, önemi ve sınırlılıkları belirlenerek araştırma probleminin ne olduğu açık bir biçimde ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca, temel araştırma sorusunun yanı sıra alt araştırma soruları da açıklanarak çalışmanın yöneldiği sorunsal daha net bir şekilde tanımlanmaya çalışılmıştır.

1.1. Çalışmanın Konusu

Bu çalışmanın temel konusu, Türkiye'de vatandaşlık konumuna gelen İranlı göçmenlerin oy verme davranışını İstanbul örneği üzerinden araştırmaktır. Başka bir deyişle göç ve siyaset kesişiminde göçmenlerin oy verme tercihleri bu çalışmada konu alınmıştır. İran'da büyümüş bir birey Türkiye'de vatandaşlık elde ettiği takdirde siyasi bakımdan yeni ortamı nasıl anlamlandırmakta, ona nasıl karşılık vermektedir. Göçmenlerin hedef ülkede oy verme davranışlarında hangi faktörler etkili bulunmakta, seçmeni bu etkiler hangi yöne itmektedir? Aynı zamanda göçmen karşıtı siyasi partiler seçim sürecinde göçmen geçmişi olan seçmenin kararına nasıl bir etkide bulunmaktadır?

1.2. Çalışmanın Amacı

Bu araştırmanın temel amacı, Türkiye'de vatandaşlık kazanmış İranlı göçmenlerin oy verme davranışlarına odaklanarak, bu konudaki mevcut literatüre yeni bir perspektif sunmaktır. Aynı şekilde bu insanların tercihleri İran'daki siyasi düşünce ve tercihleri ile ne derecede iç-içe olduğunu incelemektir. Bu amaç çerçevesinde aşağıdaki alt sorulara cevap aranacaktır:

- Türkiye'ye göç ettikten sonra vatandaşlık kazanan bireyler için, hangi faktörler oy tercihlerini etkilemektedir?
- İran kökenli seçmenlerin siyasi görüşlerinin oluşmasında, İran'ın siyasi atmosferi ile Türkiye'deki siyasi süreçlerin rolü nedir?
- Göç ettikten sonra Türkiye'de yaşamlarını şekillendiren deneyimler, oy tercihi üzerinde nasıl bir etki bırakmaktadır?
- Siyasi partilerin göçmenlere yönelik politikaları, oy verme tercihi üzerinde ne gibi etkiler yaratmaktadır?

• Türkiye'deki yerel ve ulusal siyasi olaylar, göçmen kimliğini nasıl etkiliyor ve bu etkileşim, oy verme davranışını nasıl şekillendirmektedir?

1.3. Çalışmanın Önemi

Dünya üzerinde göç fenomeninin artan önemi ile göçmenlerin siyasi olarak ne yönde hareket ettikleri demokrasi açısından önemlidir. Aynı zamanda bu konu doğu ve batının köprüsü konumunda olan Türkiye için daha da önemlidir. Ülkeye gelen göçmenler vatandaşlık kazandıkları takdirde ülkenin siyasi yapısına nasıl etkide bulunacakları açısından araştırılması gereken konudur. Aynı zamanda bu araştırma, demokratik süreçlerin çeşitliliğini anlama, toplumsal entegrasyonun etkinliğini değerlendirme ve siyasi partilerin göçmen politikalarını anlama gibi önemli alanlarda içgörüler sağlayarak, bu alandaki mevcut literatüre katkıda bulunacağı açısından da önemlidir. Bu bilgiler, daha kapsayıcı ve adil bir toplum oluşturmak için politika yapıcıları ve toplum liderlerini bilinçlendirmeye ve etkili politikalar geliştirmeye yönlendirebilir.

1.4. Çalışmanın Problemi

Göç ve siyaset kesişiminde birçok konu bulunmaktadır. Hedef ülkede ise göç meselesi bazen ulusal güvenlik kadar ciddi boyutlara ulaşabilmektedir. Aynı şekilde konu ulus-devlet sınırlarını aşmış durumda, global bir fenomen haline gelmiştir (Adıgüzel, 2016, s. 9). Bu eksenin son durağı olan alıcı ülkede ise göçmenlerin yeni topluma uyumu önem kazanmaktadır. Bu bağlamda hem asimilasyon hem de entegrasyon modelleri farklı yöntemler kullansalar da aradıkları sonuç büyük ölçüde aynıdır (Şahin, 2008, s. 228). Çokkültürlülük kavramı, göç alan ülkelerde göçmenlerin uyum sürecine yönelik politikaların şekillenmesinde etkili olmuş; asimilasyon yerine, farklı kültürlerin varlığını sürdürebileceği entegrasyon politikalarının geliştirilmesine zemin hazırlamıştır (Şahin, 2008, s. 228). Bu uyumun bir parçası da siyasi açıdan topluma dahil olmak ve seçimlere katılmak şeklinde kendini göstermektedir. Başka sözle, günümüzde resmi istatistiklere esasen göçmen sayısının 300 milyonu aşan bu dünyada, istikrarı sağlamak açısından göçmenlerin siyasi açıdan nasıl davrandıkları önem arz etmektedir.

Türkiye, göç ve göçmen konusunda dünyada en önemli ülkeler sırasındadır. Son otuz yılda sadece komşu ülkelerinde 5-den fazla savaşa şahit olmuş, Suriye iç savaşı

sonucunda ortaya çıkan milyonlarla zorunlu göçmene ev sahipliği yapmıştır. Buna ek olarak bölgenin batıya doğru kapısı konumunda olması, İran gibi ülkelerden göç etmek isteyenlerin ya hedef ya da transit ülkesi konumundadır. Bu resmi istatistiklerde de kendini göstermekte, İranlı göçmenlerin Türkiye'de yerleşmek isteği konut almak gibi işlerde kendini göstermektedir. İran'da iç meseleler sayesinde çok ciddi bir dışa dönük göç dalgası bulunmaktadır. İran'ın dışında yaşayan İranlı nüfusu 5 milyonu aşmış durumda, bazı istatistiklerde ise 7 milyondan fazla İran kökenli yurtdışında yaşamaktadır (Tanbak, 2025). Yurtdışında en çok tercih edilen ülkeler listesinde ise Türkiye 5. yerde durarak, 154 bin İranlıya ev sahipliyi yapmaktadır (İran Migration Abservatory, 2022). Bazı İran kaynaklarında, Türkiye'de yaşayan İranlıların sayısının yaklaşık 84 bin olduğu ifade edilmektedir (Amarfact, 2025). Göç eğiliminde olan farklı toplumsal grupları araştıran anketin sonuçlarına göre, "Göç etme kararı" tüm gruplar arasında %40 ile %50 arasında değişmektedir (İran Migration Observatory, 2022). Bu göç eğiliminin İran'da hayret doğurucu derecede bulunduğunu göstermektedir. Aynı şekilde bu rakamlar her yıl geçtikçe azalmamakta, aksine çoğalmaktadır.

Aynı şekilde İran'da halk ve devlet arasında güvensizlik geçen 30 yılda büyümüş, güvensizlik farklı şekillerde kendini göstermektedir. En bariz yansımasının seçimlerde düşük katılım oranında görünen bu güvensizlik ülke insanlarının kendilerine has siyasi bakış açısı kazandırmıştır. Özelikle dini yönetime hassasiyete sebep olmuş, bu konuda çok titiz davranmalarıyla sonuçlanmıştır (Kazemipur ve Goudarzi, 2024, s. 179). İranlı göçmenler bu bakış açısını kendileri ile gittiği ülkeye taşıyarak, hedef ülke seçimlerinde karmaşık ve çoktan seçmeli bir oyuna girmiş oluyorlar.

Oy verme davranışı kimilerine göre basitçe bir seçimse, kimi seçmeni çok uğraştırabilecek bir konudur. Gündemi iyice tarayan, siyasi atmosferi bilen, yanlışı ve doğruyu seçim sloganları arasında seçebilen kişiler için zor bir süreç olarak göründüğü halde, Ortodoks parti taraftarı için seçim sadece bir sadakat sınavıdır. Bazıları için ise seçimde "bizim" için en iyi olan seçilmelidir. Dolayısıyla oy verme davranışı seçmenin ait olduğu grubun kültürü ile iç-içedir ve seçmen ait olduğu kültürü referans alarak tercih yapmaktadır.

Göçün dünya genelinde artan önemi, İran'daki yoğun göç talebi ve dünya çapında milyonlarca İran kökenli göçmenin varlığı ile Türkiye'nin coğrafi konumu ve

İranlı göçmenler için popülerliği, bu çalışmayı önemli kılmaktadır; bu doğrultuda, çalışmanın problemi, Türkiye'de vatandaşlık kazanan İranlı göçmenlerin oy verme davranışını araştırmaktır.

1.5. Çalışmanın Sınırlılıkları

Türkiye'de vatandaşlık konumuna gelen İranlı göçmenin oy verme davranışı istatistik açıdan da değerlendirilebilir lakin böyle bir istatistik bulunmadığı için, bu çalışma onların nitel olarak bakış açısını anlamayı amaçlamaktadır. Aynı zamanda araştırma, İran'dan Türkiye'ye göç etmiş ve T.C vatandaşlığını kazanmış 20 kişiyle yapılan görüşmelerle sınırlıdır. Bu küçük örneklem, genel bir sonuca ulaşma kapasitesini sınırlayabilir. Dolayısıyla araştırma genellenebilirlik açısından değil, daha fazla gösterici olmayı amaçlamaktadır.

Metodoloji kısmında da göründüğü gibi katılımcılar yüksek eğitimli kişilerden oluşmuştur. Kartopu örneklem yolu ile ulaşılan katılımcı evreni homojen olma riski taşımaktadır. Genellikle bu yöntemde benzer sosyal statüye sahip kişilere ulaşıldığı için, araştırmanın kapsamlı olmasını sınırlamaktadır. Bu çalışmada da katılımcıların yüksek eğitimli olması araştırmanın kapsamlılığını sınırlamaktadır.

Aynı zamanda araştırma, katılımcılar aracılığıyla elde edilen subjektif verilere dayanmaktadır. Bu durum, verilerin tamamen objektif olmamasına ve bireysel deneyimlere dayanmasına neden olabilir. Siyasi tercih birçok faktörün etkileşiminden kaynaklanan karmaşık bir olgudur. Bu araştırma, katılımcıların bireysel anlayışları ve deneyimlerine odaklandığı halde, bütün etkenleri detaylı bir şekilde inceleme kapasitesine sahip değildir. Gelecek araştırmalarda uzun zaman dilimine odaklanarak, göç sürecindeki zorlukları göz önünde bulundurarak, kuşaklar arasındaki farklılıkların analizi tavsiye olunur.

İKİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVESİ

Bu bölümde araştırmanın kuramsal ve kavramsal temelleri ele alınmıştır. Literatürde yer alan temel oy verme davranışı modelleri genel hatlarıyla açıklanmış; ardından göç olgusu bağlamında sosyal sermaye ile oy verme davranışı arasındaki ilişki kuramsal bir çerçevede tartışılmıştır. Böylece çalışmanın kuramsal arka planı oluşturulmuş ve sonraki bölümlerde yapılacak analizler için teorik bir zemin hazırlanmıştır.

2.1. Oy Verme Davranışı

Seçimler, bir ülkenin siyasi yaşamında önemli ve ilginç olaylardır. Demokratik olmayan devletler bile seçimleri, rejimlerini meşrulaştırmak ve güçlerini pekiştirmek için kullanır. Örneğin, Sovyetler Birliği'nin 1936 anayasası, tüm halk temsilcilerinin doğrudan oy kullanarak seçileceğini garanti ediyordu, ancak adaylar genellikle Komünist Parti tarafından kontrol ediliyordu (Medvic, 2014, s. 20). Benzer şekilde, İran'da adaylar daha önce Anayasa Koruyucular Konseyi tarafından devlet ideolojisine yakınlığına bakılarak seçildikten sonra geri kalan adaylar doğrudan oya bırakılmaktadır. Bu ise gerçek demokratik süreçlerle bağdaşmaz. Seçim demokrasiyi belirleyen faktörlerden biridir; ancak demokratik olmayan rejimlerde yapılan seçimlerin gerçek anlamda demokratik olup olmadığı tartışmalıdır. Demokrasi için seçimler önemlidir, ancak demokrasinin diğer ögeleri da vardır, örneğin ifade özgürlüğü, örgütlenme hakkı ve bilgiye erişim gibi vatandaşlık hakları söylenebilir. Seçimler, demokrasinin temel bir öğesi olmasına rağmen, tek başına yeterli değildir. Harvard üniversitesinde Prof. Dennis F. Thompson seçimlerle demokrasi arasındaki ilişkiyi şöyle açıklamıştır: "Demokrasi olmadan seçimler yapılabilir ama seçimler olmadan demokrasi ayakta kalamaz". Robert Dahl gibi demokrasi teorisyenleri, seçimlerin, siyasi hakların gelişiminde önemli bir rol oynadığını savunmuştur (Medvic, 2014, s. 20-21). Türkiye ile İran örnekleri arasından bu bakımdan önemli farklar vardır. Dolaysıyla Türkiye'de oy kullanma hakkı kazanmış İranlı göçmenlerin siyasi tercihleri bu bakımdan da önem arz etmektedir.

"Oy verme eylemi, bir onaylama mı yoksa bir seçim mi?" sorusu, oy verme davranışı konusunda en önemli sorudur (Harrop ve William L. Miller, 1987, s. 130). Bu soru doğrultusunda bakıldığında farklı oy verme modelleri arasında temel bir

çatışma bulunmaktadır. Parti tanımlama modeline göre, oy verme bir ifade eylemidir ve partiye derin bir bağlılık göstermenin bir yoludur. Rasyonel seçim modeli ise seçmenin kendi çıkarları, değerleri ve öncelikleri doğrultusunda en uygun partiye oy verdiğini varsayar. Sosyolojik yaklaşım ise bireysel seçmeni devre dışı bırakır ve toplumsal yapı üzerinden yola çıkar. Bu modellerin pratik uygulamaları, oy verme davranışını etkileyen faktörleri tanımlar ve açıklar, ancak bu faktörleri tanımlamak için farklı yaklaşımlar kullanır (Harrop ve William L. Miller, 1987, s. 131). Yeni çalışmalarda bu üç modelden sonra bir de stratejik seçim modeli de mevcuttur. Bu modele göre ise seçmen seçim sonuçlarını da göz önünde bulundurarak stratejik seçim yapar. Stratejik yaklaşım sonucunda A partisinden olan seçmen, B partisinin lehine oy kullanabilir. Aşağıda söz konusu 4 model daha detaylı şekilde ele alınmıştır.

Kısaca sosyolojik modeller, siyasal partilerin ortaya çıkışına zemin hazırlayan sosyal ve tarihsel bağlamların katkısını ön plana çıkarmaktadır. Rasyonel ya da ekonomik modeller ise her bir seçimin kendine özgü siyasi ve ekonomik unsurlarının seçmen davranışının oluşumundaki belirleyici rolüne vurgu yapar. Psikososyal modeller ise bu iki tür etkenin (uzak ve yakın nedenler) birbirleriyle olan ilişkisine odaklanır; bu ilişkinin, seçmenle siyasal partiler arasında kurulan psikolojik bağ –yani partizan kimlik– yoluyla şekillendiği varsayılır.

2.1.1. Psikolojik veya Parti Kimliği Modeli

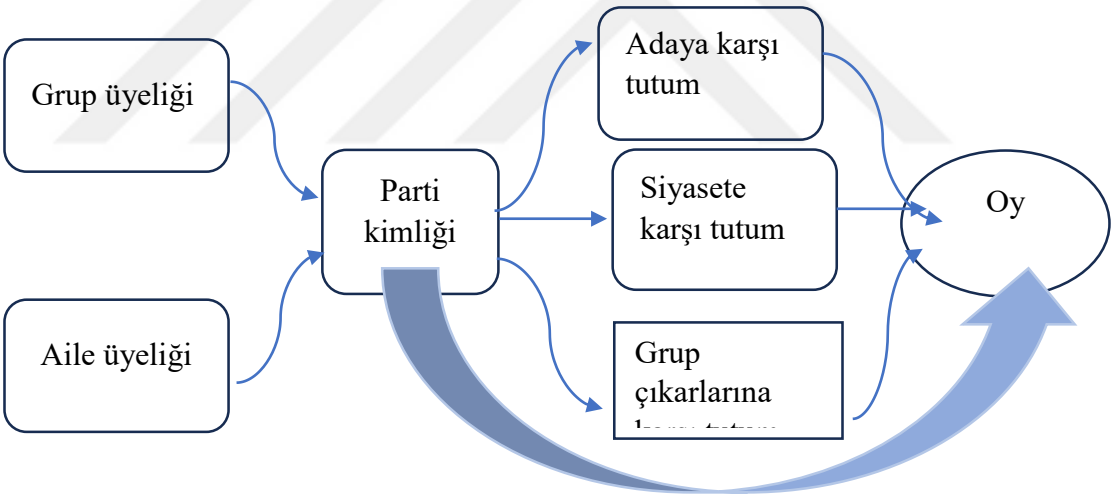
Parti kimliği veya psikolojik model seçmenlerin duygusal bağ kuruduğu ve aidiyet hissettiği partinin lehine oy kullanacağını öngörmektedir. Bu bağlılık hissi farklı yollardan bireye aşılanabilir, lakin aile bu açıdan büyük önem taşımaktadır. Dini aidiyet bağında olduğu gibi, aile aracılığıyla bir partiye veya siyasi yönelime bağlılık çocuk yaşlarından beri aile tarafından bireye aşılanmaktadır. İlerdeki yıllarda seçmenin oy kullanma sürecinde yaptığı tercih, bir fedakârlık veya sadakat testi olarak değerlendirilmektedir (Ünal, 2016, s. 101-102). Bu bağlamda parti kimliği modeline göre oy verme, seçimden ziyade bir eski bağlılığı yeniden onaylama eylem niteliğindedir.

Genellikle aileden miras alınan ve zamanla güçlenen parti kimliği modelindeki bağlılık uzun vadelidir. Dolaysıyla bir çeşit kimlik oluşumundan da söz edilebilir. Partiye duyulan bağlılık duyguları, resmi parti üyeliği de gerektirmez; bir Türk'ün kendini camilere yakın hissettiği şekilde, bazı seçmenler partiye üye olmasalar ya da partiye oy vermeseler bile kendilerini o partiye yakın hissederler. Bu nedenle, parti

kimliği vatandaşın kimliğinin bir parçasını oluşturur. İnsanlar yetişkinlik çağına geldikçe, siyasi bilgi bombardımanını anlamlandırmak için giderek daha fazla parti kimliğine bel bağlarlar (Harrop ve William L. Miller, 1987, s. 131). Dünyada baş veren siyasi olayları partinin geliştirdiği mantık ve bakış açısıyla analiz ederler, partinin tasarladığı taslakla dünyaya bakarlar. Böylece bir seçmenin oyu aynı zamanda onun dünya görüşünü de aksettirmektedir.

Campbell ve diğerlerinin (1960), "The American Voter" (Amerikan Seçmeni) çalışmaları, Michigan Okulu'nun başlangıç noktası olarak kabul edilmektedir. Bu modele göre seçmen, bilgi eksikliği durumunda dahi partizan bağlılığını benimsediği partiye uygun bir konum alır. Seçmenin partisiyle olan ilişkisi ne kadar güçlüyse, bu bağ da o kadar güçlü olur (Ünal, Oy Verme Davranışı Modelleri, 2016, s. 101-102).

Bu modele göre, seçim tercihi, seçmenin siyasetin üç boyutuna yönelik tutumlarıyla doğrudan ilişkilidir: adaylar, politikalar ve partiler ile sosyal gruplar arasındaki ilişkiler. (Harrop ve William L. Miller, 1987, s. 132).

Grafik 1. Psikolojik Model

Kaynak: (Harrop ve William L. Miller, 1987, s. 132).

Yukarıda gösterildiği gibi parti kimliği hem doğrudan hem de dolaylı yollarla oy verme davranışını etkilemektedir. Bazı insanlar için parti kimliği seçim için her zaman yeterlidir, ama bazı seçmenleri var olan durum parti adayından kaydırabilmektedir. Mesela A partisine mensup bir seçmen B parti adayı için oy kullanabilir. Ama

genellikle böylece geçişler kısa sürelidir ve seçmen gelecek seçimlerde yeniden partisine geri döner (Harrop ve William L. Miller, 1987, s. 133).

2.1.2. Sosyolojik Model

Sosyolojik model "nasıl?" sorusuna değil "neden?" sorusuna odaklanır (Harrop ve William L. Miller, 1987, s. 157). Bu modele göre seçim sürecinin birimleri bireyler değil, sosyal gruplardır. Dolayısıyla tercihleri belirleyen grup çıkarlarıdır ve cinsiyet, etnik, mezhep vb. gibi sosyal gruplar önem taşımaktadır (Ünal, Oy Verme Davranışı Modelleri, 2016, s. 97). Kolombiya okuluna referans edilen bu modelde kültürel arka planın önemine vurgu yapılmaktadır.

Sosyolojik seçim davranışı modelinin teorik varsayımları, üç temel eserde tanımlanmıştır: **The People's Choice** (Lazarsfeld, Berelson, ve Gaudet, 1944), **Voting** (Berelson, Lazarsfeld, ve McPhee, 1954) ve **Personal Influence** (Katz ve Lazarsfeld, 1955). Bu eserler, seçim davranışını sosyo-demografik faktörler ve grup kimlikleriyle ilişkilendirerek, bireylerin sosyal çevrelerinden ve bireysel etkileşimlerinden nasıl etkilendiklerini incelemektedirler. Bu çalışmalar, seçmen davranışı üzerindeki etkileri incelerken, medyanın ve propagandanın beklenenden daha az etkili olduğunu ortaya koymuştur. (Ünal, 2016, s. 97). Lazarsfeld, Berelson ve McPhee (1954), dönemin öne çıkan diğer sosyal etkilerinden ziyade özellikle ailenin rolüne ve politik sosyalleşmeye dikkat çekmişlerdir.

Politik sosyalleşme, bir toplumda yeni kuşaklara politik kültür, değerler ve normların aktarılması sürecidir. Çocukluk döneminde yoğunlaşmakla birlikte, politik sosyalleşme bireyin tüm yaşamı boyunca devam eden bir süreçtir (Sarlamanov ve Jovanoski, 2014, s. 17). Bu süreçte edinilen ilk politik bilgiler, sonraki dönemlerde edinilenlerden daha belirleyici bir rol oynar, çünkü erken yaşlarda öğrenilen değerler, ilerleyen yıllarda kabul edilen diğer normların şekillenmesinde temel bir referans noktası oluşturur (Rokkan ve Martin Lipset, 1967). Aile, sosyal statü gibi pek çok aidiyetin kaynağıdır ve bu aidiyetler oy verme davranışını etkilemektedir. Aileler genellikle oy verme tercihleri konusunda benzerlik göstermektedirler. Sosyal statü kır-kent ayırımda kendisini göstermektedir. Mo ve diğer araştırmacılar (1991), Güney Kore'deki kır-kent ayrımının etkisini incelemiş ve Batı'da olduğu gibi bu ayrımın Güney Kore'de de belirleyici olduğunu bulmuşlardır. Kırsal bölgelerdeki oy oranlarının artışı genellikle dış baskılarla gerçekleşirken, kentsel bölgelerdeki yüksek

eğitim ve siyasi bilinç düzeyi, siyasi katılım ve oy oranlarının daha yüksek olmasına katkı sağlamaktadır (Ünal, 2016, s. 98).

Arkadaş çevresi de politik sosyalleşme sürecinde önemli bir etkendir. Arkadaşlar arasında yapılan sohbetlerde genellikle baskın bir politik görüş ortaya çıkar ve bu görüş, grup üyeleri arasında korunur ve süreklilik kazanır. Aynı zamanda sosyolojik oy verme kuramına göre medya, sosyal aktörlerin kampanya öncesindeki tutumlarını çoğunlukla pekiştirir. Bu nedenle medyanın yurttaşların oy verme kararları üzerindeki etkisi oldukça sınırlıdır.

Lipset (1963), cinsiyetin oy verme oranları üzerindeki etkisini incelemiş ve kadınların düşük oy kullanma oranlarının ve muhafazakâr eğilimlerinin, eşlerinin baskısı nedeniyle olduğunu belirtmiştir. Sosyal çevrenin, oy verme davranışları üzerinde etkili bir rol oynadığını savunmuştur. Lipset ve Rokkan (1967) ise sosyal grupların sadece oy tercihlerini değil, aynı zamanda parti yapılarını da etkilediğini ortaya koymuştur. Bu da siyasi partilerin, toplumsal bölünmelerden kaynaklanan ihtiyaçları karşılamak üzere ortaya çıktığını göstermektedir (Ünal, 2016, s. 98-99).

Sosyolojik oy verme modeli, bir yandan makro yaklaşımı, diğer yandan mikro yaklaşımı içermektedir. Makro-sosyolojik yaklaşım (Lipset ve Rokkan, 1967; Rokkan, 1970) temel olarak sosyal çatışmanın kabulüne dayanmaktadır. Bu çatışmaya katılan bireyler, ait oldukları sosyal grupların çıkarlarını savunmaktadırlar. Bu çatışma, siyasetin alanında yer bulmakta ve toplumda, kamu çıkarlarıyla ilgili karar süreçlerinde etkili olan siyasi aktörler ve diğer sosyal organizasyonlar (siyasi partiler, sendikalar vb.) aracılığıyla şekillenmektedir. Çatışmaya dahil olan bazı sosyal grup üyeleri, bu grupların çıkarlarını temsil eden siyasi partiye oy vererek çatışmanı sürdürmektedirler. Mikro-sosyolojik yaklaşım, sosyal yapıya değil, daha yakın sosyal çevredeki farklara odaklanmaktadır. (Sarlamanov ve Jovanoski, 2014, s. 19).

Dolayısıyla sosyolojik modele göre insanların kültürel arka planı çok önemlidir ve göç etmiş bireylerin önceki yaşam tecrübeleri, dinleri, sosyoekonomik konumları onların oy verme davranışlarını belirlemektedir. Aynı zamanda oyu sadece bireysel bir seçim çerçevesinde görmek doğru olmaz. Seçim süresinde yaranan seçim kampanyaları insanların eskiden fikirlerinde var olan seçeneği değişmekte çok az bir başarıya sahip olmaktadırlar (Antunes, 2010, s. 146-153).

2.1.3. Rasyonel Model

Parti kimliği modelinin aksine rasyonel oy verme bir siyasi çıkar meselesidir. Seçmen kendi siyasi çıkarları doğrultusunda hareket ederek, soğukkanlı davranır ve rasyonel seçim yapmaktadır. Ekonomik model olarak da adlandırılan bu model, daha çok benzer ideolojiye veya siyasi yaklaşıma sahip olan birkaç partinin olduğu zamanlarda kendini göstermektedir. Dolaysıyla bu modele göre seçim sürecinde seçmenin tercihi yapmasında siyasi ve ekonomik unsurlar belirleyici rol almaktadırlar (Harrop ve William L. Miller, 1987, s. 145-146).

Bu model Anthony Downs'nun 1957 yılında yazdığı "An Economic Theory of Democracy" adlı kitabında ilk kez geniş şekilde tartışılmıştır. Ekonomik mantığın sosyal alana taşıyan bu eserde, seçim atmosferi pazara benzetilmiştir (Ünal, 2016, s. 104). Siyasi partiler arz oluştururken, seçmenler talep etmektedirler. Seçmen bu pazarda en iyi ürünü almak için gereken bilgiye sahip olmalı, bolca araştırmalıdır.

Bu modelde seçmen için seçim bir araç konumu taşımaktadır. Siyasi hedefler aile veya arkadaş etkilerinden uzaktır ve yoğun şekilde bilgi birikimi gerektirmektedir (Harrop ve William L. Miller, 1987, s. 147). Dolayısıyla rasyonel model birey merkezlidir, kitlesel mekanizmalar dahilinde analiz edilmemektedir. Seçki dönemindeki yoğun bilgi bombardımanını düşünerek, bireyin bu süreç içinde yanlış bilgelere veya boş vaatlere de yakalanacağı ihtimali yüksektir.

Bu modelde temel tez şudur: demokratik siyasette partiler, kâr peşinde koşan girişimcilere benzer şekilde hareket etmektedirler. Nasıl ki girişimciler, en fazla kazanç sağlayacağını düşündükleri ürünleri piyasaya sunuyorsa, siyasal partiler de en fazla oyu getireceğini öngördükleri politikaları geliştirmektedir. Bu tezin sonuçlarını analiz edebilmek amacıyla, modelde vatandaşların siyasette rasyonel davrandığı varsayılmaktadır. Bu varsayım, aynı zamanda modelin ikinci temel hipotezini oluşturmaktadır (Downs, 1957, ss. 295-296).

Modelin işleyişi üç temel öncül üzerine kurulmuş bulunmaktadır:

1. Tüm kararlar — hem seçmenlerin hem de siyasal partilerin — rasyonel temellidir; yani öz-çıkar doğrultusunda yönlendirilmekte ve faydanın maksimize edilmesi ilkesine uygun şekilde alınmaktadır.

2. Demokratik siyasal sistem, seçmenlerin ve partilerin kararlarının sonuçları hakkında öngörüde bulunmayı mümkün kılacak bir tutarlılık düzeyine sahip

olmayı varsaymaktadır; bu doğrultuda, seçmenler, partiler ve hükümet sorumlu ve güvenilir aktörler olarak kabul edilmektedir.

3. Demokratik sistem, söz konusu tutarlılığa rağmen, farklı tercihlere alan açacak ölçüde bir belirsizlik düzeyini de içermektedir.

Birinci varsayıma göre seçimlerin temel amacı hükümetin belirlenmesidir; dolayısıyla seçimdeki rasyonel davranış da bu amaca yönelik olarak şekillenmektedir. Partiler için de geçerli olan temel varsayım, kendi çıkarlarını gözetmeleridir. Rasyonel tercih kuramına göre, siyasal partiler herhangi bir ideali hayata geçirme ya da kamu yararını sağlama gibi özgeci (başkalarının iyiliğini amaçlayan) nedenlerle değil; daha çok prestij kazanmak ve iktidarın sağladığı ayrıcalıklardan faydalanmak amacıyla seçim kazanmaya çalışırlar. Bu prestij ve kazanımlar, seçim zaferleriyle somutlaşmaktadır. Bu nedenle partilerin temel hedefi iktidara gelmektir. Rasyonel hedef, diğer partilerden daha fazla oy alınarak gerçekleştirilmektedir. Başka bir ifadeyle, siyasal partilerin faaliyetleri, eylemin faydasını maksimize etme ilkesine dayanmaktadır: "Modelimizin temel hipotezi bu düşünceye dayanır: Partiler, seçim kazanmak için politika geliştirir; politika geliştirmek için seçim kazanmaya çalışmazlar" (Downs, 1957, s. 28).

Tutarlılık, seçmenlerin partilerden ne beklemeleri gerektiğini öngörebilmesini ve geçmiş performanslara dayalı olarak tercih yapabilmesini gerektirmektedir. Özellikle muhalefetteki partiler açısından bu durum, ideolojik süreklilikle sağlanmaktadır. Partilerin söylem ve eylemlerinde tutarsızlık bulunması hâlinde, seçmenlerin rasyonel tercihlerde bulunması mümkün olmamaktadır.

Belirsizlik konusunda ise Downs'a (1957) göre, toplumsal çeşitlilik ve buna bağlı çatışmalar, hem hangi sosyal grupların seçim zaferi açısından daha avantajlı olacağına dair belirsizlik yaratmakta, hem de ideolojilerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bazı sosyal gruplara hitap eden sloganlar, diğer grupları memnun etmeyebilmektedir ve bu ihtimal, partilerin seçim sonuçlarını öngörmesini zorlaştırmaktadır. Bu nedenle partiler, mümkün olduğunca fazla sosyal grubun desteğini kazanabilmek amacıyla ideolojik konumlanmalarını şekillendirmektedir.

Bu yaklaşım, ekonomik piyasalarda da gözlemlenebilmektedir. Eğer siyasal sistem (seçim piyasası), baskın bir parti (bir marka) tarafından domine ediliyorsa; diğer partiler (markalar), ancak söz konusu baskın partinin sunduğu politik önerilerden

memnun olmayan niş seçmen gruplarının (azınlık sosyal gruplar) taleplerine karşılık vererek büyüyebilmektedir (Antunes, 2010, s. 160).

Örneğin, Türkiye'de üç parti sırasıyla muhafazakâr-dindar kesime, modern-liberal kesime ve etnik azınlıklara hitap etmektedir ve bu partilerden biri sürekli olarak açık farkla seçim kazanmaktadır. Diğer iki partinin rekabet edebilmesi için, ideolojilerini baskın partinin destek aldığı gruplara yöneltmeleri gerekmektedir. Böylece her parti, baskın grubun bir kesimini azınlık gruplarla birleştirerek oy toplamaya çalışmaktadır (Downs, 1957, s. 101).

2.1.4. Stratejik Model

Stratejik model ekonomik modelin içinden çıkan, ama seçimi sadece bireysel tercihlerin beyanı ortamı gibi değil, aynı zamanda bireyin istediği sonuca oluşmasını sağlayan araç niteliğinde gören bir modeldir (Ünal, 2016, s. 111). Geleneksel modellerden farklı olarak bu modelde bireyin beklenilen partiye oy vermemesi söz konusudur. Oy kullanırken strateji kuran seçmenler diğer seçmenlerin tercihlerini öngörebilmeli veya bir ihtimalde bulunmalıdır. Dolayısıyla seçim öncesi anketler bu seçmenlerin karar alma sürecini etkileyebilmektedir. Bu çeşit oy verme davranışın analizinde bazı bireysel ve yapısal özeliklerin etkili olduğu düşünülmektedir (Ünal, Stratejik Oy Verme Davranışı: Sistematik Literatür İncelemesi, 2018, s. 1416).

Bireysel olarak geleneksel kuramlara göre A partisine mensup seçmen, partisinin lehine oy kullanacak. Stratejik modele göre ise sadece samimi seçmenler kendi partilerine oy verirler. Stratejik seçmen kendisini A partisine yakın hissettiği halde bile B partisine oy verebilir. Yoğun bir analiz kapasitesi söz konusu olduğu için samimi seçmenle stratejik seçmen eğitim düzeyinde farklılık gösterebilirler (Ünal, 2018, ss. 1416-1417). Benzer şekilde bazı yapısal özelliklerin de bu konuda etkili olacakları söylenmiştir.

Demokrasi geçmişi yapısal etkenlerden biridir ama etkisinin ne yönde olduğu konusunda bir uzlaşma bulunmamaktadır. Bazı araştırmalar genç demokrasilerde stratejik oy verme davranışının sıkça rastlanabileceğini iddia ederken, diğerleri aksine, yeni kurulmuş demokrasilerde seçmenin geleceğe dair öngörüde bulunamadığı için, daha çok samimi davranış mevcuttur. Aynı şekilde temsilci sayısı, seçim barajı ve bazı seçim sistemi özellikleri stratejik oy kullanma tercihini tetikleyebilmektedir (Ünal, 2018, ss. 1417-1420).

2.2. Dış Göç ve Sosyal Sermaye

İnsani sermaye kavramı, 1960'lardan itibaren iktisatçılar tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Bu tarihten sonra, 1980'lerde ise kültürel sermaye kavramı sosyal bilimler literatüründe yer almaya başlamıştır. 1990'lı yıllarda ise Robert D. Putnam, sosyal sermaye kavramını öne çıkarmıştır. Putnam, Alexis de Tocqueville'in Amerika'da gözlemlediği dernek hayatı geleneğinin, özellikle 1960'lardan itibaren çöküş sürecine girdiğini göstermektedir (Putnam, 2000, s. 367-368).

Tocqueville'in "dernek hayatı" veya "çoğulcu örgütlenmeler sistemi" olarak tanımladığı bu özellik, bireylerin farklı yaşam alanlarında gönüllü birliktelikler aracılığıyla iş birliği içinde olmalarını ve bu yolla sosyal ağların güçlenmesini ifade eder (Tocqueville, 1994, s. 173). Devletten görece bağımsız şekilde oluşan bu sivil birliktelikler, bireyler arasında dayanışma ve karşılıklı güven ortamı yaratmaktadır. Tocqueville, bu yapıyı yalnızca basit bir yaşam biçimi olarak değil, aynı zamanda demokratik sistemin temel taşlarından biri olarak görür (Tamer, 2010, ss. 98-99). Ona göre, bireyler küçük ölçekli güçlerini ve özgürlüklerini dernekler aracılığıyla bir araya getirerek, devletin işleyişi üzerinde etkide bulunabilirler (Yetiş, 2005, s. 18). Aksi takdirde bireyler devlet karşısında yalnız kalır ve bu durum, devletin sosyal hayatın her alanına müdahale etmesini kolaylaştırır (Tumay ve Oktan, 2015, s. 332).

Putnam'a göre, bu güçlü sivil yapı 1960'lardan itibaren zayıflamaya başlamıştır. Araştırmaları, Amerikalıların birlikte değil, "tek başına bowling" oynamaya başladıklarını göstermektedir. Putnam, sosyal sermaye olarak adlandırdığı bu kolektif yaşam pratiğinin zayıflamasının, yalnızca toplumsal dayanışmayı değil, aynı zamanda demokrasinin işleyişini de olumsuz etkilediğini ileri sürmektedir.

Sosyal sermaye literatürü, makro, mikro ve mezo düzey (orta düzey) olmak üzere üç temel düzeyde ele alınmaktadır. Bu bağlamda, Francis Fukuyama'nın görüşleri de literatüre önemli katkılar sunar. Fukuyama'ya göre, devlet ve ekonomi eksenli ikili çerçeve, toplumsal gelişimi açıklamak için yetersizdir. Ona göre bir toplumun gelişmişliği yalnızca devletin ekonomiye müdahale düzeyiyle açıklanamaz; sosyal sermaye bu süreçte belirleyici bir rol oynar. Başka bir ifadeyle, gelişmiş ülkeler aynı zamanda yüksek sosyal sermaye düzeyine sahip olan toplumlardır.

2.2.1. Siyasal Güven

Güven sosyal sermayenin temel yapı taşıdır. Güven, karşılıklı ilişkilerde anlam bulan, belli bir beklentiye ve belirsizlik taşıyan bir davranış biçimidir. Güvenen kişi aslında bir tür risk alır; attığı adımın karşılık bulacağına dair bir inanç taşır. Bu karşılık, bir bireyden, devletten ya da bir mesleki/sosyal kurumdan gelebilir. Bu çerçevede güven, üç düzeyde ele alınabilir (Kazemipur ve Goudarzi, 2024, s. 80):

1. Genel düzeyde güven (bireylerin birbirine güveni),
2. Kurumsal güven (meslek gruplarına, meslek insanlarına duyulan güven).
3. Siyasal güven (devlete duyulan güven),

Siyasal güven, bireylerin siyasi kurumların ve aktörlerin kamu yararına hizmet edeceğine dair taşıdıkları inancı ifade etmektedir. Siyasal güvenin yöneldiği üç temel nesne bulunmaktadır: Bunlar siyasal rejim, kamu otoritesini temsil eden aktörler ve siyasal topluluktur. Siyasal rejim, anayasal düzeni, kurumsal yapıları ve bu yapılar arasındaki ilişkileri ifade etmekte; kamu otoritesini temsil edenler, seçilmiş ya da atanmış siyasi ve bürokratik aktörleri kapsamaktadır. Siyasal topluluk ise vatandaşların kendilerini ait hissettikleri ve siyasi birlik içinde gördükleri kolektif kimliği temsil etmektedir. Siyasal güvenin düzeyi, bu üç nesneye yönelik algıların toplamı üzerinden şekillenmekte ve bireylerin siyasi sisteme yönelik genel tutumlarını belirlemektedir. Siyasal güvenin düzeyi, vatandaşların siyasi sistemle kurduğu ilişkiyi şekillendiren temel etkenlerden biri olarak demokratik meşruiyetin dayanakları arasında yer almaktadır (Eser, 2013, s. 20).

Siyasal güvenin oluşumunda birçok faktör etkili olmaktadır. Bu faktörlerin başında, devletin vatandaş taleplerine karşı sergilediği duyarlılık gelmektedir. Siyasal sistemin kendi ihtiyaçlarını fark ettiğini, bu ihtiyaçlara yanıt verdiğini ve onları ciddiye aldığını düşünen bireyler, siyasi kurumlara daha yüksek düzeyde güven duymaktadır. Siyasal aktörlerin etkili, şeffaf ve sorumlu yönetim pratikleri sergilemeleri, güvenin kurumsallaşmasına katkı sağlamaktadır. Buna karşılık, duyarsız ve işlevsiz bir yönetim algısı, siyasal güvensizliğe yol açmaktadır (Eser, 2013, s. 17).

Siyasal güvenin bir diğer belirleyicisi, bireylerin siyasi etkinlik algısıdır. Siyasal etkinlik, bireylerin siyasi süreçleri etkileyebileceğine yönelik inançlarını ifade etmektedir. Kendini siyasi süreçlerde etkili gören bireylerin daha yüksek düzeyde

siyasal güvene sahip oldukları ve siyasi katılıma daha istekli oldukları görülmektedir (Kazemipur ve Goudarzi, 2024, s. 97). Öte yandan, siyasi güvenin düşük olduğu durumlarda bireyler, sistem içi katılım yollarını etkisiz görerek alternatif, hatta zaman zaman meşruiyeti tartışmalı katılım biçimlerine yönelmektedir. Bu tür yönelimler, siyasi temsilin gücünü zayıflatmakta ve toplumsal kutuplaşmayı derinleştirmektedir.

2.2.1.1. Siyasal Güven ve Seçimler

Seçimler, siyasal güvenin hem kaynağını hem de sonucunu oluşturmaktadır. Demokratik rejimlerde seçimler, vatandaşların siyasi iradelerini ortaya koymalarını ve yöneticileri denetlemelerini mümkün kılan temel bir mekanizma olarak işlev görmektedir. Ancak seçmen davranışı yalnızca bireysel tercihlere değil, aynı zamanda siyasi sisteme duyulan güvene de dayanmaktadır. Siyasal sisteme güven duyan bireyler, seçimlerin anlamlı ve etkili bir katılım yolu olduğuna inanmakta ve oy kullanma konusunda daha istekli davranmaktadır (Kazemipur ve Goudarzi, 2024, s. 110). Buna karşın, siyasi güvenin düşük olduğu ortamlarda seçmenlerin oy verme eğilimi azalmakta, seçim süreçleri adaletsiz ve anlamsız görülmektedir. Bu durum, seçimlerin temsil gücünü ve siyasal sistemin meşruiyetini zayıflatmaktadır.

Sonuç olarak, siyasal güven, bireylerin siyasal sisteme yönelik tutumlarını, siyasi katılım biçimlerini ve rejime olan bağlılıklarını belirleyen temel bir toplumsal sermaye öğesi olarak öne çıkmaktadır. Bu güvenin inşası ve sürdürülmesi yalnızca hükümetlerin performansına değil, aynı zamanda yönetsel kapsayıcılık, siyasi eşitlik ve etkin katılım kanallarının işlerliğine bağlı bulunmaktadır. Özellikle seçim süreçlerinde duyarlı, hesap verebilir ve kapsayıcı bir yönetim anlayışının benimsenmesi, vatandaşların siyasal sisteme olan inançlarını pekiştirmekte ve demokratik meşruiyetin sürdürülebilirliğini teminat altına almaktadır.

Kazemipur ve Goudarzi'nin (2024) çalışmalarında belirtildiği üzere, İran'da güvenin tüm düzeylerinde ciddi bir düşüş yaşanmıştır. 1974 yılında genel güven düzeyi %50'nin üzerindeyken, yirmi yıl sonra bu oran %20 civarına kadar gerilemiştir. Orta düzeyde de benzer bir güvensizlik artışı gözlemlenmiştir. Örneğin, 2000–2015 yılları arasında mollalara duyulan güven en az %20 oranında azalmıştır. Aynı dönemde, yargı kurumuna duyulan güven de benzer biçimde düşüş göstermiştir. Dolayısıyla siyasal güvenin her iki boyutunda — yani hem rejime duyulan genel güven hem de rejim

içerisindeki kişi ve kurumlara yönelik güven düzeyinde — kayda değer bir azalma yaşanmıştır. Bu güvensizlik ortamı seçimlere katılım oranlarında da kendini göstermiştir. Vatandaşların siyasal sisteme duyduğu inancın zayıflamasıyla birlikte, seçimlere katılım oranlarında belirgin bir düşüş yaşanmıştır.

2.2.2. Bağlayıcı ve Köprü Kurucu Sosyal Sermaye

Sosyal sermaye, bireylerin içinde bulundukları sosyal ağlar aracılığıyla maddi ve manevi kaynaklara erişimini sağlayan ilişkiler bütünüdür. Robert Putnam, sosyal sermayeyi "geçinmek" (bağlayıcı sermaye) ve "ilerlemek" (köprüleyici sermaye) arasındaki ayrımı vurgulayarak açıklamıştır. Burada bu iki kavram arasındaki farkı göçle bağlı şekilde açıklamaya çalışacağız.

Bağlayıcı sosyal sermaye, benzer demografik özelliklere ve tutumlara sahip bireyler arasındaki güçlü, sıkı ilişkilere dayanmaktadır. Aile, yakın arkadaşlar ve aynı etnik ya da dini gruptan bireylerle kurulan ilişkiler bu kategoridedir. Genel olarak Yapısal Özelliklerini şöyle özetleyebiliriz: Yüksek yoğunluklu ve içe dönük ağlar sağlar, üyeler sık sık etkileşimde bulunur ve birbirlerini yakından tanır.

Bağlayıcı sosyal sermaye, mekânsal bağlamda genellikle aynı yerleşim yerinde yaşayan bireyler arasında gelişir. Örneğin, aynı köyde yaşayan bireylerin uzun vadeli günlük etkileşimleri aidiyet duygusunu besler. Bu ilişkiler, karşılıklı yardımlaşma yoluyla sosyal destek sağlar. Ancak bu tür ilişkiler, farklı topluluklarla bağlantı kurma potansiyelini sınırlandırabilir. Kuruluşlar içinde oluşan bağlayıcı sosyal sermaye, çalışanlar arasında ortak bir kimlik ve anlayış temelinde kurulur. Bu, iş birliği ve dayanışmayı artırır.

Avantajlarını söylemek istersek bu türden sosyal sermaye çalışanlar arasında güveni ve kurum içi uyumu güçlendirir. Özellikle sosyoekonomik zorluklar ya da sağlık sorunları yaşayan bireyler için hayati maddi ve duygusal destek sunar. Normlar ve güven sayesinde iş birliğini kolaylaştırır. Ama aynı zamanda dış kaynaklara ve bilgilere erişimi sınırlandırabilir. Aşırı bağlanma dışlayıcılığa, önyargıya ve ayrımcılığa neden olabilir. Grup içi dayanışma, grup dışındakilere karşı kapanmaya dönüşebilir.

Köprü kurucu sosyal sermaye, farklı toplumsal gruplar (ırk, sınıf, din vb.) arasında kurulan daha zayıf ama stratejik ilişkileri ifade eder. Bu tür sermaye daha seyrek ancak farklı geçmişlere sahip bireyler arasında kurulduğunu söyleyebiliriz.

Yeni bilgi ve fırsatlara erişimi kolaylaştırmak, çeşitliliğe ve etkileşime hoşgörülüdür ve kapsayıcılığı artırır. Aynı zamanda toplumsal hareketlilik için bir "sosyal kayganlaştırıcı" işlevi görür. Buna ek olarak genelde zayıf olmakla birlikte, grev gibi kolektif hareketlerin kolaylaşması nedeniyle işverenler için risk oluşturabilir. Farklı ağlar arası gizli anlaşmalar veya yolsuzluk potansiyeli de taşıyabilmektedir.

Köprü kurucu sosyal sermaye, bireylerin tanıdık sosyal çevrelerinin dışındaki gruplarla kurduğu ilişkiler yoluyla gelişir. Sosyal etkinliklere ve gönüllü organizasyonlara katılım, bu tür sermayeyi artırmak için fırsatlar sunmaktadır.

Bu iki sosyal sermaye türleri kendi bağlamlarında önemli avantajlar sunarken, aşırıya kaçıldığında toplumsal dışlanma, ayrımcılık veya eşitsizlik gibi sorunlara yol açabilir. Bu nedenle, bağlayıcı ve köprü kurucu sosyal sermaye arasında dengeli bir ilişki kurmak, sağlıklı bir toplumsal yapı için elzemdir.

2.2.3. Göç, Sosyalleşme ve Sosyal Sermaye

Göç sosyal sermaye açısından da önemlidir. Kazemipur ve Ghoudarzi (2020) çalışmalarında Uluslararası göçün, bireylerin sosyal sermayesi üzerinde hem yıkıcı hem de yeniden yapılandırıcı etkilere sahip iki yönlü bir süreç olduğundan söz etmektedirler. Onlar göç sürecinde sosyal sermayenin menşe ülkede zayıfladığın ve hedef ülkede yeniden inşa edilerek güçlendiğini belirterek ortada ki farka dikkat çekmektedir. Gelişen ulaşım imkanları sayesinde göçmenler, yıllarca emek vererek kurdukları yakın ilişkileri ve sosyal bağları geride bırakıp, dilini bilmedikleri, kültürüne yabancı oldukları ve iş imkanlarından uzak bir ülkeye aniden yerleşmek zorunda kalıyor.

Bu durum, ortak bir geçmişle beslenen ve insanları birbirine sıkı sıkıya bağlayan sosyal ilişkilerin büyük ölçüde kaybedilmesine yol açıyor. Ancak bu kayıp, göçmenleri yeni insanlarla bağ kurmaya ve farklı ilişki ağları oluşturmaya itiyor. Geçmişte bu süreç, özellikle dini gruplar aracılığıyla gerçekleşirken, zamanla etnik ve mesleki topluluklar da bu rolü üstlenmiştir. Yeniden inşa edilen sosyal sermaye, kaybedilenden niteliksel olarak farklıdır: Derin ve homojen ilişkiler yerine, farklı kesimlerden bireyleri birleştiren, bilgi akışını ve çeşitliliği merkeze alan, daha yüzeysel ancak kapsayıcı bir yapı sunar. Bu nedenle, elden giden sermaye bağlayıcı sermayeyken göçmenin hedef ülkede inşaya çalıştığı sermaye türü köprü kurucudur. Dolayısıyla göç sürecinde nötr bir durumdan söz edilmemektedir.

Bilgi çağının getirdiği teknolojik devrim ve internetin yaygınlaşması, göçmenlerin anavatanlarıyla sürekli ve dinamik bir bağlantıyı korumalarına olanak tanımakta; bu durum, yeni nesil göçmenlerin psikolojik deneyimlerini geçmiş kuşaklardan niteliksel olarak farklılaştırmaktadır. Göçmenler, eski toplumsal bağlamlarıyla sanal olarak bağlı kaldıkları için, yeni toplumda sosyal sermaye inşa etme ihtiyacını daha az hissetmekte ve bu süreç artık organik ilişkilerle değil, bilinçli sosyal girişimcilik, yaratıcı stratejiler ve aktif katılımla gerçekleşmektedir. Ancak tüm göçmen gruplarının bu tür kaynaklara veya örgütlenme kapasitesine sahip olmaması, sosyal sermaye oluşumunu zorlaştırmakta; dolayısıyla modern göç dinamiklerinde sosyal bağlar, tesadüfi değil, kasıtlı ve planlı bir müzakere sürecini gerektirmektedir.

Kazemipur ve Ghoudarzi (2020) İranlı göçmenlerin, varış ülkelerinde sosyal sermaye inşasını zorlaştıran üç temel engelle karşı karşıya olduklarını düşünmektedirler: Birincisi, Kanada örneğinde, son dönemlerde ekonomik göçmenlerin oranının hızla artmasını göstermektedir. Maddi bakımından daha iyi koşullarda yaşamaları onları yeni sosyal bağlar kurma konusunda ihtiyaçsız kılmaktadır. İkincisi, siyasi çekişmelerin ve ideolojik kutuplaşmanın ağır basması, siyasi olmayan alanlarda iş birliği kurulmasını engellemekte ve toplumsal etkileşimi zayıflatmaktadır. Üçüncüsü, İranlı göçmenlerin diğer gruplara kıyasla daha seküler bir profil sergilemesi (Moghissi vd., 2009), dini topluluklar aracılığıyla sosyal sermaye inşa etme potansiyelini kısıtlamaktadır. Ayrıca, İran'da göç beklentisi içindeki bireylerin (nüfusun ~%10'u) mevcut sosyal ilişkilerini bilinçli olarak zayıflatma eğilimi hem ülke içindeki hem de göç sonrası sosyal sermayenin yeniden inşasını güçleştiren ek bir faktör olarak öne çıkmaktadır. Bu çok katmanlı zorluklar, sosyal sermayenin organik değil, ancak stratejik ve bilinçli çabalarla oluşturulabileceğini göstermektedir.

Burada önemli olan iki meseleye özet geçmek gerekirse, İlk olarak İranlı göçmenler menşe ülkeleri olan İran'da güven bakımından çok zayıf bir birikimle göç sürecini başlatmaktadırlar. Özellikle devletle olan güvensizlikleri hedef ülkede nasıl bir konum alacağı bakımından önemlidir. Aynı zamanda göçmenler hedef ülkede kurmak zorunda oldukları sosyal sermaye din, siyaset ve ekonomi engelleri ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu karmaşık ortam onların yeni ortamda nasıl bir siyasi bakışlara yönelmeleri veya güvenmeleri konusunda önemli ip uçlar sunmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İRAN'IN SOSYO-KÜLTÜREL YAPISI

Oy verme davranışı ile ilgili kuramlarda da görüldüğü gibi, seçmenin oy verme konusunda karar alma süreci farklı biçimlerde ilerleyebilmektedir. Aynı şekilde seçmen, oy kullanırken kendi ekonomik durumunu, kültürel altyapısını, kimliğini ve sosyal konumunu zihninin bir köşesinde bulundurarak karar verebilmektedir. Bu bağlamda, İran kökenli bir seçmen ile Türkiye'de doğmuş ve büyümüş Türk asıllı bir seçmenin oy verme davranışlarının farklılık gösterebileceği varsayılmaktadır.

Bir başka ifadeyle, İran kökenli bir seçmen, Türkiye'deki seçmenler gibi belirgin bir parti aidiyetine sahip olmayabilmektedir; farklı bir siyasal tarihten gelmekte ve farklı siyasal değerlere sahip bulunabilmektedir. Ayrıca göçmen konumunda bulunmuş ya da göçmen muamelesi görmüş olması, ekonomik dinamikleri değerlendirme biçimini de etkileyebilmektedir. Bu nedenle, İran kökenli seçmenin oy verme davranışını anlayabilmek için İran hakkında bazı temel bilgilere sahip olunması gerekmektedir.

Elbette İran, oldukça büyük ve karmaşık bir ülkedir; okuyucunun bu çalışmayı anlayabilmesi için İran hakkında tüm bilgilere sahip olması beklenmemektedir. İran hakkında hangi bilgilerin okuyucu açısından anlamlı olacağı ise kuramsal ve kavramsal çerçeve tarafından belirlenmektedir. Oyun rengini etkileyebilecek etkenleri anlamak açısından bakıldığında, İran'ın siyasi geçmişi, kültürel yapısı, siyasi görüş çeşitliliği, dini yapısı ve etnik kompozisyonu gibi unsurların oy tercihleri üzerinde etkili olabileceği öngörülmektedir. Bu bölümde, İran hakkında söz konusu çerçevede gerekli görülen temel bilgiler özet şekilde sunulmaya çalışılmaktadır.

3.1. İran Tarihine Kısa Bakış

İran'ın çağdaş tarihi çok çalkantılı olmuştur. Kaba hesaplamayla 1905 yılından günümüze dek Kaçarlar, Pehleviler ve İslam Cumhuriyeti olmak üzere üç yönetim şekli yaşanmıştır. Bu dönemde en az dört şah tahttan indirilmiştir. Birinci ve İkinci Dünya Savaşları sırasında ise bugünkü İran coğrafyası sınırlarında birçok bölgede sınırlı süreli özerk devletler kurulmuştur. Bu bölümde, söz konusu 120 yıllık tarihin özeti kısa şekilde sunulmaya çalışılmıştır.

3.1.1. Modern İran ve Meşrutiyet Devrimi

Kaçarlar Hanedanı, Meşrutiyet Hareketi ile birlikte sona ermekteydi. Bu durum yalnızca bir devletin sonunu değil, aynı zamanda eski ile yeninin yer değiştirdiği bir kırılma noktasını ifade etmektedir. "Meşrutiyet Devrimi, İranlıların modernlikle karşılaşmalarının dönüm noktası sayılmaktadır" (Ghanbarlou, 19. Yüzyıl İran Modernleşmesi ve Osmanlı Etkisi, 2023, s. 213). Tüccarlar (veya genel olarak piyasa aktörleri), entelektüel ya da aydın kesim ile mollaların bir bölümü bu devrimin öncü toplumsal güçleri arasında yer almışlardır (2023, s. 214).

1905 yılında resmî olarak dile getirilen meşrutiyet talepleri, 5 Ağustos 1906'da başarıya ulaşarak meşrutiyetin ilan edilmesiyle sonuçlanmıştır. Ancak bu başarı uzun sürmemiş; Meclis, Muhammed Ali Şah'ın fermanı ile top atışları sonucu dağıtılmıştır. Şah'ın bu müdahalesine karşı, başta Tebriz olmak üzere çeşitli şehirlerde başlayan direniş başarıya ulaşmış ve Meclis yeniden toplanabilmiştir. Bu süreçte parlamenter bir sistem kurulmuş; mutlak monarşiden anayasal monarşiye geçiş sağlanmıştır.

Meşrutiyet Devrimi'nin başlaması ile Pehlevi Hanedanı'nın saltanatı arasında geçen yaklaşık on beş yıl boyunca bütüncül bir düzenin tesis edilemediği gözlemlenmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın etkisiyle ülkeye yabancı güçlerin girmesi bu istikrarsızlığı derinleştirmiştir. 1918 yılında savaş sona erse de İran'da istikrar sağlanamamıştır. Azerbaycan'da "Hiyabani Hareketi", Enzeli'de "Cengel Hareketi" ve güneyde Şeyh Haz'al liderliğindeki yerel hareketler, geçici de olsa özerk yönetim benzeri yapılarla kendi bölgelerini idare etmeye çalışmışlardır.

1921 yılında Rıza Han'ın gerçekleştirdiği askerî darbenin ardından cumhuriyet umutları belirmiş, ancak bu beklentiler kısa sürede sona ermiştir. Sonuç olarak, Meşrutiyet Hareketi Pehlevi Hanedanı'nın iktidara gelişiyle birlikte tamamlanmış sayılmıştır. Her ne kadar bu devrim modern İran'ın inşasının başlangıcı olarak değerlendirilmiş olsa da, gerçekte yaklaşık on beş yıl süren toplumsal bir karmaşaya neden olmuştur. Bu dönemde toplumun farklı kesimleri ve yöneticileri; farklı düşüncelere tahammül, toplumsal rekabet, hukukun üstünlüğü, topluma aidiyet, bireysel ve toplumsal güvenlik, yurttaşlık bilinci, rasyonel eğitim, şeffaflık, bağımsız karar alma, şiddetsiz kolektif eylem, eşitlik, adil yargı ve sistem kurma becerisi gibi modern kavramlarla asgari düzeyde tanışmaya başlamışlardır (Sariul-Kalem, 2010, s. 5).

Meşrutiyetin ardından İran Meclisi'nde Demokrat ve İtidal olmak üzere iki ana parti kurulmuştur. Demokrat Parti devrimci ve laik bir çizgide ilerlerken, İtidal Partisi muhafazakâr görüşleri ve toprak sahibi elitlerin çıkarlarını savunmuştur. Demokratlar geniş halk desteği kazanmış olsalar da din adamlarının yoğun eleştirilerine maruz kalmışlardır. Bu dönemde basın büyük bir gelişim göstermiş; milliyetçi ve devrimci yayınların sayısında önemli bir artış yaşanmıştır.

Tüm eksikliklere ve başarısızlıklara rağmen Meşrutiyet Hareketi, İran toplumuna özgürlük, hukuk devleti ve yurttaşlık gibi temel kavramları kazandırmıştır. Bu değerlerin zamanla derinleşmesi, halkın taleplerini daha örgütlü ve kalıcı hâle getirmiştir. Meşrutiyet Devrimi, İran'da özgürlük ve demokrasi fikrinin yayılmasına öncülük etmiş ve bu fikirler zamanla farklı siyasi hareketler içinde kendine yer bulmuştur (Tacik, 2003, s. 86).

3.1.2. Birinci Pehlevi

Meşrutiyet Devrimi'nin ardından ortaya çıkan toplumsal kaos, bir başka monarşinin kurulmasıyla sonuçlandı. Rıza Han, önce Savunma Bakanı, ardından Başbakan oldu; nihayet 1926 yılında kendini Şah ilan ederek Pehlevi Hanedanı'nı kurdu. Özellikle Fars milliyetçiliği etrafında birleşen çevrelerin desteğini alan Rıza Han, sıradan bir asker konumundan Şahlığa yükseldi. Başka bir ifadeyle, bu yükselişin bir ayağında ordu, diğer ayağında ise milliyetçi söylemlerle hareket eden önemli siyasi figürler ve parlamento desteği yer almaktaydı (Abrahamian, 2015, s. 150).

Rıza Han, gücünü ordu, bürokrasi ve saray üçgeniyle pekiştirdi (Abrahamian, 2015, s. 168). Siyasi otoritesini sağlamlaştırmasının ardından İran'ı modernleştirmek amacıyla çeşitli sosyal reformlara girişti. Ancak bu reformlar belirli bir stratejik plana dayanmıyordu; hiçbir zaman kapsamlı bir modernleşme programı ortaya koymamıştı. Buna rağmen İran'ı dış tehditlerden ve iç karışıklıklardan uzaklaştırmak, Batı tarzı bir eğitim sistemi kurmak, kadınların kamusal alanda aktif roller üstlenmesini sağlamak, devlet fabrikaları inşa etmek, iletişim altyapısını geliştirmek ve büyük mağazalar gibi modern ekonomik yapılar oluşturmak için adımlar attı. Uzun vadeli hedefi, Batı'ya benzeyen bir toplum meydana getirmekti. Bu hedefe ulaşmak için sekülerleşme, kabilecilik ve milliyetçilikle mücadele, eğitim reformları ve devlet kapitalizmi gibi araçlara başvurdu. Abrahamian'a göre (2015), Rıza Şah bu hedef doğrultusunda sekülerleşme, milliyetçilik, eğitimin geliştirilmesi ve devlet kapitalizmi gibi unsurlardan faydalanmıştı.

Bu bağlamda, Fars milliyetçiliği ilk kez ülkenin resmî ideolojisine dönüşmüş ve Fars olmayan toplulukların asimilasyonu, modern devlet inşasının temel adımlarından biri hâline gelmiştir. Parlamento ise "emir kulu" milletvekillerinin, Şah'ın sunduğu teklifleri onayladığı bir kuruma dönüşmüştür. Reza Şah dönemi, demokratik kurum ve sembollerin, rejimin yüzünü süslemek amacıyla kullanılan bir örtü olarak işlev gördüğü bir dönemdi. Reza Şah Anayasayı tamamen iptal etmemiş, parlamentoyu resmen kapatmamış ve Bakanlar Kurulu'nu görevden almamış olsa da, bu kurumları içeriklerinden büyük ölçüde arındırmıştı (Abrahamian, 2015, s. 172).

Reza Şah hükümeti, bir yandan geçmişteki despotizmin izlerini taşırken, öte yandan modern kurumları yalnızca iktidarın meşruiyetini pekiştirmek için kullanmıştı. Özellikle Meclis, Reza Şah rejiminin vitrinini süsleyen bir araç hâline gelmişti ve disiplini sağlayan korkuydu. Rıza Şah bütün kuralların üstünde durarak, her kesin korku duyduğu makamdı (Ghanbarlou, Atatürk Önderliğindeki Türkiye Cumhuriyeti Devrimlerinin İran'a Yönelik Etkileri, 2024, s. 110). Hükümetinin karakteristik özellikleri arasında despotizm, şiddet, dinle çatışma, milliyetçi tarih yazımı ve etnik-kültürel entegrasyon politikaları yer almaktaydı. Hüseyin Beşiriye (2004), Reza Şah hükümetini "modern mutlakiyetçi devlet" olarak tanımlar. Reza Şah, merkeziyetçi bir yönetim kurarak ulusal birliği sağlamış, modern bir ordu oluşturmuş, yerel güç odaklarını zayıflatmış, zorunlu iskân ve silahsızlandırma uygulamaları ile bu yapının temellerini atmıştır (Beşiriye, 2004, s. 68). Katouzian (1993) ise Reza Şah yönetimini otokratik olarak tanımlamakta; ancak zamanla Meclis'in hükümetin kontrolüne girmesiyle bu otoriter yönetimin mutlakiyetçi bir monarşiye dönüştüğünü ileri sürmektedir.

3.1.3. İkinci Dünya Savaşı

1941 yılında, II. Dünya Savaşı sırasında, İngiltere ve Sovyetler Birliği orduları İran'daki Alman ajanlarını bahane ederek ülkeye zorla girmişlerdir. Ancak esas kaygıları, İran'ın stratejik konumu ve petrol kaynaklarının Almanya'nın eline geçme olasılığı olmuştur. Bu müdahale sonucunda Rıza Şah, 16 Eylül 1941'de tahtı oğlu Muhammed Rıza Pehlevi'ye devretmiş ve aynı yılın Ekim ayında İran'dan (zorla) ayrılmıştır. Önce İngilizler tarafından Mauritius Adası'na sürgüne gönderilen Rıza Şah, daha sonra Güney Afrika'ya nakledilmiş ve 1944 yılında burada hayatını kaybetmiştir.

Her ne kadar 1941–1953 yılları Pehlevi dönemi içinde değerlendirilse de, bu süreçte fiilî iktidar Şah'ın elinden çıkmış, yaklaşık on iki yıl süren bir siyasal karmaşa ve kısmi demokratikleşme süreci yaşanmıştır. Bu dönemde iki önemli siyasal gelişmeden söz edilebilir.

Birinci gelişme, Rıza Şah'ın ülkeden ayrılmasının ardından Azerbaycan Halk Hükümeti ve Mahabad Kürt Cumhuriyeti gibi özerk yapıların ortaya çıkmasıdır. Azerbaycan Halk Hükümeti, Seyid Cafer Pişeveri liderliğinde 2 Aralık 1945 tarihinde Tebriz'de ilan edilmiştir. Mahabad Kürt Cumhuriyeti ise Gazi Muhammed önderliğinde 22 Ocak 1946'da Mahabad'da kurulmuştur. Ancak bu özerk yapılar, Sovyet güçlerinin İran'dan çekilmesinin ardından İran ordusunun müdahalesiyle kısa sürede ortadan kaldırılmıştır. Ordunun Azerbaycan'a gerçekleştirdiği müdahale, ciddi insan hakları ihlallerine neden olmuştur. Bazı kaynaklar ölü sayısının birkaç bin olduğunu ileri sürmektedir. Bu gelişmelerin ardından Muhammed Rıza Pehlevi, söz konusu askeri müdahaleyi "Azerbaycan'ın Kurtuluşu" olarak nitelendirmiştir (Katouzian, 1995, s. 200). Oysa bu olay, İran'daki etnik gerilimlerin derinleşmesine ve Fars milliyetçiliğine dayalı asimilasyon politikalarının daha da güç kazanmasına yol açmıştır. Pehlevi yönetimi, Fars olmayan toplulukları "yabancı" olarak tanımlamış; Azerbaycan Türkçesi gibi yerel diller "yabancı dil" sayılarak yasaklanmış ve kültürel baskılar artırılmıştır. 1945'te kurulan ve 1946'da ortadan kaldırılan Azerbaycan Özerk Cumhuriyeti, bu politikaların doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

İkinci önemli gelişme ise Muhammed Musaddık'ın öncülüğünde yürütülen millileştirme ve demokratikleşme sürecidir. Fransa'da hukuk eğitimi almış olan Musaddık, 1949 yılında siyasi reform talepleriyle öne çıkmış, 1950'li yılların başında İran petrolünün millileştirilmesi yönünde güçlü bir kampanya başlatmıştır. Bu kampanyanın sonucunda 1951 yılında Başbakan olmuş ve aynı yıl İran petrolünü millileştirmiştir. Musaddık'ın reform girişimleri, doğrudan mevcut monarşik yapının yetkilerini sınırlamayı hedeflemiş (Abrahamian, 2015, s. 331); bu durum ise kendisi ile Muhammed Rıza Pehlevi arasında sürekli bir gerilime neden olmuştur. Nihayet 19 Ağustos 1953 tarihinde gerçekleşen bir darbe ile Musaddık hükümeti devrilmiş ve böylece Pehlevi Hanedanı'nın ikinci mutlakiyetçi yönetim dönemi başlamıştır.

3.1.4. İkinci Pehlevi ve 1979 Devrimi

19 Ağustos 1953'te Millî Hükûmet'e karşı bir darbe gerçekleştirilmiş ve Muhammed Rıza Pehlevî yeniden iktidara gelmiştir. Darbenin hemen ardından Millî

Cephe üyeleri gözaltına alınmış, yargılanmış; birçoğu uzun süreli hapis cezalarına veya ülke içi sürgüne mahkûm edilmiştir. Bazı isimler ise baskılardan kurtulmak amacıyla yurtdışına çıkmıştır. Baskılar yalnızca Musaddık yanlılarına yönelik olmamış; Tudeh Partisi ve diğer sol örgütler de yoğun takibata uğramıştır. Bu örgütlerin lider kadroları siyasi cezaevlerine gönderilmiş veya gizli gözaltı merkezlerinde tutulmuştur. Böylelikle bağımsız siyasal kurumların tasfiyesi hızlanmış ve iktidar tamamen saray çevresinde toplanmıştır. Ancak bu her şeyden önce, Şah siyasal iktidarını güvence altına almaya yönelmiştir (Abrahamian, 2015, s. 515).

1955 yılında Pehlevî rejimi, muhalif unsurları izlemek ve bastırmak amacıyla "İstihbarat ve Güvenlik Örgütü" (SAVAK) adlı gizli polis teşkilatını kurmuştur. SAVAK ajanları telsiz dinleme, yoğun sorgu ve işkence gibi yöntemlerle milliyetçilerden solculara, dindar muhaliflerden öğrencilere kadar birçok kesimi hedef almıştır. 1956'da yapılan anayasa değişiklikleriyle Şah'ın yetkileri olağanüstü şekilde artırılmış; denetim mekanizmaları işlevsiz hâle getirilmiştir. 1964 yılında resmî tek parti olarak kurulan "İran Restaürasyon Partisi" öncesinde dahi, parlamento ve bakanlıklardaki temsilciler saraya yakın kişiler arasından atanmış; önemli siyasal kararlar kapalı kapılar ardında alınmıştır. Şah bir röportajda "Devlet benim" demişti (Elahizade ve Hiyari, 2014, s. 27).

Musaddık'ın petrolün millîleştirilmesi yönündeki çabaları da başarısızlıkla sonuçlanmıştır. 1954 yılında Amerikan, İngiliz, Fransız ve Hollanda şirketlerinden oluşan bir konsorsiyum oluşturulmuş ve İran'daki petrol sahalarının işletilmesine yeniden başlanmıştır. "Konsorsiyum Anlaşması" uyarınca gelirlerin yarısı İran hükûmetine, yarısı ise yabancı şirketlere aktarılmış; bu sayede üretim hızla artmıştır. 1950'lerin ortalarından itibaren İran Ulusal Petrol Şirketi (NIOC) yeniden yapılandırılmış ve üretim kapasitesi kademeli olarak artırılmıştır. 1960'tan itibaren petrol gelirleri sürekli yükselmiş ve devlet bütçesinin temel kaynağı hâline gelmiştir. Ekonomide daha önce görülmemiş ölçüde bir büyüme yaşanmış; bu durum toplumsal düzeyde de önemli dönüşümlere yol açmıştır.

1963 yılında rejim tarafından "Beyaz Devrim" adıyla bir reform paketi ilan edilmiştir. Bu reformlar; toprak düzenlemeleri, kadınlara seçme ve seçilme hakkı, köy hizmetleri, işçilere kâr payı, ormancılık ve sosyal vakıfları kapsamaktadır. Bu reform maddeleri sözde seçimlerde 99.90% oy kazanarak halkın onayını kazanmıştı (Abrahamian, 2015, s. 522). Ama aslında bu gösteriş çabuk çöktü ve muhalif sesler

yükselmeye başladı. Ayetullah Humeynî'nin vaazlarıyla başlayan tepkiler, kent merkezlerinde kitlesel protestolara dönüşmüştür. Bu süreç, Humeynî'nin adının ilk kez geniş çapta duyulduğu dönem olmuştur. 5 Haziran 1963'te Humeynî'nin tutuklanmasının ardından Tahran ve Kum'da dindar orta sınıflar, esnaf ve öğrenciler sokağa çıkmıştır. Devlet güçleri tanklar ve makineli tüfeklerle müdahale ederek yüzlerce kişiyi öldürmüş veya yaralamıştır.

Rıza Şah döneminde başlayan Fars olmayanlara yönelik ayrımcı uygulamalar, oğlu döneminde de devam etmiştir. Azerbaycan Türkçesi, Kürtçe ve Beluççа gibi etnik dillerin eğitimde ve kamusal alanda kullanımı yasaklanmış; ana dilde eğitim talep eden öğretmen ve aydınlar "bölücülük" suçlamasıyla tutuklanmış, ağır cezalara çarptırılmış ya da uzak bölgelere sürgün edilmiştir. Bu uygulamalar, etnik gruplar arasında meşruiyet krizine yol açmıştır.

1964'te İran Restaürasyon (Restakhiz) Partisi resmî tek parti olarak ilan edilmiş ve bu partiye katılım zorunlu hâle getirilmiştir. Diğer tüm partiler feshedilmiş; katılımı reddeden milliyetçiler ve solcular baskıya maruz kalmış, hapis veya sürgünle cezalandırılmıştır. Böylelikle siyasal yaşam tamamen saray denetimine alınmıştır.

1977 yılında petrol fiyatlarının düşmesi ve enflasyonun yükselmesi İran ekonomisini ciddi biçimde sarsmıştır. Petrol işçileri, öğretmenler ve kamu çalışanları maaş artışı talebiyle greve gitmiş; grev liderlerinin çoğu milliyetçi veya sol eğilimli kişiler olup SAVAK tarafından tutuklanmıştır. Bu baskıcı tutum, rejime yönelik toplumsal tepkilerin yayılmasına neden olmuştur. 1977–1979 yılları arasında üniversitelerdeki öğrenci eylemleri, işçi yürüyüşleri ve çarşı protestoları kitlesel boyuta ulaşmıştır. Güvenlik güçleri binlerce kişiyi gözaltına almış, işkence uygulamış ve uzun süreli tutuklamalara başvurmuştur. Pek çok siyasi aktivist ya gizlenmiş ya da yurtdışına kaçmak zorunda kalmıştır.

13 Ocak 1979'da Ayetullah Humeynî'nin Fransa'dan İran'a dönüşü, Tahran'da milyonlarca kişi tarafından kutlanmıştır. 29 Ocak – 11 Şubat 1979 tarihleri arasında gerçekleştirilen genel grevler ve yaygın protestolar, orduyu hareketsiz bırakmış ve rejim kısa sürede çöküşe sürüklenmiştir. Şah ülkeyi terk etmiş, geçici bir devrim hükûmeti kurulmuştur.

Ervand Abrahamian, 1979 Devrimi'nin ekonomik gelişmeler sayesinde ortaya çıkan toplumsal değişimlerden de kaynaklandığını; lakin devlet yapısı ve siyasal

kurumların gelişmek yerine daha da otoriterleştiğini vurgular. Yaranan yeni sosyal ve ekonomik hayatın demokratik talepleri karşılıksız kalınca, devrim kitlesel biçimde sokaklara taşınmıştır. "devrimin meydana gelmesinin nedeni, şahın ekonomik ve toplumsal alanda modernleşme yapmış olması, bunun sonucunda ise yeni bir orta sınıf ve sanayi işçi sınıfını genişletmesiydi. Ancak şah, siyasi alanda modernleşme gerçekleştiremedi. Bu yetersizlik, hükümet ile toplumsal yapı arasındaki bağlayıcı halkaları aşındırdı, siyasi sistem ile halk arasındaki iletişim yollarını kapattı, yöneten gruplarla modern sosyal güçler arasındaki uçurumu derinleştirdi ve en önemlisi, geçmişte siyasi yapıyla geleneksel toplumsal güçler —özellikle çarşı/esnaf (bazar) ve dini merciler— arasındaki az sayıdaki köprüleri yıktı. Bu şekilde, 1977 yılında gelişmiş ekonomik-toplumsal yapı ile gelişmemiş siyasi yapı arasındaki uçurum o kadar büyüktü ki, yalnızca bir ekonomik kriz tüm rejimi çökertmeye yetti. Dolayısıyla devrim, ne aşırı gelişme ne de gelişmemişlik nedeniyle, aksine dengesiz/uyumsuz kalkınma (gelişme) sebebiyle gerçekleşti" (Abrahamian, 2015, s. 524-525).

3.1.5. İslam Devrimi ve İran-Irak savaşı

1979 Devrimi'ni izleyen yılın eylül ayında (22 Eylül 1980) patlak veren İran–Irak Savaşı, Ağustos 1988'e kadar sekiz yıl boyunca sürdü. Bu dönem, devrim sonrası coşkunun hâlâ canlı olduğu; devrim ideallerinin toplumsal ve siyasal yaşamı belirlemeye devam ettiği on yıllık bir zaman dilimini oluşturdu. Devrimin ideolojik sloganları toplumun üst kesiminden tabana kadar destek buldu. Hem milli hem de dini duyguların egemen olduğu atmosfer, savaşın yol açtığı ekonomik ve sosyal zorlukları kısmen örttü; bireyler ve topluluklar hem dayanışma hem de seferberlik ruhuyla savunma hattında yerlerini aldılar.

Siyasal alanda ise "özel durum" niteliğindeki savaş hali, rejimin sert uygulamalarını görece meşrulaştırdı. Ayetullah Humeyni'nin iradesi yargı ve yasama işlevlerini aşan bir mutlaklık kazanmış; Meclis kararları ve kamu politikaları, doğrudan onun ağzından çıkan sözlerine yaslanarak şekillenmiştir. Bu olağanüstü koşullar, muhalefete veya sivil itirazlara nefes aldırmamış; baskı dinamikleri, askeri ihtiyaçlar ve güvenlik kaygılarıyla örtüşerek toplumsal muhalefetin görünürlüğünü büyük ölçüde engellemiştir.

Sekiz yıllık savaşın ardından (Ağustos 1988), devrimle başlayan ve yıkıcı savaş süreciyle tahrip olan İran toprağında geriye büyük ölçekli harabeler kalmıştır. Savaşın yarattığı altyapı yıkımı, göç dalgaları ve ekonomik darboğaz, ülkeyi hem sosyal refah

hem de kalkınma açısından ciddi bir krize sürüklemiştir. Bu tarihsel kesitte, devrim döneminin heyecanı ile savaşın acı bilançosu birbirine karışarak, İran'ın toplumsal dinamikleri üzerinde kalıcı izler bırakmıştır.

3.1.6. Kalkınma ve Reform Hükümetleri

Savaş sonrası dönemin koşullarında Haşimi Rafsancani hükümeti, savaşın neden olduğu yıkımı onarmak amacıyla "yeniden inşa" ve "ekonomik kalkınma" sloganlarıyla iktidara gelmiş ve hızlı bir modernleşme ve reform sürecini başlatmıştır. Sekiz yıllık savaş İran toplumuna yaklaşık bin milyar dolarlık büyük bir ekonomik kayıp vermişti (Koulaei ve Mezarai, 2016, s. 404). Bu bağlamda Rafsancani hükümeti, ekonomik alanda yapısal uyum ve serbestleştirme politikaları, sanayileşmenin teşviki, atıl ekonomik kapasitenin yeniden işler hâle getirilmesi, yabancı sermayenin ülkeye çekilmesi, sanayi üretiminin artırılması ve ithalatın ikamesi gibi stratejiler doğrultusunda kapsamlı politikalar yürütmüştür (2016, s. 404).

Toplumsal ve kültürel alanda ise hükümet; sosyal güvenlik ağının genişletilmesi, sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesi, nüfus artışının kontrol altına alınması, kentleşme sürecinin hızlandırılması, kitle iletişim araçlarının yaygınlaştırılması ve özellikle yükseköğretimin geliştirilmesi yoluyla toplumsal refahı artırmayı hedeflemiştir. Dış politika düzleminde ise gerginlikleri azaltma ve dış ilişkileri normalleştirme yönünde adımlar atılmıştır.

Bu modernleşme sürecinin bir devamı olarak, Rafsancani hükümetinin son yıllarında ve beşinci dönem Meclis seçimleri arifesinde, "Kargozaran-ı Sazendegi" (İnşa Uzmanları) Partisi siyasi arenada varlık göstermeye başlamış ve söz konusu seçimlerde önemli bir başarı elde etmiştir. Aynı parti, bundan kısa bir süre sonra düzenlenen cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Seyyid Muhammed Hatemi'yi destekleyerek bir başka siyasi başarıya imza atmış ve kendisini ekonomik ve toplumsal modernleşmeyi savunan reformist çizginin en etkili siyasi aktörlerinden biri olarak konumlandırmıştır.

Haşimi Rafsancani'ye göre, siyasi grupların ve örgütlenmelerin faaliyetleri, ancak onun benimsediği ekonomik hedeflerle uyumlu oldukları ölçüde anlam taşımaktadır. Bu yaklaşımını şu sözlerle ifade etmektedir: "Mevcut kategoriler olan sol, sağ, geleneksel ya da modern gibi sınıflandırmaları kabul etmiyorum... Sadece iki tanım geçerlidir: İmam'ın çizgisi ve kalkınma yolunu izlemek ya da bu çizginin

karşısında durmak." (Zİbakalam, Afshari, ve Aslanzadeh, 2010, s. 70). Bu sözlerden de göründüğü üzere sıra siyasi genişlemeye gelmişti. Haşimi her ne kadar ülkenin yeniden yapılandırmak konusunda kararlı olsa da, siyası açıdan hala devrim sonrasında yaranan kapalı siyası grup dahilinde kalmaya kararlıydı. Ama toplumda demokratik talepler artık ciddi seviyede yükselmişti.

Genel olarak, Rafsancani hükümetinin politikaları, yeni orta sınıf üzerinde çelişkili ve ikili sonuçlar doğurmuştur. Bir yandan, özellikle yükseköğretimin yaygınlaştırılması gibi kalkınma politikaları, entelektüel kesimin büyümesine, yeni orta sınıfın genişlemesine ve eğitimli bireylerin toplumsal meşruiyet kazanmasına katkı sağlamıştır. Öte yandan, özgürlüklerin kısıtlanması ve siyasi katılımın engellenmesi, bu eğitimli ve aydın kesimleri siyasi sistemden ve devletten uzaklaştırmıştır (Zİbakalam, Afshari, ve Aslanzadeh, 2010, s. 67).

Muhammad Hatemi'nin siyaseti, açılım ilkesi etrafında şekillenmiş; ülke dahilinde ifade, basın ve toplanma özgürlüklerinin genişletilmesini, demokratik kurumların güçlendirilmesini ve genç nüfusun siyasete katılımının teşvik edilmesini hedeflemiştir. Üniversite özerkliğini artırmaya yönelik adımlar atarak öğrenci hareketlerini meşrulaştırmaya çalışmış, yasaklı gazetelerin yeniden yayımlanmasına izin vermiş ve yasama-yürütme-denetim organları arasındaki dengenin iyileştirilmesini savunmuştur. Buna karşın, Meclis'teki muhafazakâr çehre ve Yüksek Lider'in yetkileri nedeniyle reform süreci sık sık tıkanmış; alkış toplayan adımlar tam anlamıyla kalıcı hale getirilememiştir.

Hatemi'nin dış siyaseti ise "Medeni Diyalog" kavramı üzerine inşa edilmiş ve İran'ın uluslararası izolasyonunu hafifletmeyi amaçlamıştır. 2001'de Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda ilan ettiği "Medeni Diyalog" girişimiyle İslam dünyası ile Batı arasındaki kültürel ve siyasi farklılıkların diyalog yoluyla çözülmesini savunmuştur. Avrupa Birliği ile iş birliğini derinleştirerek ticaret, bilimsel değişim ve kültürel etkileşimi artırmaya gayret etmiştir.

3.1.7. 2005-ten Günümüze Kadar

Muhammed Hatemi'nin cumhurbaşkanlığıyla (1997–2005) birlikte İran'da "reform hükümeti" dönemi başlamış ve siyasi açılım söylemleri güç kazanmıştır. Ancak rejimin yapısal sınırları nedeniyle bu açılım, pratikte sınırlı kalmıştır. Anayasal düzen gereği cumhurbaşkanının yetkileri sınırlı olduğundan, hükümetin köklü

değişiklikler yapma kapasitesi oldukça zayıf kalmıştır. 1999 yılında Tahran Üniversitesi'nde meydana gelen öğrenci olayları, bu gerilimin sembolik bir örneği olarak öne çıkmıştır. Öte yandan, parlamentoda çoğunluğu elde eden reformistlerin bazı önemli yasalarının Rehber tarafından iptal edilmesi, halkın devlete olan güvenini zedelemiştir.

2005 yılında Mahmud Ahmedinejad'ın cumhurbaşkanı seçilmesiyle birlikte, muhafazakârlar ve Rehber'e yakın çevreler tekrar yürütme gücünü ellerine almıştır. Reformistler, 2009 seçimlerinde Mir Hüseyin Musevi ve Mehdi Kerrubi gibi isimlerle yeniden iktidara dönmeyi hedeflemiş, ancak Ahmedinejad'ın galip ilan edilmesi seçimlere hile karıştığı iddialarına yol açmıştır. Bu durum, geniş çaplı protestoların patlak vermesine neden olmuş; Musevi ve Kerrubi ev hapsine alınmış, reform hareketi ciddi biçimde bastırılmıştır.

Ahmedinejad dönemi (2005–2013), içeride baskıcı yöntemlerin uygulandığı, ifade özgürlüğünün daraldığı ve Hatemi döneminde açılan demokratik alanın büyük ölçüde kapandığı bir dönem olmuştur. Dış politikada ise daha agresif ve meydan okuyucu bir İran profili ortaya çıkmıştır.

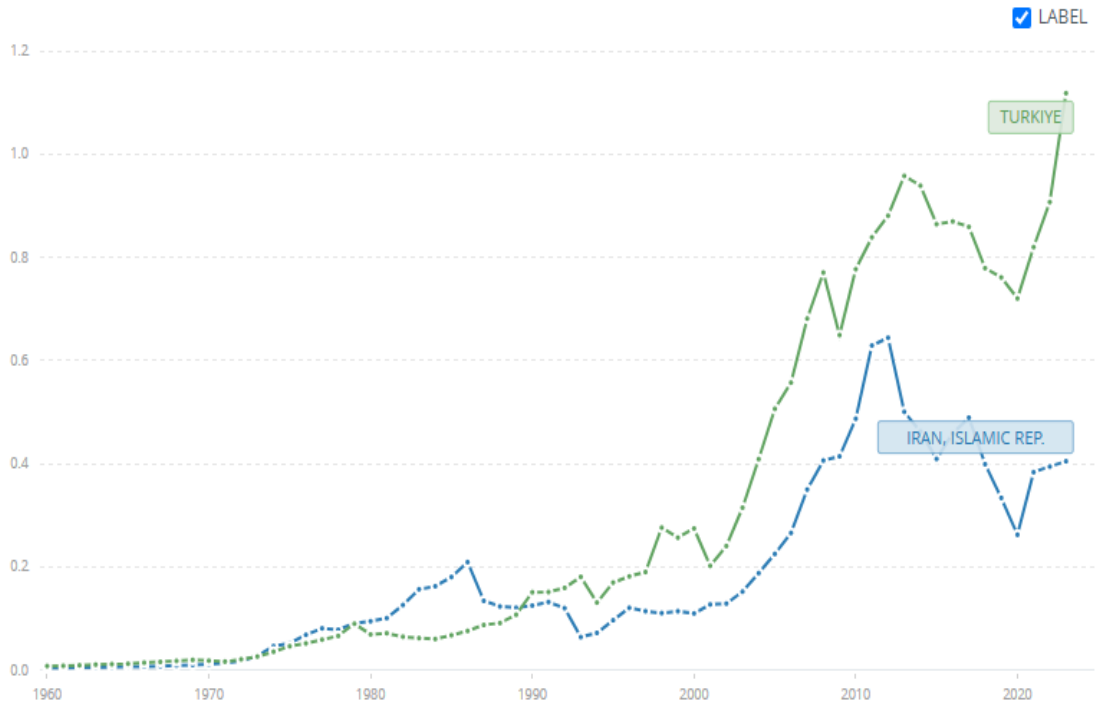
Ardından gelen Hasan Ruhani dönemi (2013–2021), "itidal ve akılcılık" söylemiyle anılmış; özellikle dış politikada diyalog arayışı ön plana çıkmıştır. Bu kapsamda 2015 yılında nükleer anlaşma (Barjam) imzalanmış, ancak ABD Başkanı Donald Trump'ın 2018'de anlaşmadan çekilmesiyle süreç sekteye uğramıştır. İç siyasette ise Ruhani hükümeti, yapısal sorunlara dokunamadan sınırlı reformlarla yetinmiş; ekonomik krizler ve toplumsal memnuniyetsizlik ciddi protestolara yol açmıştır. 2019 yılında akaryakıt zamları sonrası başlayan protestolarda 1500'den fazla kişinin güvenlik güçlerinin ateşiyle yaşamını yitirdiği bildirilmiştir.

İbrahim Reisi'nin (2021–2024) cumhurbaşkanlığı döneminde, iç siyasette daha içe kapalı ve baskıcı bir çizgi izlenmiş; 2022'de Mahsa Amini'nin ölümüyle başlayan protestolarda 600'den fazla kişi güvenlik güçlerinin müdahalesi sonucu hayatını kaybetmiştir. Dış politikada da Batı ile ilişkilerde mesafe korunmuş, Doğu'ya yönelim ön planda tutulmuştur.

2024'te göreve başlayan Mesud Pezeşkiyan dönemi ise henüz yeni başlamış olmakla birlikte, daha ılımlı mesajların verilmesi ve kısmi açılımların yaşanması toplumda temkinli bir umut yaratmıştır.

3.2. Ekonomik Durum

Bu grafik, Dünya Bankası (GDP (current US$) - Iran, Islamic Rep., Turkiye, tarih yok) verilerine dayanarak Türkiye ile İran'ın kişi başına düşen gayri safi yurt içi hasılasını karşılaştırmalı olarak sunmaktadır. Grafik incelendiğinde, İran ekonomisinin son on yıllardaki genel seyrine dair önemli ipuçları elde edilmektedir. Özellikle ekonomik yönetimin zayıflığına ek olarak, uygulanan petrol ambargoları ülke ekonomisinin kötüleşmesinde belirleyici bir rol oynamıştır. Bu durum, halkın yaşam koşullarına da doğrudan etki etmiştir. 2018 yılından itibaren ise ekonomik göstergelerdeki olumsuz gidişat belirginleşmiş, bu süreçte herhangi bir iyileşme gözlemlenmemiştir.

Grafik 2. İran ve Türkiye – GSYH Karşılaştırmas

3.3. Cinsiyet Temelli Ayrımcılık

Tebrizli yazar ve şair Rıza Beraheni "Eril Tarih" (1984, s. 27) kitabında şöyle söylemiştir: "Tarihimiz, bizzat kendi tanıklığıyla, yüzyıllar boyunca — özellikle Meşrutiyet öncesinde — eril bir tarih olmuştur... Bu tarihte kadına rol verilmemiştir; bu nedenle tarihimizde kadın öznelere pek yer verilmemiştir." Beraheni'nin tarihi eril olarak tanımlaması, çağdaş tarihe kadar sorgulanmadan varlığını sürdüren ataerkil düzeni işaret etmektedir. Ancak modern yaşamda ataerkil düzen her ne kadar hâlâ

devam etse de, artık bu düzen sorgulanmaya başlanmıştır. Seyrek de olsa, tarih sayfalarında kadınlar yalnızca anne olarak değil, kadın kimlikleriyle de yer almaya başlamışlardır.

İran'da kadın hakları meselesi ilk kez 19. yüzyılda gündeme gelmiş ve özellikle kadınların eğitimi temelinde şekillenmiştir (Tinas ve Tok, 2024, s. 136). Bu dönemde kadınlar daha çok annelik ve eşlik rolleri üzerinden tanımlanmış, kadın eğitimi de bu çerçevede ele alınmıştır. Bu yıllarda kadınların talepleri daha çok erkek aydınlar tarafından dile getirilmiş ve kadın hakları sınırlı bir çerçevede gündeme gelmiştir. Kadın hareketi özellikle 20. yüzyılda daha örgütlü bir hal almıştır. Bu dönemde kadın dernekleri kurulmuş, kadınlar arasında bir bilinçlenme süreci başlamış ve kadınlara yönelik dergi ve gazeteler yayınlanmaya başlanmıştır. Kadınlar kamusal alanda daha görünür hale gelirken, kadın hareketi de daha somut taleplerle gündeme gelmiştir. Bu talepler arasında eğitim hakkı, kamusal alana katılım ve evlilik hukukunda reform gibi meseleler öne çıkmıştır. İran sınırları dâhilinde kadınlara ilk kez 1945 yılında, Azerbaycan Millî Hükümeti (devleti) döneminde oy hakkı tanınmıştır. Ancak bu özerk devletin yıkılmasının ardından, kadınlara ülke genelinde oy hakkı ancak 1963 yılında, Muhammed Rıza Şah'ın Beyaz Devrimi kapsamında verilmiştir. 1955 yılında Mehrengiz Devletşahi tarafından kurulan Cemiyet-i Rah-ı Nu-i Banuvan adlı yeni bir örgüt ortaya çıkmıştır. 1967 yılında Aile Koruma Kanunu hazırlanmıştır. Bu kanun, aile içindeki hak ve korumaları düzenlemekteydi. Söz konusu cemiyet, bu kanunun hazırlanmasında önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca, özellikle düşük gelirli kadınlara yönelik refah ve eğitim hizmetleri de sunmuştur (Tinas ve Tok, 2024, s. 137).

Ancak 1979 İslam Devrimi ile birlikte kadın hareketinde önemli bir kırılma yaşanmıştır. Devrimin ardından kadınların bazı yasal kazanımları geri alınmış ve kadınlar kamusal alanda daha fazla kısıtlamayla karşılaşmıştır. Anayasanın 20. maddesinde şu ifade yer almaktadır: "Ülkenin tüm vatandaşları, ister erkek ister kadın olsun, kanun önünde eşittir ve İslami ölçütlere uygun olarak tüm insani, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel haklardan eşit şekilde yararlanırlar." Ancak burada geçen "İslami ölçütlere uygun olarak" ifadesi, ayrımcılığın temel kaynaklarından biridir. Çünkü şeriat hükümlerine dayalı uygulamaların, insan haklarını ne ölçüde kapsadığı ve nerelerde ihlal ettiği önemli bir tartışma konusudur.

Rıza Şah dönemi boyunca kadınların başörtülerini kaldırma çabaları, Keşfi Hicab kapsamında gerçekleştirilmiştir. Ancak İslam Devrimi'nden sonra başörtüsü

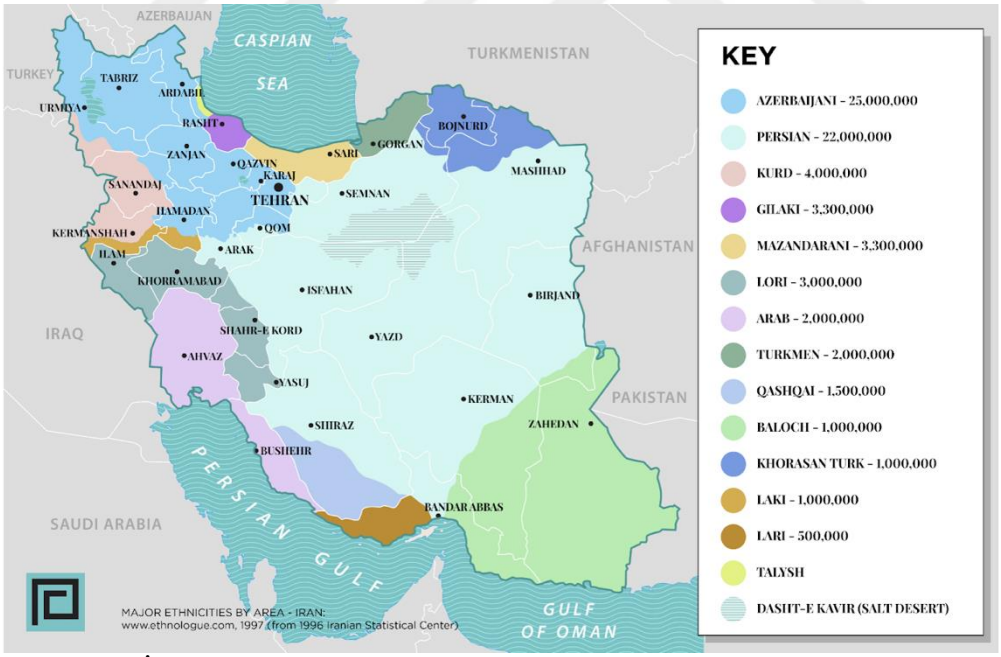
zorunlu hale getirilmiştir. Bu süreçte kadın hareketi, rejimin dayattığı normlara karşı mücadele ederken bir yandan da yeni yöntemler geliştirerek varlığını sürdürmüştür. Özellikle 1990'lı yıllardan itibaren kadınlar, bireysel ve kolektif düzeyde çeşitli stratejiler geliştirerek hem yasal hem de kültürel dönüşümler talep etmeye başlamışlardır (Tinas ve Tok, 2024, s. 144). Bu yıllarda kadınlar, sivil toplum kuruluşları ve medya yoluyla daha aktif bir şekilde kamusal alana müdahil olmuşlardır. Kadın hareketi daha da çeşitlenmiş ve sadece hukuki değil, aynı zamanda kültürel, sembolik ve gündelik yaşama ilişkin alanlarda da mücadele yürütmeye başlamıştır.

Son yıllarda kadın hareketi yeni bir evreye girmiştir. Özellikle Mahsa Amini'nin 2022 yılında "ahlak polisi" tarafından gözaltına alındıktan sonra hayatını kaybetmesiyle başlayan protestolar, kadın hareketinin geniş halk kesimlerini etkileyen bir toplumsal muhalefete dönüştüğünü göstermiştir. Bu protestolar kadınların yalnızca kıyafet zorunluluğuna karşı değil, aynı zamanda sistemin bütünsel baskılarına karşı bir isyanını da temsil etmektedir. Kadınların öncülüğünde başlayan bu eylemler, toplumsal cinsiyet eşitliği mücadelesini yeni bir düzleme taşımıştır. Bu bağlamda İran'daki kadın hareketi, yalnızca kadın hakları temelinde değil, aynı zamanda daha geniş bir özgürlük ve adalet mücadelesi içinde yeniden şekillenmektedir.

3.4. İran'ın Etnik Yapısı

"Millet" sözcüğü, Arapça kökenli olup tarihsel olarak dinî cemaat ya da dindar topluluk anlamında kullanılmıştır. İran'da da bu terim, Meşrutiyet hareketine kadar benzer bir anlamda kullanılagelmiştir (Mezaheri, 2024, s. 177). Ancak Meşrutiyet Devrimi'nden sonra "millet" kavramı farklı bir anlam kazanmış ve modern bir içerikle kullanılmaya başlanmıştır. Bu yeni kullanım biçimi, İngilizcedeki *nation* kelimesine karşılık gelmekte ve modern ulus anlayışını yansıtmaktadır. Bu anlam değişikliği, Avrupa'da eğitim görmüş bazı milliyetçi aydınlar tarafından gündeme getirilmiştir (Katouzian, 2000, ss. 109-110). Devamında, Pehlevi Hanedanı'nın kurucusu Rıza Şah döneminde milliyetçilik, devletin temel siyasal stratejilerinden biri hâline gelmiştir. Bu çerçevede, "İran milleti" adı altında tüm toplulukların birleştirilmesi hedeflenmiş ve bu doğrultuda ulus inşa politikaları benimsenmiştir.

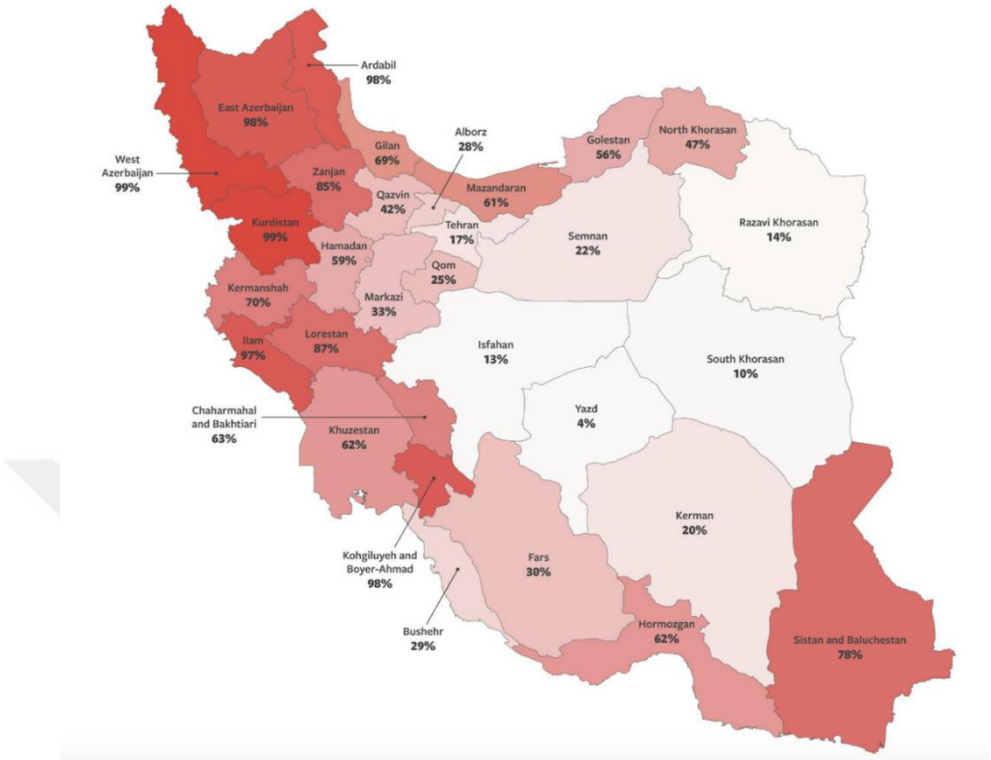
1979 Devrimi'nin ardından İran'da yeni bir millî kimlik anlayışı şekillenmiştir. Bu yeni anlayışta, Şii mezhebine dayalı dinî kimlik belirleyici bir unsur olarak öne çıkmıştır. Her ne kadar İslami ideoloji temelinde bir ulusal birlik inşa edilmeye çalışılmış olsa da, bu süreçte Farslar öncelikli konumlarını korumuş ve "İran kimliği" büyük ölçüde Fars etnik kimliğiyle özdeşleştirilmiştir. Bu durum, devrim öncesi Pehlevî dönemine kıyasla farklı bir yönelimi yansıtmakla birlikte, Fars merkezli kimlik inşasının devamlılığına da işaret etmektedir. Dolayısıyla, dinî öğelerin ön plana çıkmasına rağmen, etnik merkezlilik değişmemiş; yalnızca ulusal kimliğin taşıyıcı unsuru seküler milliyetçilikten din temelli bir yaklaşıma evrilmiştir. İran, etnik açıdan oldukça çeşitlilik gösteren bir yapıya sahiptir; Farslar, ülke nüfusunun yarısından daha azını oluşturmaktadır. Ülkenin Fars egemenliğindeki merkez bölgelerinin aksine, sınır eyaletlerinde Fars olmayan etnik grupların belirgin bir çoğunluk oluşturduğu açık bir gerçektir. Dahası, İran nüfusunun yüzde 40'ından fazlasının Farsçayı akıcı bir şekilde konuşamaması, bu çok etnikli yapının dilsel boyutunu da gözler önüne sermektedir (Shaffer, 2021, s. 7). Aşağıdaki haritada farklı etnik gruplar gösterilmiştir (Alghenab, 2024, s. 22).

Grafik 3. İran'ın Demografik Haritası

Haritada gösterilen etnik grupların yaşadığı bölgeler yaklaşık olarak belirtilmiştir. Örneğin, Tahran'da Farslar ve Türkler nüfusun önemli bir bölümünü oluştursa da, diğer etnik gruplar da şehirde yaşamaktadır. Ayrıca, İran'da etnik grupların nüfuslarına ilişkin resmî istatistikler bulunmamaktadır. Bu nedenle bu

konudaki verilerin hiçbiri kesinlik taşımamaktadır. Buna rağmen bazı araştırmalarda evlerinde Farsça konuşmayanların yüzdesi aşağıda göründüğü gibi belirlenmiştir:

Grafik 4. Evde Farsça Dışındaki Dilleri Konuşan Nüfusun Yüzdesi

Kaynak: (Shaffer, 2021: 14).

Shaffer (2021, s. 18) nüfus konusunda ise şu şekilde bir sonuca varmıştır:

Tablo 1. İran'da etniklerin nüfusunun yüzdesi

Ethnic group	Percentage of Total Population, According to 2010 Study
Persians	47%
Turks	23%
Northern[18]	9%
Kurd	8%
Lur	7%
Arab	2%
Baluch	2%

3.4.1. Farslar

Kaçarlar dönemi sonuna kadar İran'da resmi bir dil politikası bulunmadığı için farklı diller doğal biçimde varlıklarını sürdürebilmiştir. Ancak daha önce de belirtildiği üzere, Pehlevî Hanedanı döneminde Fars milliyetçiliği benimsenmiş; Fars dili ve kültürü, resmî ve egemen dil-kültür konumuna yükseltilmiştir. Bu süreçte Farslar, kendilerini "asıl İranlılar" olarak tanımlamış ve "İran" kavramını kendi lehlerine kullanmışlardır. Bu siyasetin bir sonucu olarak, günümüzde de bazı Fars milliyetçileri ülkede "Fars" adında ayrı bir etnik grubun varlığını kabul etmemekte, yalnızca "İranlı" kimliğiyle kendilerini tanımlamaktadırlar.

İsfahan, Kuzey Horasan, Rezevi Horasan, Semnan, Fars, Kum, Merkezi (Arak), Kirman ve Yezd genelikle Fars iller olarak bilinmektedirler. Aynı zamanda Elburz, Kuzey Horasan, Tahran, Hürmüzgan, eyaletlerinde ise Farslar önemli bir nüfusa sahiptirler. Buna rağmen Farslar İran nüfusunun 50% -den azını oluşturmaktadırlar (Shaffer, 2021, s. 10).

3.4.2. Türkler

İran'daki Türkler; Azerbaycan Türkleri, Kaşkaylar, Türkmenler ve Horasan Türkleri gibi çeşitli Türk topluluklarını kapsamaktadır. Bu topluluklar içinde en kalabalık grubu oluşturan Azerbaycan Türkleri, ülkenin kuzeybatısında yer alan Doğu ve Batı Azerbaycan, Erdebil, Zencan, Kazvin ve Hemedan vilayetlerinde yoğun olarak yaşamaktadır. Ayrıca, iç göçler sonucunda başkent Tahran ve merkezî vilayetlerde de büyük Türk nüfusları oluşmuştur. Kaşkaylar ağırlıklı olarak İran'ın güneyinde yerleşmişken, Türkmenler ise Türkmenistan sınırındaki bölgelerde yaşamaktadır. Buna ek olarak, İran'ın farklı bölgelerinde azınlık hâlinde başka Türk topluluklarına da rastlamak mümkündür. Farslardan sonra ülkenin en büyük etnik grubu olarak kabul edilen Türklerin nüfusu hakkında (başka etniklerde olduğu gibi) ise kesin ve resmî bir istatistik bulunmamaktadır.

3.4.3. Kürtler

Kürtler, Türklerden sonra İran'daki üçüncü en kalabalık etnik grubu oluştururlar. Genellikle ülkenin batı sınır bölgelerinde yerleşmişlerdir. Kürdistan, Kirmanşah ve İlam illerinde çoğunluğu oluşturan Kürtler, Sorani, Kurmanci ve Güney Kürtçesi gibi farklı lehçelerde Kürtçe konuşmaktadırlar.

3.4.4. Araplar

Araplar, ağırlıklı olarak Huzistan ve Basra Körfezi kıyıları boyunca yaşamaktadırlar. Konuştukları Arapça lehçeleri bölgelere göre değişmekte, kuzeyde Irak lehçesi, güneyde ise Körfez lehçesi yaygındır. Araplar genelde mavi yaka işlerde çalışmakta, petrol ve doğalgaz sektöründeki yüksek maaşlı yönetim pozisyonları ise çoğunlukla Farslar tarafından doldurulmaktadır (Shaffer, 2021, s. 11). Bölge, ekonomik ayrımcılık, su kıtlığı ve çevre kirliliği gibi ciddi sorunlarla karşı karşıyadır.

3.4.5. Beluçlar

İran'daki Beluçlar, ülkenin güneydoğusunda, özellikle Sistan ve Beluçistan eyaletinde, Pakistan sınırlarında yoğun olarak yaşayan bir topluluktur. Ayrıca Hürmüzgan ve Kirman eyaletlerinin güney kesimlerinde de Beluç nüfusu bulunmaktadır. Günümüzde Beluçlar ciddi şekilde ekonomik geri kalmışlık, altyapı eksikliği, eğitim yetersizliği ve siyasi dışlanmışlık gibi sorunlarla mücadele etmektedirler.

3.4.6. Lorlar

Lorlar, ağırlıklı olarak Zagros Dağları'nın orta ve güney kesimlerinde; başta Lorestan, Çaharmahal ve Bakhtiari ile Kohgiluye ve Boyer-Ahmed eyaletlerinde yerleşmiş etnik gruplarından biridir. Karışık tarım-hayvancılık ve el sanatları geleneklerine dayanan kırsal bir yaşam sürdürdükleri gibi, kentsel merkezlerde de giderek artan oranlarda ekonomiye katılmaktadırlar. Çoğunluğu Şii mezhebine bağlı olan Lorlar, geleneksel kabile örgütlenmeleri ve güçlü toplumsal dayanışma yapılarıyla bilinir. Bu kabilelerde Bkhtiari kabilesi en büyük Lor kabilesi olarak bilinmektedir (Alghenab, 2024, s. 25).

3.5. İran'ın Din ve Mezhep Yapısı

İran İslam Cumhuriyeti Anayasası'nın 12. maddesine göre, ülkenin resmî dini İslam'dır ve resmî mezhep olarak da İsnâaşeriyye (On İki İmamcı) Caferî mezhebi kabul edilmektedir. Bununla birlikte, diğer İslam mezheplerine mensup toplulukların kendi ibadetlerini ve dinî uygulamalarını serbestçe yerine getirme hakları anayasal güvence altındadır. Aynı anayasanın 13. maddesi ise gayrimüslim dinî azınlıklara ilişkindir. Bu maddeye göre, Hristiyanlar (Mesihîler), Zerdüştîler ve Yahudiler resmî olarak tanınan dinî azınlıklar arasındadır. Bu gruplar, kanun çerçevesinde dinî ritüellerini, ibadetlerini ve bireysel statüye ilişkin hükümlerini özgürce sürdürebilme

hakkına sahiptir. Söz konusu dinî azınlıklar, İran Meclisi'nde (İslami Şura Meclisi) kendilerini temsil eden milletvekilleri aracılığıyla siyasal temsile de sahiptir. Her bir tanınmış azınlık grubu için anayasal olarak belirlenmiş sayıda kontenjan ayrılmıştır. Ancak uygulamada, bu hakların ne ölçüde hayata geçirildiği ve bu grupların kamusal hayata katılım düzeyleri zaman zaman ulusal ve uluslararası düzeyde tartışma konusu olmaktadır.

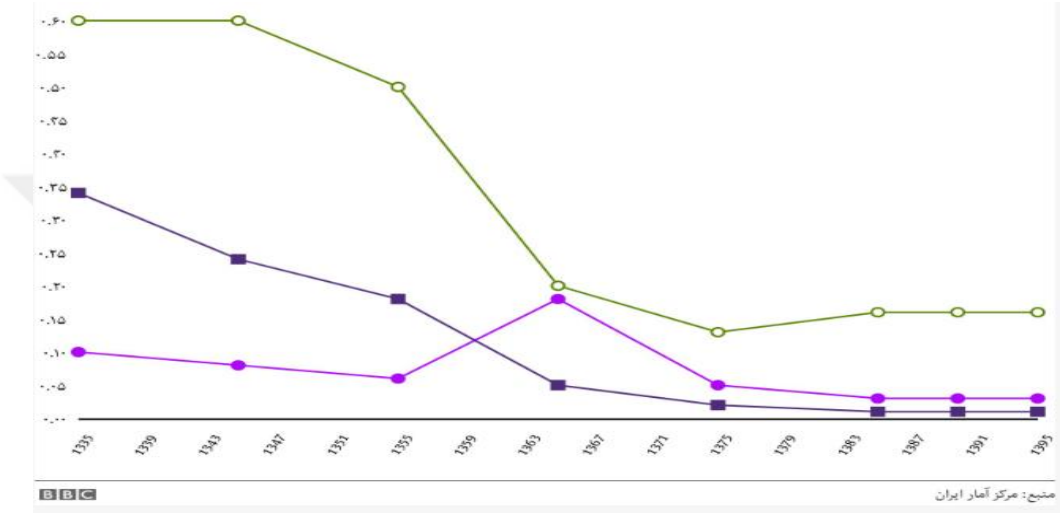
İran'da hem etnik gruplar hem de dinî ve mezhebî yapılarla ilgili resmî ve kapsamlı istatistiksel veriler bulunmamaktadır. Bu durum, ülkedeki toplumsal çeşitliliğin boyutlarını sağlıklı biçimde değerlendirmeyi güçleştirmektedir. Mezhebî dağılım açısından bakıldığında, İran nüfusunun ezici çoğunluğu Şii Müslümanlardan, özellikle İsnâaşeriyye (On İki İmamcı) Caferî mezhebine mensup bireylerden oluşmaktadır. Bununla birlikte, ülkedeki Sünni Müslümanlar da önemli bir azınlık grubunu oluşturmaktadır ve bazı istatistiklere göre nüfusun yaklaşık %10'unu teşkil etmektedirler (Mahjoubi, 2024). Sünnî nüfusun büyük bölümünü Kürtler, Beluçlar ve Türkmenler teşkil eder. Sünni Kürtler genellikle ülkenin batısında (özellikle Kürdistan), Beluçlar güneydoğuda (özellikle Sistan ve Beluçistan velayetinde), Türkmenler ise kuzeydoğuda (özellikle Gülistan ve Kuzey Horasan illerinde) yaşamaktadır. Kürtler arasında hem Şii hem de Sünni inançlara mensup gruplar bulunmaktadır.

İran'da Sünni mezhebine mensup bireylerin üst düzey yönetim kademelerinde yer almalarının engellenmesi, Şii mezhebi dışındaki dini gruplara yönelik yapısal ve sistematik bir ayrımcılık pratiği olarak değerlendirilmektedir. 1979 İslam Devrimi sonrası Şiilik lehine artan resmi destek ve ayrıcalıklar, Sünni azınlık başta olmak üzere diğer dini toplulukların haklarının kısıtlanmasına yol açmıştır. Anayasanın 12. Maddesinde yatan bu yapısan ayrımcılık, özellikle Sünni toplulukların yönetim alanındaki temsilini önemli ölçüde engellemektedir. Ayrıca, Sünni dini özgürlüklerine yönelik kısıtlamalar, ibadet alanlarının inşasında yaşanan zorluklar ve bazı dini kurumların yıkılması gibi uygulamalarla somutlaşmakta; bu durum, devletin resmi söyleminde yer alan "birlik" ve "kardeşlik" vurgusuyla çelişmektedir (Mahjoubi, 2024).

Bazı verilere göre, 1979 İslam Devrimi'nden sonra İran'da Şii nüfusu artarken, diğer dinî grupların nüfusu azalmıştır. BBC Persian'ın bir raporunda şu ifadeye yer verilmiştir: "1979 İslam Devrimi'nden sonra, İran'daki dinî azınlıkların toplam nüfusa

oranı önemli ölçüde azalmıştır. 1976'dan 2016'ya kadar geçen sürede, İran'daki Müslüman nüfusu yaklaşık iki buçuk kat artarken, dinî azınlıkların ve dinini açıklamayı tercih etmeyen bireylerin nüfusu neredeyse sabit kalmıştır. Bu durum, Müslüman olmayan büyük bir kesimin İran'dan göç ettiğini göstermektedir" (Ghadimi, 2019).

Azınlıkların nüfusu şu şekilde azalmıştır: (Yeşil: Hristiyan, Koyu Mor: Yahudiler, Açık Mor: Zerdüştiler) (Ghadimi, 2019)

Grafik 5. İran'da Dini Azınlıkların Nüfusu

Kaynak: BBC Persian

Bu durum, İran'da dini açıdan olduğu gibi etnik açıdan da merkezci bir söylemin hâkim olduğunu göstermektedir. Başka bir ifadeyle, Fars ve Şii erkek ideal vatandaş olarak görülürken, bu kriterlerin dışına çıkıldıkça devlet yapısından uzaklaşma da o kadar artmaktadır.

3.6. Siyasi Yapı

2024 yılının haziran ayının sonunda gerçekleştirilen cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Mesud Pezeşkiyan, İran'ın cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. Bu durum, demokratik bir süreç olarak sunulsa da gerçekte var olan, demokrasiden çok mesafelidir. Gerçekte, bu seçimlerin arka planında demokrasiden uzak bir yönetim sistemi ve özgürlüklerin çeşitli alanlarda ciddi şekilde kısıtlandığı bir yapı bulunmaktadır. Freedom House'ın 2025 yılı "Dünyada Özgürlük" raporunda İran, siyasi haklar ve sivil özgürlükler açısından "Özgür Değil" kategorisinde

değerlendirilmiştir. Bu sadece bu yıla özel bir durum değil ve İran insan hakları ve özgürlükleri bakımından hep geride kalan ülkeler sırasında yer almaktadır.

İran'da seçimler düzenli olarak yapılsa da, ülke Anayasa Koruyucular Konseyi'nin sert tutumu ve özgür partilerin olmaması gibi nedenler neticesinde demokratik standartların gerisinde kalmaktadır. İran'ın yönetim sistemi, karma bir yapı sergileyerek hem teokratik hem de cumhuriyet unsurlarını bir arada bulundurmaktadır. Ülke, resmi olarak "İslam Cumhuriyeti" olarak adlandırılmakta ve yönetimi, dinî lider olan "Rehber" veya "Velayet-i Fakih" tarafından yönlendirilmektedir. İran Anayasasının 57. maddesinde şöyle yazılmıştır: “İran İslam Cumhuriyetine hâkimiyeti, yasama, yürütme ve yargı organlarında oluşur ve üstün emir sahibinin ve Ümmetin İmamının (Rehber) denetimine tabidir. Bu üç organ birbirinden bağımsızdır.” Rehber, tüm askeri ve siyasi yetkilere sahip olup, devletin genel politikalarını belirlemede anahtar rol oynamaktadır. İkinci önemli yönetim organı, halk tarafından seçilen Cumhurbaşkanıdır. Ancak, Cumhurbaşkanı'nın yetkileri, Rehber'in otoritesi altında sınırlıdır. Aynı zamanda hükümetin yetkisi dairesinde olduğu bilinen istihbarat gibi kritik bakanlıkların başkanı da hükümet tarafından değil, dini lider tarafından belirlenmektedir. Ayrıca, yasama organı olan Meclis, halk tarafından seçilen üyelerden oluşmakta, ancak Anayasayı Koruyucular Konseyi tarafından yasaların İslam'a uygunluğu denetlenmektedir.

Anayasayı Koruyucular Konseyi, yasaların Anayasa ve İslam'a uygunluğunu denetlemekle görevli bir kuruldur ve Meclis üyeleri ile diğer önemli kamu görevlerinin seçilmesinde etkili olmaktadır. Bu kurum seçim süreçleri ve adaylıklar üzerinde sıkı bir denetim gerçekleştirmektedir ve kurum tarafından onaylanmayan hiç kimse seçimde aday olamamaktadır. Bununla birlikte devrim muhafızları (SEPAH), Beyt-e Rehberi veya rehberlik ofisi gibi kurumlar karmaşık şekilde ülke siyaseti ve yönetiminde önemli yer almaktalar.

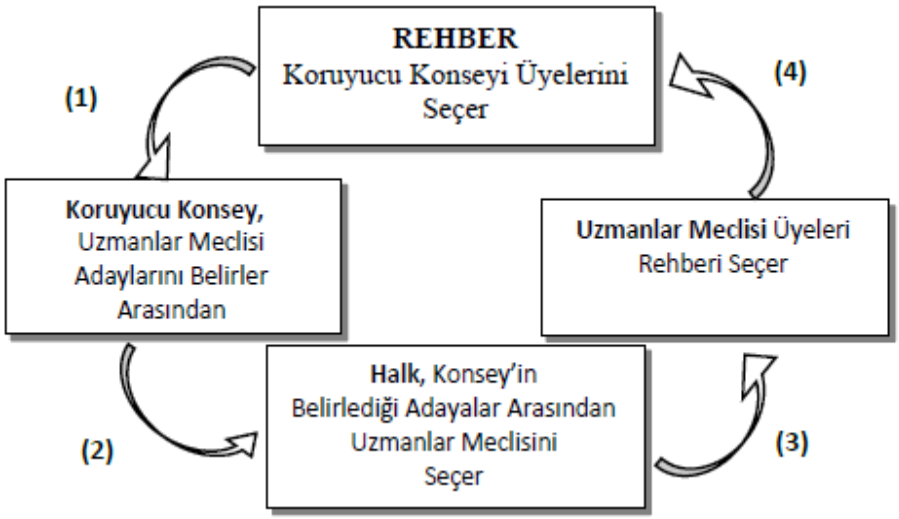
Anayasayı Koruyucular Konseyi (Şûrâ-yı Nigâhbân-ı Qānûn-i Esâsî) toplam on iki üyeden oluşmaktadır. Bu üyelerin altısı fakih (İslam hukukçusu), diğer altısı ise hukukçudur. Altı fakih üye doğrudan Rehber tarafından atanırken, altı hukukçu üye Yargı Erki Başkanı’nın önerisi doğrultusunda Meclis tarafından oy çokluğuyla seçilmektedir (Anayasa, 91. madde). Konsey üyeleri altı yıllık bir görev süresine sahiptir (Anaysa, 92. madde). Konseyin temel yetkileri arasında, çıkarılan yasaların İslami ilkelere ve Anayasa’ya uygunluğunu denetlemek (Anaysa, 4 ve 58. maddeler),

Cumhurbaşkanı ve Milletvekili adaylarının adaylıklarını onaylamak ve bu seçim süreçlerini denetlemek (Anayasa, 99. madde) gibi kritik işlevler bulunmaktadır.

İran'da özgür siyasi partiler ismen var olsa da, fiilen böyle bir özgürlükten söz etmek mümkün değildir. Bu nedenle, ülke yönetimi belirli bir siyasi bakış açısına sahip olan ve yukarıda belirtilen bazı yapılarla yakın ilişkileri bulunan grup ya da grupların kontrolündedir. Seçim süreçlerinde adaylar genellikle bu çevrelerden çıkmakta ve toplumun tamamını temsil etmemektedir. Ülkedeki siyasal alanda tanınan iki büyük kesim olan muhafazakârlar ve reformistler, seçim dönemlerinde ciddi tartışmalara girseler de, birçok muhalif grup bu iki kesimi aynı siyasetin farklı yüzleri olarak değerlendirmektedir. Muhafazakârlar, devrim değerlerini daha katı ve sert bir biçimde savunurken; reformistler, bu değerlere daha esnek bir tutumla yaklaşmakta, ancak onların da bu değerlerin arkasında durduğu görülmektedir.

İran İslam Cumhuriyeti Anayasası'nın 11. Bölümünde (madde 156–172) yargı organına ilişkin hükümler düzenlenmiştir. Yargı organının tüm yargısal, idari ve icrai görevlerini yerine getirmekle sorumlu olan Yargı Organı Başkanı, konulara hâkim bir müçtehit olmalı ve Rehber tarafından beş yıllığına atanmalıdır (Anayasa, 157. madde). Bu makam, yargının en yüksek otoritesidir ve göründüğü üzere yine de Rehber tarafından seçilmektedir.

Anayasanın 56. Maddesinde şöyle yazılmaktadır: "Dünya ve insan üzerinde mutlak egemenlik Allah'ındır ve O, insanı toplumsal kaderine hakim kılmıştır. Hiç kimse insandan bu ilahi hakkı alamaz veya belli bir fert ya da zümrenin çıkarlarına hizmete alet kılamaz ve millet, Allah tarafından verilen bu hakkı ilerideki maddelerde belirtilen yollardan kullanır." Şii doktrinine göre, On İkinci İmam'ın gaybet döneminde mutlak siyasi otorite Velayet-i Fakih'e aittir. Rehberlik makamı, Allah'ın hüküm ve emirlerini içtihat yoluyla belirleme yetkisine sahip olduğu için, Tanrı'nın yeryüzündeki vekili olarak devletin en yüksek otoritesi konumundadır. Bu nedenle yasama, yürütme ve yargı organları Rehber'in denetimi altındadır (Anayasa, 57. madde). Rehber, halk karşısında değil, yalnızca Tanrı karşısında sorumluluk taşımaktadır (Fanid, 2020, s. 140). Rehberin seçilmesi ise Uzmanlar Meclisi tarafından seçilir:

Grafik 6. İran'da Rehberin Seçilme Şekli

Kaynak: (Fanid, 2020, s. 140)

İran'da dört tür seçim bulunmaktadır: Cumhurbaşkanlığı, İslami Şura Meclisi (Parlamento), Uzmanlar Meclisi ve şehir ile köy konseyleri seçimleri. Bu seçimlerden Cumhurbaşkanlığı, Meclis ve yerel Şura (konsey) seçimleri dört yılda bir yapılırken, Uzmanlar Meclisi seçimleri sekiz yılda bir gerçekleştirilir. Genellikle bu seçimler çiftler hâlinde eşzamanlı yapılır: Cumhurbaşkanlığı ile şehir ve köy konseyleri seçimleri birlikte; İslami Şura Meclisi ile Uzmanlar Meclisi seçimleri ise her sekiz yılda bir aynı tarihte düzenlenir. Yerel Şuralar ise 1999 tarihinden itibaren Anayasanın 3. maddesi, 7. maddesi ve 7. Bölümde (100 – 106. maddelerine) dayanarak gerçekleşmektedir.

Her ne kadar şehir ve köylerde halkın katılımını sağlamak amacıyla belediye ve köy şuraları oluşturulmuş olsa da, bu kurumlar gerçek anlamda yetki sahibi olmaktan uzaktır. Yasalar onlara yerel düzeyde söz hakkı tanısa da, uygulamada pek çok karar ve kaynak Tahran merkezli yapılar tarafından kontrol edilmekte, yerel yönetimlerin iradesi büyük ölçüde sınırlandırılmaktadır. Bu yoğun merkeziyetçilik, şuraları etkili yerel yönetim organları olmaktan çıkararak, işlevi sınırlı ve çoğu zaman sembolik yapılar hâline getirmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

Bu bölümde Türkiye'de vatandaşlık konumuna gelen İranlı göçmenlerin Türkiye'de oy verme davranışını incelemek için kullanılan yöntem açıklanacaktır. Buna ek olarak araştırmanın nitel yaklaşımdan faydalanma sebepleri, benimsenen paradigma, verilerin türü, toplanma süreci ve tekniği, bu sürecin zorlukları, sınırlıkları vb. konularda bilgi verilecektir.

4.1. Yorumlayıcı ve Yapılandırıcı Yaklaşım

Sosyal bilimler 20. yüzyılda gelişmeye başladığında pozitivist paradigma bilim dünyasında hegemonik üstünlük taşımaktaydı (Yıldırım ve Şimşek, 2011, ss. 29-30). Pozitivist paradigma, sosyolojik düşüncede bilginin yalnızca gözlemlenebilir, ölçülebilir ve nesnel gerçekliklere dayandırılması gerektiğini savunan yaklaşımdır. Bu paradigma, doğa bilimlerinin yöntemlerini toplumsal olgulara uygulayarak, toplumu nesnel yasalarla açıklamayı hedefler. Pozitivist sosyologlar, toplumsal düzeni ve nedensel ilişkileri keşfetmek için nicel veriler, istatistiksel analizler ve deneysel yöntemler kullanır. Bu yaklaşım, öznel deneyimlerin ve anlamların analizine sınırlı yer vererek, toplumsal gerçekliği nesnel bir dış dünya olarak ele alır.

Yorumlayıcı yöntemin kurucu isimlerinden sayılan Max Weber toplumsal eylemi hem nendensel şekilde hem de yorumlayarak açıklamak fikrini savunmaktaydı (Neuman, 2014, s. 130). Başka sözle "yorumlayıcı yaklaşım insanların kendi toplumsal dünyalarını nasıl oluşturduğu ve sürdürdüğüne dair anlayış ve yorumlara varmak üzere insanların doğal ortamlarında toplumsal olarak anlamlı eylemin doğrudan ayrıntılı gözlem yoluyla sistematik analizidir" (2014, s. 131).

Yapılandırmacılık ya da sosyal yapılandırmacılık ise çoğu kez yorumculukla birleştirilen bir yaklaşımdır. Bu bakışa göre gerçeklik verili değil, inşa edilmekte ve yapılandırıcı araştırma bir kuramı test etmekle başlamaz, aksine anlama ilişkin bir kuram ya da modeli tümevarımsal olarak geliştirmektedir (Creswell, 2017, s. 8). Nitel sosyoloji ise yapılandırıcı ve yorumlayıcı yaklaşım yelpazeleri içinde yer almaktadır. Bu açıdan nitel araştırma insanların sosyal eylemlerine verdikleri anlamları yorumlayarak, çoğul olan gerçekliğin karmaşıklığını ortaya koymaya çalışmaktadır.

4.2. Nitel Yöntem

Bu çalışmada daha önce bahsedilen varsayımlarından da yola çıkarak katılımcıların yaşadıkları toplumda bir anlam arayışında oldukları varsayılmakta (Creswell, 2017, s. 8) ve bu anlamların tekil olmadığı ve bakış açısıyla değiştiği kabul edilmektedir. Bu çalışma, oy verme davranışını bir toplumsal eylem olarak ele almakta ve Türkiye'de vatandaşlık kazanmış İranlı göçmenlerin, Türkiye toplumunu ve siyasetini nasıl algıladıklarını, İran'da doğup büyümüş olmanın bu algılar üzerindeki etkilerini ve buna karşı geliştirdikleri tutumları anlamayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, derinlemesine anlamaya dayalı nitel araştırma yönteminin daha uygun ve yararlı olacağı düşünülmüştür.

Nitel araştırma sosyal ya da beşerî bir probleme bireylerin veya grupların atfettiği anlamları keşfetme ve anlamaya yönelik bir yaklaşımdır (Creswell, 2017, s. 4). Nitel araştırma gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlanır (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 39). Benimsenen paradigma ile birlikte çalışmanın veri türü ve büyüklüğü de nitel yöntemden faydalanmakta etkili olmuştur.

Türkiye'de seçim sonuçlarıyla ilgili olarak, yabancı kökenli vatandaşların oy tercihlerini yansıtan resmi veriler bulunmamaktadır. Örneğin, İran kökenli göçmenlerin hangi siyasi partilere oy verdiklerine dair istatistiksel bilgiler mevcut değildir. Bu nedenle bu çalışmada nicel verilerden ziyade, katılımcıların kendi ifadelerine dayanan niteliksel veriler kullanılmıştır. Başka bir deyişle, araştırmanın dayandığı veriler istatistiksel değeri olmayan; daha çok, bireylerin öznel deneyimlerini ve anlam dünyalarını anlamaya yönelik nitel bir yaklaşımı gerektirmektedir.

Araştırmanın problem tanımı kısmında da belirtildiği gibi, Türkiye'de yaşayan İran kökenli nüfusun sayısı 84 bin ile 154 bin arasında değişmektedir. Bu sayı azımsanamayacak düzeyde olmakla birlikte, özellikle İstanbul gibi büyük şehirlerde bu nüfusun seçim sonuçları üzerinde doğrudan ve belirleyici bir etkide bulunup bulunmadığı belirsizdir. Ancak mesele yalnızca İran kökenli seçmenlerle sınırlı değildir; Türkiye, pek çok farklı ülkeden göçmenlerin yaşadığı bir hedef ülke haline gelmiştir ve bu toplulukların oy verme davranışları toplumsal ve siyasal yapıyı anlamak açısından önemli bir ağırlık taşımaktadır. Bu çalışma, söz konusu geniş

perspektiften bakıldığında, göçmen seçmenlerin politik katılımını inceleyen daha büyük çaplı bir araştırmanın parçası olarak yapılandırıcı kimliği ile değerlendirilebilir. Özet olarak çalışma genellenebilir nitelikte olmamakla birlikte, göçmen seçmenlerin siyasal davranışlarına dair eğilimleri göstermesi açısından değerli ve anlamlı bir örnek teşkil etmektedir.

4.3. Veri Toplama Süreci, Tekniği ve Güçlükler

Bu çalışmada veri toplama tekniklerinden görüşme tekniği seçilmiş, 20 kişiyle derinlemesine görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler, 2025 yılının mart ayı boyunca katılımcılarla yüz yüze gerçekleştirilmiştir. İstanbul'da yüz yüze görüşmelerin organize edilmesinin hem zaman alıcı olduğu hem de lojistik açıdan çeşitli güçlükler barındırdığı ifade edilebilir. Özellikle çalışan katılımcılarla yüz yüze görüşmelerin planlanması, tarafların programlarını uyumlandırmak açısından oldukça zaman alıcı olmuştur. Her bir yüz yüze görüşme yaklaşık olarak yarım gün sürmüş ve bu durum, saha sürecinin toplam süresini uzatıcı bir etken olarak ortaya çıkmıştır. Görüşme önceden belirlenmiş ve ciddi bir amaç için tertip edilmiş, soru sorma ve yanıtlama tarzında olsa da aslında karşılıklı ve etkileşimli bir iletişim biçimidir (Neuman, 2014, s. 588). Görüşmeler, yarı yapılandırılmış soru formu kullanılarak yürütülmüş; ses kayıtları, katılımcıların önceden alınan onayı ile gerçekleştirilmiştir.

Katılımcılara kartopu örneklem yoluyla ulaşılmıştır. Bu tür örneklem süreci bir soruyla başlar:" bu konuda en çok bilgi sahibi olanlar kimlerdir?". Süreç ilerledikçe elde edilen isimler veya durumlar tıpkı bir kartopu şeklinde büyüyerek devam edecek, belirli bir süre sonra belirli isimler hep öne çıkmaya başlayacak (Yıldırım ve Şimşek, 2011, ss. 111-112).

Her katılımcıyla yaklaşık 30 dakika görüşme yapılmış, her görüşmenin deşifresi yaklaşık 3 sayfa olmuştur. Görüşme sırasında sorular aynı tertiple değil, rastgele ve sohbete uygun şekilde sorulmuştur. Görüşmeler katılımcıların ana dilinde, yani Azerbaycan Türkçesinde veya Farsça yapılmıştır.

Katılımcıların demografik özellikler tablo1-de verilmiştir.

Tablo 2. Katılımcıların Demografik Özellikleri

	Cinsiyet	Yaş	Gelir Düzeyi	Eğitim Seviyesi	Türkiye'de yaşama süresi	Türkiye'de Vatandaş Olma Süresi
K1	Erkek	52	Orta	Doktora	5	3
K2	Kadın	47	Yüksek	Yüksek Lisans	5	3
K3	Kadın	39	Yüksek	Yüksek Lisans	4	2
K4	Erkek	42	Orta	Lisans	4	2
K5	Kadın	39	Orta	Doktora	10	2
K6	Kadın	46	Yüksek	Doktora	3	2
K7	Erkek	41	Orta	Doktora	16	6
K8	Kadın	35	Orta	Doktora	14	9
K9	Kadın	38	Düşük	Doktora	14	2
K10	Kadın	50	Düşük	Doktora	16	4
K11	Erkek	55	Yüksek	Lisans	6	5
K12	Erkek	48	Orta	Doktora	14	4
K13	Kadın	44	Orta	Doktora	15	3
K14	Erkek	33	Orta	Yüksek Lisans	7	1

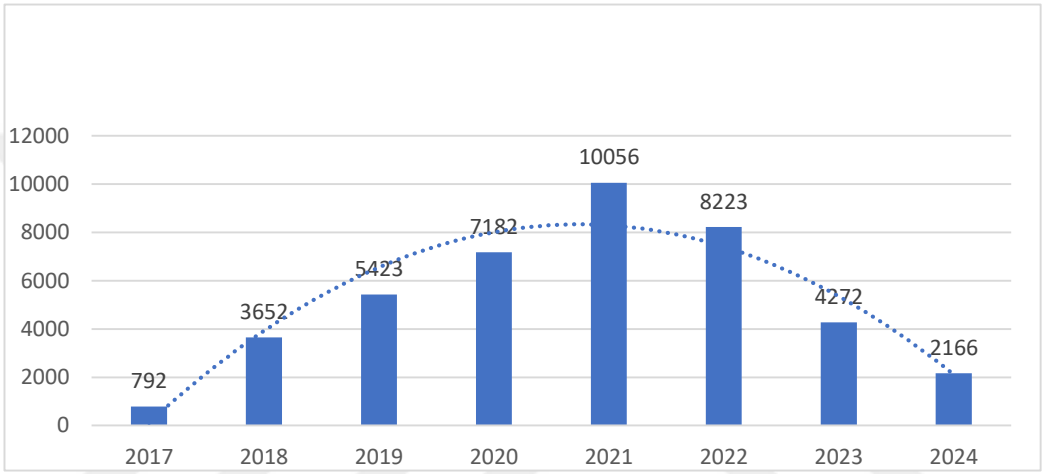
K15	Kadın	42	Orta	Yüksek Lisans	9	3
K16	Erkek	32	Düşük	Yüksek Lisans	7	1.5
K17	Erkek	40	Yüksek	Yüksek Lisans	9	3
K18	Erkek	35	Orta	Yüksek Lisans	10	4
K19	Erkek	45	Yüksek	Yüksek Lisans	5	5
K20	Kadın	34	Orta	Yüksek Lisans	7	2

Katılımcıların demografik özelliklerinden de görülebileceği üzere, örneklem iki temel gruptan oluşmaktadır: eğitim düzeyi yüksek ancak gelir seviyesi orta veya düşük olan bireyler ile hem gelir hem de eğitim seviyesi yüksek olan bireyler. Kartopu örnekleme yöntemiyle ulaşılan katılımcılar, benzer sosyal çevrelere ait olabildikleri için, bu durum örneklemin demografik çeşitliliğini sınırlamıştır. Bu nedenle, bu iki kategori dışında kalan bireylere ulaşmaya çalışılsa da; ancak ne yazık ki bu konuda başarı sağlanmamıştır.

Bu durumun, Türkiye'de vatandaşlık edinme yollarıyla doğrudan ilişkili olduğu görülmektedir. Türkiye'de yabancıların vatandaşlık kazanmasının üç ana yolu bulunmaktadır: bir Türk vatandaşıyla evlenmek, belirli bir değerde taşınmaz mülk satın almak ve en az beş yıl kesintisiz olarak Türkiye'de ikamet etmek. Ancak konut satın alma ve beş yıl ikamet etme, en popüler yöntemler olarak öne çıkmaktadır. Bu araştırmanın katılımcılarının tamamı da bu yollarla vatandaşlık kazanmıştır. Toplam 20 katılımcıdan 14'si öğrenci olarak Türkiye'ye gelmiş, geri kalan 6 kişi ise konut satın alarak vatandaşlık hakkı elde etmiştir.

Tezin giriş kısmında bazı istatistikî verilerden bahsedilmişti. TÜİK tarafından yayımlanan verilere göre, İranlılar, son sekiz yılda Rus vatandaşlarından sonra Türkiye'de konut satın alma açısından en çok tercih edilen yabancı uyruklular arasında yer almaktadır. 2018-2024 yılları arasında Türkiye'de 40.974 İran uyruklu konut satın almıştır. En çok konut alınan il İstanbul olup, bu ili Ankara ve İzmir takip etmektedir.

Grafik 7'de, söz konusu sekiz yıl boyunca satın alınan konutların sayısı detaylı olarak verilmiştir.

Grafik 7. Konut Alma Sayısı

Kaynak: TÜİK

Sonuç olarak, düşük eğitim düzeyine sahip işçi profiline uygun katılımcılara örneklemde yer verilememiştir. Bu durumun yalnızca araştırma tasarımıyla sınırlı kalmadığı, aynı zamanda söz konusu grubun Türkiye'deki vatandaşlık sahibi İranlılar arasında nispeten sınırlı bir yer tutmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

4.3. Veri Analizi

Görüşmelerin deşifresinden elde edilen verilerde tekrarlanan kavramlar veya durumlar (kodlar) belirlenerek, temalar altında toplanmıştır. İfadelere yer verilmesi açısından sistematik analiz yapılmıştır. Yani katılımcıların ifadelerine doğrudan yer verilse de, bu ifadelerin altında yatan anlamları yorumlamaya çalışılmıştır. Başka sözle Farklı deneyimlerden yola çıkarak oy kullanma hakkını elde etmiş göçmenlerin oy kullanma olgusunda görünmeyen yönleri ve nedensel ilişkileri açıklamaya çalışılmıştır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

BULGULAR VE TARTIŞMA

Bu bölümde, araştırma kapsamında elde edilen veriler doğrultusunda ortaya çıkan bulgular tematik bir yaklaşımla sunulmuştur. Katılımcıların ifadeleri doğrultusunda belirlenen temalar, çalışmanın temel sorunsalına ışık tutacak şekilde ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

5.1. Güven ve Oy Verme Eğilimi

İran'ın devlet yapısı kendine özgü bir kurum olduğu daha önce vurgulanmıştır. İran, iki boyutlu bir yapıya sahiptir; bir yanda ilahi meşruiyeti olan ve ülke sınırları içinde yetkileri belirli bir dini lider veya Rehber bulunmaktadır, diğer yanda ise aksatılmadan devam eden seçimler mevcuttur. Cumhurbaşkanı, milletvekilleri ve yerel şuralar (kent ve köy) oylama yoluyla seçilmektedir. Bu düzen, ikili bir devlet yapısını ortaya koymaktadır. Seçki yoluyla seçilen kişiler de önemlidir, ancak nihai karar yetkisi Rehber'e aittir. Bu durum, seçimlerdeki hile iddialarını güçlendirmektedir. Rehber ve devlete yakın kişilerin seçim rekabetine katılma şansı bulması ve seçimlerin kontrolünün tek elde toplanması, durumun karmaşıklığını artırmaktadır. Bu sistem, demokratik öğelerle birlikte totaliter öğeler de içermektedir. Dolayısıyla, İran'daki seçimler tam anlamıyla demokratik seçimler olarak nitelendirilemez.

İran'ın çağdaş tarihinde seçim hilesinin en uç noktasına 2009 yılında ulaşıldığı daha önce belirtilmiştir. Milyonlarca kişi, seçimde hile yapıldığına inanarak sokaklara çıkmıştır. Katılımcılarımızın tamamı o dönemde İran'da oy kullanmış olup, sonuçlar kendi beklentilerine uygun olmamıştır. Konuyla ilgili K12'in ifadesi aşığda yer almıştır:

> *"Hile yapıldığı hem belgelerle ispat edilir hem de zaten her şey ortadaydı. Hile yapıldı... Ben Musevi'ye oy vermiştim. Tabii ümitliydim. Herkes ümitliydi. O yılları belki siz hatırlamıyorsunuz ama gerçek bir devrim havası vardı... İran'da bir şeylerin değişmesi elzemdir, bunu herkes bilir... Ama yine de ben o seçimde gerçekten ümitliydim. Ama işte gördük. İran'da oyu sandığa atmak vatandaşlara aittir ama gerisi belli merkezlerin kanatlarına kalmış." (K12)*

2009 seçimleri, bu düzenin aslında istediği şekilde çalışmadığını ilk kez açıkça göstermiştir. K12'nin de ifade ettiği gibi, o yıldan ve o seçimden sonra halkın siyasi sisteme olan güveni büyük ölçüde sarsılmıştır. K2'nin kendisinin de seçimlerde sandık başında bulunmuş olması, bu deneyimlerinin değerini artırmaktadır.

> *"Ben İran'da olduğum zaman belki bütün seçimlere katıldım. İşim gereği seçimlerde sandık başlarında durduğum da çok olmuş… Bir keresinde mesela 1000 oy çıkacağı öngörülen bir sandıktan mesela 10000 falan oy çıktı, ortadaki farka inanamıyorduk. Siz bu oyların gerçek olduğuna inanıyor musunuz? (Gülüyor) bazen böyle olunca oylar tekrar sayılıyor, bazen iptal ... ama Türkiye'de kimin nerede oy vereceği önceden belirlenmiş zaten ve böyle hilelerin önü kesik. Oy sayma süreci de yine aynı, sayıların tam doğru olması bence imkânsız zaten. Kimisi oyları sayarken uyukluyor, kimisinin yorgunluktan kafa gitmiş ve okunan ismi yanlış işaretliyor. Çünkü düzen yoktur ve her şey sanki hilelerin kolayca yapılması için tasarlanmıştır(gülüyor)". (K2)*

K2'nin sözleri, iki sistem arasındaki önemli farkı ortaya koymaktadır. Birincisi, yani İran'daki sistem, güvensizlik yaratırken, ikincisi, yani Türkiye'deki sistem, güveni artırmaktadır. Burada seçimlerin teknik açıdan nasıl yapıldığının da önemi büyüktür. İran'daki mevcut seçim modeli geleneksel bir modeldir, oysa Türkiye dijital sisteme geçmiştir. Ayrıca, Türkiye'de seçimde adres ile oy kullanılacak sandıkların birbirine bağlı olması, yani vatandaşın her yerde oy kullanamaması ve sadece belirli sandıklarda veya okullarda oy kullanabilmesi, K2'nin bahsettiği türdeki hilelerin önünü kesmiş durumdadır. Elbette sistemde bazı açıklar olabilir, ancak İran'daki düzenle karşılaştırıldığında birincisinin güvensizlik, ikincisinin ise güven verdiği açıkça ortadadır. Konuyla ilgili K1'in ifadesi aşağıda yer almıştır:

> *"İran'da seçim gerçek bir seçim değil. Ben İran'da olduğum zaman siyasi gelişmeleri yakından takip ediyordum… şimdi de ediyorum. Özellikle bir siyasi harekete mensup olduğum için uzun zaman parlamento seçimlerinde büyük çaba sarf ettim. Bu çaba beş gün üç gün meselesi değildi, 20 seneye yakın bir zaman diliminden söz ediyorum. Olmadı, İran'da hâkim elit hiçbir farklı sesin çıkmasına izin vermiyor. Ama Türkiye öyle mi? ... Burada bazı yerel*

sorumlularla kolaylıkla yakından görüşebildim… isteklerimi dinlediler ve her türlü yardım alabileceğime ikna oldum. İran'da bir seferinde desteklediğimiz bir adayın zorla, tapanca dayatarak rekabetten dışarı atıldığına gözlerimle şahit oldum." (K1)

K1'in söz ettiği durum, fevkalade bir durumdur. Tabanca dayatılarak bir adayın devre dışı bırakılması, sistemin mantığını belli derecede göstermektedir. Siyasi ve sosyal bir hareketin demokratik yollarla istediklerini elde etmeleri, işte bu kadar zor olabilmektedir. İran'da milletvekili seçimleri, cumhurbaşkanlığı seçimlerinden sonra ikinci en önemli seçimlerdir. Bu seçimler, özellikle etnik çatışmalar, aşiretler arası rekabet gibi sebeplerden dolayı çok hararetli şekilde gerçekleşir. Örneğin, Batı Azerbaycan ilinin bazı kentlerinde Türkler ve Kürtler arasında rekabet yaşanır. Aynı zamanda, bazı bölgelerde bazı siyasi hareketlerin kendi ağırlığını ortaya koyabileceği seçimlerdir. K1'in de söz ettiği bu tarz seçimlerdir. Aynı zamanda bunun tam tersini Türkiye'de yaşadığını belirterek güvenin nasıl inşa edildiği sürecini de bir bakıma anlatmaktadır.

Devlet ile toplum arasındaki güven sadece seçimlerle bağlantılı bir durum değildir; aynı zamanda devletin işe yaraması ve bir şeyleri başarabilmesi ile de ilişkilidir. Bu konuda K17'nin söyledikleri aşağıda aktarılmıştır:

"Bizim ülkede sadece seçimler değil, hiçbir şey yerinde değil. Bizim şehrin şurası sanki şehrin düşmanı (gülüyor)... Anlatabiliyor muyum? Mesela ben mühendisim, kendimi övmek gibi olmasın ama iyi mühendisim. İyi bir yerde okudum, iyi bir eğitim aldım. Ama sonuç? Sonucu siz de görüyorsunuz, ben şimdi İstanbul'dayım. Bu küçük örnek aslında hiçbir şeyin yerinde olmadığını gösteriyor... Artık ümidim de yok. Türkiye'de de problemler var, çok da var ama burada çok şey yerindedir. Bilmem anlatabiliyor muyum? İran ve Türkiye'yi sadece görünüşlerine bakarak, yollarına bak, uçaklarına bak, arabalarına bak... Her şey çok belli. Bizim devlet başarısızdır. Hatta başarmaya izni yok." (K17)

K17, etkin ve başarılı bir devlet ile başarısız bir devletin sosyal güven üzerinde nasıl farklı etkiler yarattığını açıklamaktadır. Devlet, bir ülkenin en büyük kurumu olarak başarısız olduğunda, bu durum vatandaşla arasındaki güven bağını olumsuz bir şekilde etkilemektedir. İranlı göçmenlerin, İran'ın siyasal kurumlarına duyduğu

güvensizlik Türkiye'de farklı bir şekilde kendini göstermektedir. İran'da oy kullanmanın pek de önemli olmadığı kanaati, Türkiye'de vatandaşlık görevlerinden ve imkanlarından faydalanan bireylerin oy kullanma oranlarını artırmıştır.

Genellikle birinci nesil göçmenlerin oy vermeye daha az meyilli oldukları farklı çalışmalarda gözlemlenmiştir. Ancak bu çalışmanın katılımcıları seçimlere katılmakta ve bu katılımı Türkiye'nin demokratik seçim yöntemleri, etkin devlet gibi faktörlerle açıklamaktadırlar. Katılımcılarımızın göç yaşlarının en az 25 yaşın üstünde olduğu göz önüne alındığında, zayıf siyasal güvenin hedef ülkede değiştiği ve yeni düzene güvenerek oy kullanma eğiliminin arttığı söylenebilir.

Katılımcıların ifade ettikleri güven, doğrudan hükümete değil, daha çok devletin kurumsal yapısına yöneliktir. Bu durum, güvenin siyasal aktörlerden ziyade, yapısal ve süreklilik arz eden kurumlara duyulduğunu göstermektedir. Dolayısıyla söz konusu güven, geçici hükümet politikalarından veya partisel tercihlerden bağımsız olarak, devletin temel işleyişine ve istikrarına dayanmaktadır. Nitekim katılımcıların büyük çoğunluğunun oy tercihlerini iktidardaki Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) yönünde kullanmamış olmaları, duyulan güvenin hükümete değil, daha çok devletin yapısal bütünlüğüne ve işlevine yönelik olduğunu ortaya koymaktadır. Bu güvenin katılımcıları oy verme yönünde poz itif şekilde etkilediği görünmektedir.

5.2. Sosyal Sermayenin Oy Verme Davranışına Etkisi

Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığını edinmiş İranlı göçmenlerle gerçekleştirdiğim mülakatlarda, onların Türkiye’de bazı siyasi partiler tarafından benimsenen göç karşıtı politikalara dair sorular sorulmuştur. Katılımcılar geçmişte Türkiye’de göçmen statüsünde yaşamış olmaları ya da hâlen zaman zaman toplumsal alanda göçmenlere özgü muameleyle karşı karşıya kalmaları nedeniyle, bu tür politikalara dair algıları bakımından önemli bir örneklem sunmaktadır.

Katılımcıların göçmenlik deneyimleri, onları diğer göçmenlerle -özellikle henüz vatandaşlık edinmemiş olanlarla– ortak bir kimlik zemininde buluşturma potansiyeline sahiptir. Bu bağlamda, onların kendilerini göçmen topluluğunun bir parçası olarak görmeleri beklenebilirdi. Ancak elde edilen veriler, katılımcıların bu meseleye daha nüanslı bir bakış geliştirdiğini göstermektedir. Görüşmeler, katılımcıların hem göçmen geçmişlerini tamamen reddetmeden hem de vatandaşlıkla birlikte gelen yeni statülerini sahiplenerek, göçmen olmayan yerli vatandaşlarla benzer bir düzleme kendilerini

yerleştirdiklerini ortaya koymuştur. Bu yaklaşım, göçmen kimliğiyle yurttaş kimliği arasında denge kurma çabasını yansıtmaktadır.

Nitekim görüşülen kişilerden biri olan K2 bu durumu açık bir biçimde dile getirerek, artık kendisini yalnızca bir göçmen olarak değil, bu toplumun tam bir parçası olarak gördüğünü ifade etmiştir. K2'nin görüşlerine aşağıda yer verilmiştir:

> *"Her şeyi göçmenden bilen partilere inanmıyorum. Hatta bence bu konuda AKP çok daha iyi; sonuçta bize vatandaşlığı da AKP verdi... Bu konuları çok iyi bilmiyorum ama, 'göçmenler gitsin' diyenler de bence vatansever oldukları için böyle düşünüyorlar... CHP'nin bu söylemini sevmiyorum ama kendimi CHP taraftarlarının yerine koyunca, aslında haksız da sayılmazlar. Bu vatan onların ve sahip çıkmaları gerekiyor. Ben de Türkiye doğumlu olsaydım, muhtemelen aynı fikirde olurdum... Bazen karışıklık olunca biz de Suriyeliler gibi algılanabiliyoruz aslında. Ama göçmen siyasetlerine itiraz edenler, bence hepimizin bildiği göçleri kastediyor. Bu konuda haklılar."(* K2)

K2, her ne kadar AKP iktidarı döneminde Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığını kazanmış ve göçmen karşıtı söylemleri doğrudan desteklememiş olsa da, bu tür söylemleri anlayabildiğini ve belli bir düzeyde haklılık payı gördüğünü ifade etmektedir. Bu tutum, K2'nin hem kendi göçmenlik geçmişini hem de toplumdaki genel hassasiyetleri dikkate alarak geliştirdiği bir denge arayışını yansıtmaktadır.

Benzer şekilde, K5 da AKP'nin göçmen politikalarını diğer partilere kıyasla daha makul bulduğunu belirtmektedir. Bununla birlikte, K5, artık Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olduğunu vurgulayarak hem yerli nüfusun kaygılarıyla hem de göçmenlerin karşılaştığı zorluklarla empati kurma eğilimindedir. K13'nın bu ikili konumlanışını, vatandaşlığa geçişin bireylerin siyasi ve toplumsal meseleleri değerlendirme biçimlerinde nasıl bir dönüşüm yarattığını göstermesi bakımından ifadesi aşağıda sunulmuştur.

> *"Bence AKP bu konuda (mevcut hükümet) hepsinden daha iyi ama onlar da işi yüzlerine gözlerine bulaştırdılar. Yani göçmen karşıtı partileri sevmiyorum ama artık bir az da hakları var. Bu ülke*

nüfusunun nerdeyse 10% göçmen ve bu dayanılır bir durum değil." (K13)

K13, istatistiksel verilere dayanarak göçün ülke vatandaşları açısından olumsuz sonuçlar doğurduğunu ileri sürerken, aslında kendisini de bu değerlendirme çerçevesine dahil ettiğini dolaylı biçimde ortaya koymaktadır. Bu yaklaşım, onun göçmen kimliğine rağmen, vatandaşlık statüsüyle birlikte kendisini artık ülkenin yerleşik nüfusu içinde konumlandırdığını göstermektedir. Benzer şekilde, K10 her ne kadar göçmen karşıtı partilere karşı olduğunu açıkça ifade etse de, kurduğu şu cümlelerle aslında kendisini de bu söylemin sınırları içinde konumlandırdığını ortaya koymaktadır:

"Başta Zafer partisi olmakla göçmen karşıtı söylemlere karşıyım... ama neticede göçmen de bir yere kadar." (K10)

Göçmen sayısının fazla olduğu ve bunun Türkiye açısından olumsuz sonuçlar doğurduğu yönündeki düşünce, yüzeyde göçmen karşıtı bir tutum gibi görünse de, aslında kişinin Türkiye toplumu ile kurduğu köprü kurucu (bridging) sosyal sermayenin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bu tür bir ifade, bireyin kendisini yalnızca göçmen kimliğiyle değil, Türkiye doğumlu yurttaşlarla aynı düzlemde konumlandırarak yatay ilişkiler ve dayanışma biçimleri içinde tanımladığını ortaya koymaktadır.

Başka bir deyişle, doğduğu ülkede etnik kökeni veya kültürel bağları üzerinden kimliğini kurmuş bir birey, Türkiye bağlamında artık vatandaşlık gibi hukuki ve siyasal statülere vurgu yaparak yeni bir aidiyet biçimi geliştirmektedir. Bu geçiş, bireyin göçmen topluluklarından çok daha geniş bir toplumsal bağlama entegre olma çabasının da bir yansımasıdır. K17 bu durumu şu cümlelerle ifade etmektedir:

"Artık her ne şekilde olmuş olursa olsun, ne kadar zorluk yaşamış olsak da, sonuçta vatandaşız. Bir keresinde bunu bir banka çalışanına söyledim. Dedim ki: Eğer ortada bir sorun varsa, o sorunun kaynağı ben değilim; kaynak hükümettir… Ve artık biz, birlikte hükümete karşıyız." (K17)

Bu durum, açıkça bireyin Türkiye toplumuyla köprü kurma yönündeki stratejik çabasını yansıtmaktadır. İran'daki ailevi ya da yer yer aşiret gibi dayanışma ağlarının yerini, Türkiye'de daha çok ilerlemeye ve toplumsal bütünleşmeye yönelik stratejik

ilişki ağları almıştır. Bu dönüşüm, Putnam'ın sosyal sermaye kuramında yaptığı ayrımla da örtüşmektedir. Putnam'a göre, birincisi yani ailevi ve etno-kültürel bağlara dayalı sosyal sermaye, daha çok doğuştan gelen ve içe kapalı bir yapıya sahipken; ikincisi olan köprü kurucu (bridging) sosyal sermaye, sonradan inşa edilen ve farklı gruplar arasında yatay bağlar kurmaya olanak tanıyan bir yapıdır.

Bu ayrım, aynı zamanda iki farklı oy verme davranışı modelini de çağrıştırmaktadır: Ailevi ve etnik bağlara dayanan ilk model, daha çok psikolojik oy verme davranışına işaret ederken; ikinci model, yani daha stratejik ve ilişki temelli olan yapı ise rasyonel tercih modelini hatırlatmaktadır.

Türkiye'de vatandaşlık statüsü kazanmış İranlı göçmenlerin, özellikle göç ve vatandaşlık meselelerine yaklaşırken daha rasyonel tutumlar sergilediği gözlemlenmektedir. Ancak burada altı çizilmesi gereken nokta, bu rasyonalitenin her zaman yüksek düzeyde bilgiye dayalı olmamasıdır. Görüşmeler, bazı katılımcıların göçmenlik ve siyasal katılım konularında sınırlı bilgiye sahip olduğunu göstermiştir. Bu nedenle, söz konusu rasyonalite göreli bir nitelik taşımakta ve tam anlamıyla bilgiye dayalı bir rasyonel davranıştan söz etmek mümkün görünmemektedir. K15'in bu bağlamda görüşlerine aşağıda yer verilmiştir:

> *"Ben siyaseti çok anlamam ama şu kadarını anlıyorum: Milyonlarca göçmenin varlığı ekonomik açıdan vatandaşın yararına değil... Ben işime bakıyorum ama bence bu konuda onlara (Türkiye doğumlu vatandaşlara) güvenmek akıllıcadır. Hepsi delirmiş olamaz." (K15)*

K15, göçmen kimliğiyle Türkiye toplumundaki konumunu tanımlarken çelişkili ve çok katmanlı bir noktada durmaktadır. Türkiye doğumlu yurttaşlarla kendisini aynı düzlemde görmediğini açıkça belirtmekte; onlardan söz ederken çoğu zaman mesafe koyan bir dil kullanmaktadır. Öte yandan, bu topluma güvenmeyi tercih etmekte ve toplumsal bakış açılarını benimsemeye çalışarak, bir anlamda bu grubun parçası olma yönünde bir çaba sergilemektedir. Bu karşıt eğilimlerin birlikteliği, kimlik ve aidiyet algısının sabit değil, dinamik bir süreç olduğunu da ortaya koymaktadır.

Bu karmaşık konumlandırma, onun oy verme davranışında da farklılaşan ve göreli bir rasyonalite biçiminde kendini göstermektedir. Kuramsal açıdan bakıldığında, bu durum bireyin iki farklı sosyal sermaye biçimiyle – yani bir yandan

doğuştan gelen dayanışmacı (bonding), diğer yandan sonradan kurulan köprü kurucu (bridging) ilişkilerle – rasyonel oy verme modelini harmanladığı bir örnek gibi değerlendirilebilir.

Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı kazanmış İranlı bir göçmen olarak K15, Türkiye doğumlu vatandaşlar kadar siyasi ve toplumsal meselelere hâkim olmadığını ifade etmektedir. Ancak bu eksikliğe rağmen, akılcı ve stratejik davranma çabası içinde olduğunu göstermektedir. Bu tutum, özellikle siyasi partilerin göçmenlere yönelik tutumları ve söylemleri bağlamında daha belirgin hale gelmektedir.

Tam anlamıyla rasyonel bir seçmen olsaydı, tüm partilerin göçmen politikalarını detaylıca incelemesi ve bilinçli bir tercihte bulunması beklenirdi. Diğer yandan, eğer yalnızca psikolojik ya da kimlik temelli (sosyolojik) bir oy verme eğilimi sergileseydi, bu durumda AKP'nin uzun süredir uyguladığı göçmen dostu politikalar nedeniyle bu partiye yönelmesi daha muhtemel olurdu.

Ancak K15'in konumu bu iki uç arasında bir yerde yer almakta; kendisini yeni içinde yer aldığı toplumsal grubun bir parçası olarak görmekte ve bu grubun benimsediği rasyonel ve birey merkezli düşünme biçimlerini desteklemeye çalışmaktadır.

5.3. İranlı Göçmenin Ekonomik ve Sosyal Konumu

Göç, basit bir yer değiştirme süreci olarak tanımlanamayacak kadar karmaşık bir olgudur. Ancak belli bir aşamadan sonra, göç eden katılımcıların kararlarında rasyonalitenin de önemli bir rol oynamaya başladığı görülmektedir.

5.3.1. Ekonomik Zenginlik ve Oy Verme Davranışı

20 katılımcıdan 14'ünün kesintisiz ikamet iznine sahip olduğu, 6'sının ise konut satın alarak Türkiye vatandaşlığı elde ettiği belirtilmiştir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, konut alan kişinin ekonomik açıdan belirli bir güvenceye sahip olduğunu göstermesidir. Başka bir ifadeyle, bu yolla vatandaşlık kazanan kişi ekonomik anlamda başkalarına olan bağımlılığını azaltmış, ekonomik açıdan nispeten bağımsız bir konuma sahip olmuştur. Bu bağlamda, konut alarak vatandaşlık kazanan İran kökenli göçmenler, hedef ülkede sosyal sermaye geliştirme konusunda kendilerini zorunlu hissetmemekte veya ihtiyaç duymamaktadırlar. Kazemipur ve Ghoudarzi'nin de belirttiği üzere, ekonomik göç sosyal sermaye açısından bir engel olarak

değerlendirilmiştir. Bu durum, araştırma kapsamında da gözlemlenmiştir. Katılımcılardan K4'ün konuyla ilgili ifadeleri aşağıda aktarılmıştır:

> *"Benim işim gereği kimseye muhtaç değilim, çok şükür. Tabii İran'da da böyleydi. Benim işim uluslararası bir şirkette olduğu için biraz daha rahatım yani. Türkiye bürokrasisine çok fazla dahil olmuyorum, o yüzden söylediğiniz zorlukları hissetmedim." (*K4)

Sosyal sermaye, kültürel sermayenin aksine karşılıklı etkileşime dayanan iki taraflı bir sermaye türüdür; bireyler arasında irtibat kurulmadığı sürece sosyal sermaye oluşmamaktadır. K4'ün ifade ettiği "Muhtaç olmama" durumu, bir anlamda sosyal dışlanmaya da yol açabilmektedir. Bu konuya ilişkin olarak K11 de şu şekilde açıklamada bulunmuştur:

> *"Biz bu ülkeye para getirmişiz, biz burada birilerinin yerini dar etmiyoruz, birilerinin işine gözümüz yok. Zaten yeterince birikimimiz var ve gelirimiz de yetiyor. O yüzden göçmen olduğumuz için bazen ayrımcılık görsek de aslında bu karşı tarafın cehaletidir... Zaten buraya çok az geliyorum, İran'da daha çok oluyorum. Burada olduğumda da evimde oturuyorum, kimseye ihtiyacım yok; kendi elim kendi başım."* (K11)

K11'in sözlerinde gözlemlenen özgüven, onu hem siyasi hayata karşı ilgisiz kılmış hem de sosyal açıdan yeni topluma uyum sağlamamasına veya bu topluma yabancı kalmasına neden olmuştur. Bu Kazemipur'un (2024, s. 205) İranlı göçmenlerin hedef ülkelerde sosyal sermaye ediniminde karşılaştıkları yapısal ve kültürel engeller konusunda söz ettiği ekonomik engel konusunda, Türkiye'de vatandaşlık statüsü kazanmış İranlılar için de geçerlidir. Ancak K11, bu durumu önemsememekte ve K4'te olduğu gibi kendisini muhtaç hissetmemektedir. K19, sosyal çevresiyle ilişkisi hakkında ifadeleri aşağıda paylaşılmıştır:

> *"Birkaç Türk iş arkadaşım var. Bazen buluşunca siyasi tartışmalar da olur ama ben çok da şey yapmıyorum… Ben tabii öğreniyorum ama daha çok kendim karar veririm… Neticede kimse benim lehime olanı benim kadar bilmez." (*K19)

K19, oy verme davranışında sosyal çevresinin etkisinin sınırlı olduğunu ifade etmektedir. Kendi beyanına göre, siyasi tercihlerini büyük ölçüde bireysel çıkarları

doğrultusunda şekillendirmekte ve karar alma sürecinde bireysel değerlendirmelerini esas almaktadır.

Dolayısıyla, ekonomik açıdan muhtaç olmayan katılımcının, içinde bulunduğu toplumda sosyal sermaye edinme, kabul görme ya da toplumsal normlara uyum sağlama yönünde belirgin bir motivasyon taşımadığı görülmektedir. Bu birey, karar alma süreçlerinde öncelikle kendi bireysel çıkarlarını ve ihtiyaçlarını merkeze almakta; seçim tercihlerini de bu doğrultuda şekillendirmektedir. Bu durum, özellikle rasyonel tercih modeli ile örtüşmektedir; zira birey, siyasi tercihini yaparken duygusal, kimlik temelli ya da aidiyete dayalı faktörlerden ziyade, bireysel fayda ve mantıksal değerlendirmelere dayanan bir yaklaşım benimsemektedir. Downs'un (1957) da belirttiği gibi, rasyonel seçmen, her zaman rasyonaliteyi varsayar ve seçim sürecine bir pazar işlemi gibi yaklaşır.

5.3.2. Biz Kavramı ve Önyargının Oluşmaması

İkamet kazanmanın ikinci yolu, belli bir süre Türkiye'de yaşamaktır. Bu kategoriye girenler genellikle öğrenci olarak Türkiye'ye gelip, eğitimlerini tamamladıktan sonra burada kalmaya devam eden kişilerdir. Bu yolla vatandaşlık elde eden katılımcıların çoğu, hâlihazırda ya akademik alanda ya da kendi uzmanlıklarına uygun mesleklerde çalışmaktadır. Ekonomik açıdan kendini muhtaç hissetmeyen bazı katılımcıların aksine, uzun süre Türkiye'de ikamet ederek vatandaşlık elde edenler, iş yaşamlarında daha güçlü ve yakın sosyal ilişkiler kurabildiklerini ifade etmektedir. Bu ilişkiler, yalnızca mesleki dayanışmayla sınırlı kalmayıp, günlük hayatı paylaşma, ortak deneyimlerin birikimi ve karşılıklı güvene dayalı bağlarla da güçlenmektedir.

Bununla birlikte, bu gruptaki bireyler oy verme davranışı açısından daha karmaşık ve dalgalı tutumlar sergilemektedir. İran ve Türkiye arasında düşünsel bir "gidip gelme" hâli sıkça gözlemlenmekte; katılımcılar, iki ülke arasındaki siyasal, kültürel ve toplumsal farkları kıyaslayarak bu farkların kendi siyasi tercihlerine nasıl yansıdığını değerlendirmektedir. Katılımcılardan K5'in, konuyla ilgili söyledikleri izleyen satırda aktarılmıştır:

> *"Türkiye'de devlet çalışanları falan siyaset konusunda çok açık olmazlar. Yani kültürel bir gelenek midir, bilmiyorum; ama genellikle mesela hocalar siyasi fikirlerini beyan etmezler veya bu konular üzerinde çok tartışmalara girmezler. Tabii burada,*

*affedersiniz, yalakalık falan anlamında söylemiyorum. Ben eşimle bu konuda zaman zaman tartışırım. Bizde (İran'da) dehşet doğurucu bir sistem var; ben de 24 sene o sistemin içinde büyüdüm. Ama orada sanki insanlar siyasi konularda daha cesurlar. Eminim siz de kabul edersiniz ki bizde (İran'da) herkes bu konularda konuşur. Bence bu biraz da mezhepten kaynaklanan bir özellik. Sünniler sünnete ve geleneğe daha bağlıyken, Şiilikte hep bir kazan kaldırma girişimi var. O yüzden bence Türklerde devlet çalışanlarının biraz daha ihtiyatlı olmaları bu özellikten geliyor." (*K5)

K5'in dile getirdiği bu hipotez tartışmaya açıktır; ancak araştırma açısından asıl önemli olan, onun Türkiye'nin siyasi atmosferine tam anlamıyla entegre olamadığını ya da bu sürece karşı temkinli yaklaştığını göstermesidir. K5, konuşmalarında "biz" derken ağırlıklı olarak İran'ı kastetmekte, kolektif aidiyetini hâlâ menşe ülke üzerinden kurmaktadır. K1 ise Türkiye'de siyasi olarak çok çabuk adapte olduğunu ifade etse de, kendisini farklı bir kimlik çerçevesinde tanımlamıştır.

"Bizim insanlarımız Türkiye'de hiçbir iş yapmamışlar. Burada bizim için büyük imkânlar var ama kimse faydalanmıyor... Ben ilk geldiğimde A ilçesinin belediyesine gittim ve derdimi anlattım. "Biz buyuz," dedim. "Eğer sizden destek görürsek, oyumuz sizedir," dedim... Bu, İran'da mümkün mü? Belediye başkanıyla görüştüm, beni dinledi, nasıl yardım edebileceklerini söyledi... Bizim insanlarımız gerçekten burada sadece kendi hayatlarına odaklandıkları için, Türkiye'nin sağlayabileceği siyasi imkânları görmemişler... Bence Türkiye'nin bize vereceği çok şey var." (K1)

K1'in "biz" ifadesiyle kastettiği, İran doğumlu ve özellikle belli bir siyasi gruba mensup kişilerden oluşan bir topluluktur. Her ne kadar kendisini Türkiye vatandaşı olarak tanımlasa da, aslında aidiyetinin bir yönü hâlâ İran'a, daha spesifik olarak da İran'daki belirli bir siyasi çevreye bağlıdır. "Türkiye'nin bize faydası dokunur" ifadesi, onun siyasal özneyi hâlâ İran merkezli düşündüğünü ve kendisini Türkiye'den ziyade İran içindeki özel bir grubun parçası olarak konumlandırdığını göstermektedir. Katılımcı K18'in sözleri takip eden alıntıda aktarılmıştır:

> *"Ben buradayım ama aslında her şeyim orada. İran'dan arkadaşlarla Telegram gruplarımız var, aile grupları var, ne bileyim, Instagram var, o var, bu var… Yani, tabii burayla da ilgileniyorum ama sanki bir güç beni oraya itiyor. Her gün arkadaşlarla ülke siyaseti hakkında şakalar paylaşıyoruz, ne bileyim, mesela aynı milletvekilini takip ediyoruz… Ben Türkiye'de yaşayalı uzun zaman oldu ama İran gündemi hâlâ benim gündemimde."* (K18)

Bu durum, daha geniş bir bağlamda değerlendirildiğinde, çağdaş göç dalgalarının önceki dönemlere kıyasla önemli farklılıklar taşıdığını ortaya koymaktadır. Kazemipur'un da vurguladığı gibi, günümüz göçmenlerinin bir ayağı hâlâ anavatanlarında kalmaktadır. Bu, hem teknolojik gelişmelerin sağladığı olanaklarla hem de küresel iletişim ağlarının yoğunluğuyla doğrudan ilişkilidir.

Göçmen birey, hedef ülkede yeni topluma uyum sağlama ihtiyacını hissediyor olsa da, bu ihtiyaç önceki göç dalgalarına kıyasla daha sınırlı bir boyutta yaşanmaktadır. Özellikle internet ve sosyal medya aracılığıyla sürdürülen bağlar sayesinde, göçmenler hem kültürel hem de siyasi olarak anavatanlarıyla ilişkilerini sürdürmeye devam etmektedir. Bu durum, bireyin yalnızca geçmişine değil, anavatanın güncel siyasi atmosferine de aktif olarak bağlı kalmasına neden olmaktadır. Bu çerçevede, sözünü ettiğimiz katılımcılar — yani eğitim amacıyla Türkiye'ye gelen ve uzun süre burada ikamet eden göçmenler — için de **"biz"** kavramı hâlâ büyük ölçüde İran bağlamında şekillenmektedir. Katılımcıların kolektif aidiyetlerini ifade ederken kullandıkları dil, onların zihinsel ve duygusal anlamda anavatana bağlılıklarını sürdürdüklerini göstermektedir. Bu durum, Türkiye'de uzun yıllar yaşamış, vatandaşlık kazanmış ya da iş gücüne entegre olmuş bireylerde dahi gözlemlenmektedir.

Bu yolla vatandaşlık kazanan katılımcıların dikkat çeken bir diğer özelliği ise, karar verme süreçlerinde daha esnek ve temkinli davranmalarıdır. Hızlı karar vermekten kaçınmaları, onları aceleci ve tepkisel tutumlardan uzaklaştırmakta; ancak bu durum zaman zaman dışarıdan bakıldığında kararsız ya da ilgisiz bir tutum olarak da algılanabilmektedir.

İlginç bir şekilde, bu katılımcıların birçoğu sosyal bilimler alanında akademik faaliyet yürütmekte ya da bu alanla yakından ilgilenmektedir. Buna rağmen, siyasal ya

da toplumsal konularda karar verirken dikkatli olmayı, aceleci davranmamayı tercih etmektedirler. Bu yaklaşım, onların analitik düşünme biçimleriyle de uyumlu görünmektedir. Bu durumu en açık şekilde ifade eden katılımcı K8 olmuştur:

> *"Tabii ki iş arkadaşlarımla da konuşuyoruz ama siyasi tartışmalar çok da bana göre bir şey değil. Arkadaşları dinliyorum, oy konusunda da onlardan öğreniyorum ama sanki benim bir tutum ya da ideoloji benimsememem için henüz çok erken. Belki 15 yıl sonra bana bu soruyu sorsanız (hangi partiye kendinizi daha yakın hissediyorsunuz?), cevap verebilirim; ama şu anda bilmiyorum." (*K8)

K8'in sözleri, onun kendisini siyasi açıdan belirleyici bir aktör olarak görmediğini ve bu nedenle oy kullanmayı bir zorunluluk olarak hissetmediğini ortaya koymaktadır. Bu tutum, bireyin hem siyasal kimlik geliştirme sürecinin henüz tamamlanmamış olduğunu hem de mevcut toplumsal ve siyasi yapıya mesafeli durduğunu göstermektedir. Türkiye siyasetinden bir ölçüde uzak durmakta olan bu bireylerin, İran siyasetine karşı aynı mesafeyi korumadıkları gözlemlenmektedir. Aksine, İran'daki siyasi gelişmeleri yakından takip etmekte; bu alanda kendilerine göre oldukça net ve açık fikirler geliştirmiş bulunmaktadırlar. Katılımcı K18 bu konuya izleyen alıntı şeklinde yaklaşmaktadır:

> *"İran'ın eski seçimlerini sorarsanız, ben çok az katılım sağladım. Gençlikte bir iki kez oy verdim. Ama bu son seçimde Pezeşkiyan'a oy vermek isterdim… Pezeşkiyan İran için iyidir… Biz Türkler (İran'daki Azerbaycan Türkleri) için de iyidir tabii ki… Biliyorsunuz işte, İran çok hızlı şekilde uçuruma doğru ilerliyor ve Pezeşkiyan bunu durdurabilir. Kendisinin hem içeride (devlet kurumu içerisinde) sözü geçer hem de halk arasında; o yüzden iyi bir seçenektir." (K18)*

K18, dolaylı anlatımlar yoluyla İran siyasetini ne denli dikkatli ve incelikli bir şekilde takip ettiğini ortaya koymaktadır. Kendisinin doğrudan siyasi yorumlardan kaçınması, bu ilgiyi gölgelememekte; aksine, arka planda devam eden güçlü bir takip pratiğine işaret etmektedir. Öte yandan, K6 bu bağlamda dikkatleri Türkiye'nin kendine özgü sosyo-politik ortamına çekmektedir. K6'in ifadeleri, özellikle

göçmenlerin siyasal tutumlarını biçimlendiren yerel bağlamın ne derece etkili olduğunu göstermektedir:

> *"Türkiye, İran gibi değil; burada devlet ve hükümet arasındaki farka insanlar titizdir… Bizde ise devlet ve hükümet aynıdır. Ama Türkler için devletten öyle kolay kolay, ne bileyim, laf olsun diye söz edilmez… Bunların derdi hükümetledir. Ben de buraya geldiğim zaman gerçekten siyasi partileri bile ayırt edemiyordum… Ama İran'da insanların sakalından bile kimlere ait olduğunu biliyoruz (gülüyor). İran'da durum gerçekten kritiktir ama burada çoğu sadece gündem siyasetidir. Şimdi yıllardır buradayım, buranın siyasi durumunu da biliyorum. Anlıyorum ama çok da şey yapmıyorum… Anlıyorsunuz işte, benim işim siyaset değil." (K6)*

K6, siyasetle ilgilenmediğini ifade etmekle birlikte, İran'da insanların sosyal ve politik aidiyetlerini, örneğin sakal biçimleri gibi dış görünüş unsurları üzerinden hızlıca teşhis edebildiklerini belirtmektedir. Bu durum, toplumdaki hassasiyetlerin ve aidiyet göstergelerinin ne denli ince ve belirgin olduğunu ortaya koymaktadır. K6'in bu tespitleri, onun genel olarak siyasal konularda temkinli ve ölçülü davranmasının yanı sıra, eğitim düzeyinin de etkisiyle gelişen bir farkındalık ve stratejik tutumla hareket ettiğini göstermektedir.

Karar verme sürecinde gözlemlenen temkinli tutum ve aceleci davranışlardan kaçınma, aynı zamanda bir tür rasyonalite göstergesi olarak değerlendirilebilir. Rasyonel seçmenin kararları, genellikle bilgi birikimi ve değerlendirme süreçleriyle doğrudan ilişkilidir. Bu bağlamda, katılımcıların temkinli yaklaşımları ve herhangi bir parti ya da ideoloji için aşırı tutkulu davranmamaları, onların seçimlerini daha ölçülü ve bilinçli bir şekilde yaptıklarını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, bu davranış biçimi, siyasi tercihlerini duygusal tepkilerden çok, rasyonel değerlendirme ve analizlere dayandırdıklarının bir işaretidir.

Bu Temkinli davranış aynı zamanda heyecansızlık kodu altında da kendisini göstermektedir. Bu bağlamda, katılımcıların göç ettikleri yaşlara da dikkat etmek faydalı olacaktır. Katılımcıların tamamı birinci nesil göçmenlerden oluştuğu için, en az ilk 20 yılını İran'da geçirmişlerdir. Özellikle eğitimli kesimden olan katılımcılarımızın İran'da en az lisans eğitimlerini tamamladıkları göz önünde bulundurulduğunda, bu dört yıllık üniversite döneminde İran'ın siyasi atmosferini

yakından tanıdıkları söylenebilir. K9, İran'da lisans döneminde siyasi olarak aktif olduğunu; ancak Türkiye'de böyle bir durumun hiçbir zaman tekrar etmediğini ifade etmektedir:

> *"Ben ilk oyumu 18 yaşımda kullandım. Tabii çok da bilerek değil, ilk oyumun heyecanıyla verdim... Ama lisansımı Tebriz Üniversitesi'nde yaparken siyasi açıdan çok geliştim. O yıllarda, İran'daki birçok öğrenci gibi ben de siyasi reformlar taraftarıydım. Bu yolda bazı öğrenci çalışmalarına da katılıyordum... Ama o heyecanı artık hiçbir zaman yaşamadım. Tabii buraya (Türkiye'ye) geldiğimde daha olgunlaşmış biriydim. Ben yüksek lisans için buraya geldim... Hem yaş itibarıyla hem de yabancılıktan dolayı Türkiye siyasetine çok da dahil olamadım." (K9)*

K9'un bahsettiği bu heyecan, bir bakıma kimlik meselesiyle ilgilidir. İran'da siyasi açıdan tanımladığı kimlik türü, Türkiye'de yeniden oluşmamıştır. K3, Türkiye'de siyasi görüşlerini ifade ederken yaşadığı zorluklara ilişkin ilginç bir ayrımdan bahsetmektedir. Siyasete ilgi duymadığını ifade etse de, İran ile Türkiye arasındaki farklara dikkat çekmektedir.

> *"Burada Türk arkadaşlarla, yani buralı (İstanbul'da yaşayan Türk) arkadaşlarımla siyasi tartışmam hiç olmadı. Olsa da ilgimi çekmez... Sizin dediğiniz sıkıntılar olabilir de olmayabilir de ama ben siyasi tartışmalara girmediğim için tabii hiçbir fikrim yok. Türkiye'de oy kullanırım ama kime oy verdiğimi paylaşmak istemiyorum. Burada da oy verirdim, ama öyle illa oy kullanmalıyım diye bir kural da yok. Oy verdiğim de oldu, vermediğim de... Ama siz de takdir edersiniz ki İran'da bazen oy vermek zorunlu olabilir. İlk oy kullandığım yıl, annemin beni zorla oy vermeye yolladığını hatırlıyorum... Kimlik belgem mühürlensin, sonra istihdamda sorun yaşamayayım diye... Bizim zamanımızda öyleydi, şimdi de öyle mi bilmiyorum. Bir seferinde de bir akrabam şehir şurasına aday olmuştu; kendisinin seçim kampanyasını neredeyse biz yürütüyorduk (gülüyor). Tabii gençtim, oy kullanma yaşında da değildim ama yine çok iş gördüm." (K3)*

K3, İran'da ailevi ve belirleyici sosyal sermaye bağlarından söz etmekte ve bu bağların kendisini oy kullanmaya yönlendirdiğini ifade etmektedir. Öte yandan, Türkiye'de zorunlu oy kullanma gibi bir durumun olmadığını belirtmektedir. Bu husus, rasyonel seçmen teorisi bağlamında kritik bir noktadır. Rasyonel seçmen, oy verme kararını daha temkinli ve değerlendirmeye dayalı olarak alır; bu süreçte kimliksel bağlara dayalı bir zorunluluk hissetmez. Dolayısıyla, rasyonel seçmen tercihlerini duygusal bağlılıklardan ziyade fayda-maliyet analizine dayanarak şekillendirir.

Genel olarak "eğitimli katılımcılar" olarak tanımlanan bu grubun Türkiye siyasetiyle ilişkilerinde üç temel eğilim (veya "kod") tespit edilmiştir.

Birincisi, kimliksel aidiyetle ilgilidir. Katılımcıların uzun yıllardır Türkiye'de yaşıyor olmalarına rağmen, siyasal kimliklerini hâlâ İran bağlamında tanımladıkları gözlemlenmektedir. "Biz" ifadesini kullandıklarında genellikle İran'ı kast etmektedirler. Bu durum, dijital çağın sunduğu iletişim olanakları sayesinde göçmenlerin geldikleri ülke ile bağlarını tamamen koparmamalarıyla da ilişkilidir.

İkinci eğilim, siyasi tutumlarında temkinli ve ölçülü davranmalarıdır. Türkiye'de uzun süre yaşamalarına karşın bu katılımcılar, siyasi konularda açık ve kesin pozisyonlar almak konusunda ihtiyatlı davranmakta; özellikle keskin görüşler bildirmekten kaçınmaktadırlar. Bu tavır, kendileri için hâlâ bir tür "güven alanı" inşa etme sürecinin devam ettiğini düşündürmektedir.

Üçüncü eğilim ise, siyasete karşı görece düşük düzeyde bir duygusal yatırım ya da "heyecansızlık" olarak tanımlanabilir. Katılımcıların birçoğu lisans dönemlerinde İran'daki siyasi ortama aktif olarak katılmış; dolayısıyla siyasi heyecanlarını o dönemde tüketmiş görünmektedirler. Yaşlarının ilerlemesiyle birlikte, Türkiye'deki siyasal hayata katılım konusunda daha mesafeli bir tutum geliştirmişlerdir.

Bu üç özellik, literatürde tanımlanan "rasyonel seçmen" profiliyle benzerlik göstermektedir. Downs da ifade ettiği üzere (1957), rasyonel seçmen seçim sürecine adeta bir piyasa ilişkisi gibi yaklaşır: acele etmez, duygusal bir bağlılık kurmaz; tercih ettiği seçenek piyasada yoksa veya beklediğinden pahalıysa, satın almadan geri dönebilir.

5.3. Karasızlık Girdabında

Önceki bölümde, katılımcıların Türkiye siyasetini yeterince tanımadıkları ve bu alana yönelik meraklarının da sınırlı olduğu görülmüştür. Bu durum, yalnızca ilgisizlikle sınırlı kalmayıp aynı zamanda kararsızlık kavramını da gündeme getirmektedir. İlgisizlik ile kararsızlık arasındaki farkı daha iyi kavrayabilmek için, katılımcıların siyasal merak düzeylerine odaklanmak analize katkı sağlayacaktır.

Bu bağlamda, K10'un deneyimi dikkat çekicidir. İran'da üniversite yıllarında siyasi olarak aktif olduğunu belirten katılımcı, göç sonrasında Türkiye siyasetini düzenli olarak takip ettiğini ifade etse de, kendisini herhangi bir partiye ait hissetmekte ya da belirli bir parti lehine oy kullanmakta zorlandığını dile getirmektedir.

> *"Ben İran'da Türk etnikine mensup (Azerbaycan türkü) bir kadın olduğum için etnik esaslı ayrımcılık benim için önemlidir. Aynı zamanda kadınım, üstelik az gelirli bir kadın. Mesela İran'da Türk kadınlar olarak merkez feminizmi ile farklı konularda çelişirdik. Onlar bizim etnik kimliğimizi fazla öne sürdüğümüz için eleştiri, biz de onları bütünleştirici veya evrenselcilikleri ile eleştiririz... Türkiye'de bütün bunları içinde toplayan parti HDP olabilirdi ama gördüm ki onlarda da sanki Türk düşmanlığı var. Hem de Kürt milliyetçiliği yapacak halim de yok (gülümsüyor)... Son dönem seçimlerde Türkiye İşçi Partisinden yana oy kullandım." (K10)*

Bu noktada gözlemlenen kararsızlık, yüzeysel bir ilgisizlikten değil; aksine, yüksek düzeyde siyasal merak ve bilgi birikimi olduğu halde yine de var olan bir tereddütten kaynaklanmaktadır. Seçmen, oy kullanırken yalnızca bireysel çıkarlarını değil, aynı zamanda ait olduğu kimlikleri – özellikle etnik kimlik ve cinsiyet – temel alan daha karmaşık bir değerlendirme süreci yürütmektedir. Bu durum, rasyonel bireyin yalnızca fayda/zarar hesabına dayalı seçim yaptığı klasik modelden çok, kimliğe dayalı tercihleri öne çıkaran sosyolojik seçmen modellerine daha uygun düşmektedir. Benzer bir kararsızlık hali, K1'in anlatımında da açıkça görülmektedir. K1, karar sürecinde yaşadığı ikilemi aşağıdaki sözlerle ifade etmektedir:

> *"Ben Türk milliyetçisiyim (İran'da Azerbaycan Türkleri arasında). Burada da öğleyim ama MHP hakikaten beni yansıtmaz. Türkiye'de milliyetçilik paramparça, MHP artık AKP'nin yanına kendini zorla*

sığdırarak kendinden olmuş sanki. Artık kim neyi savunuyor belli değil. Diğer milliyetçi partiler (İYİ parti gibi) de bence doğru yerde değiller. Mesela geçen seçimde İYİ parti Kemal Kılıçdaroğlu'nun Zengezur koridoru karşısında öne sürdüğü alternatif koridoru şaka gibiydi. Açık şekilde Azerbaycan'ın aleyhineydi ama İYİ partiden bir ses çıkmadı ve Kemal Kılıçdaroğlu'nu desteklemeye devam etti. Aynı zamanda terör konusunda biraz kararsızlar sanki. O yüzden bu kararsızlık sadece benim sorunum değil, biliyorsunuz ki Türkiye'de milliyetçilik çok derin bir parçalanma yaşamakta." (K1)

K1'in siyasal tutumu, ideolojik açıdan ne istediğini bildiğini göstermektedir. Aynı zamanda, kimlik tanımı bakımından kendisini bireysel düzeyde değil, daha geniş ve kolektif bir kimlik kategorisi içerisinde konumlandırmaktadır. Bu yaklaşım, karar verme süreçlerinde bireysel fayda hesaplarından ziyade kolektif kimliklere dayalı bir yönelimi işaret eder. Öte yandan, K7 bir siyasi aktivist olmaktan ziyade, gündemi düzenli olarak takip eden sıradan bir seçmen profili çizmektedir. Siyasete yaklaşımı daha ölçülü ve gündelik yaşamla ilişkili bir izleme pratiğine dayalıdır. Konuyla ilgi K7'nin ifadelerine aşağıda yer verilmiştir:

"Ben siyaseti takip ediyorum ama aslında Türkiye'yi çözmüş değilim. Belki 15 yıl sonra karalarım kesinleşir ama şimdi Türkiye siyaseti benim için açılması gereken kapalı bir oda konumunda. Şimdi de oy kullanıyorum ama gerçekten emin değilim ... Yanı eminim emin olmasına da hep bu kafada kalacağım mı bilmiyorum." (K7)

K7'in kullandığı "kapalı oda" metaforu, Türkiye siyasetini anlamaya yönelik yaşadığı bilişsel ve duygusal süreci oldukça çarpıcı biçimde ortaya koymaktadır. Bu odanın zamanla açılacağına dair ima, yalnızca bilgi edinimiyle değil, aynı zamanda deneyim ve yaşanmışlıkla mümkün olabileceğini vurgulamaktadır. Burada sözü edilen "yaşanmışlık", karmaşık siyasal bilgilerin zihinsel kategorilere ayrılmasını, siyasal hafızada birikmesini ve geçici gündemlerin ötesine geçilmesini sağlayan derinlemesine bir tecrübe alanına işaret etmektedir.

Sosyolojik modellerde de açıkça görüldüğü gibi, oy verme davranışı yalnızca bireysel rasyonaliteyle değil, aynı zamanda bireyin ait olduğu toplumsal yapılarla şekillenmektedir. Bu sosyal yapılar ise kısa sürede oluşmaz; uzun vadeli etkileşimler,

tarihsel aidiyetler ve gündelik yaşam pratikleri içerisinde kurumsallaşır. Türkiye'ye 25 yaş ve sonrasında göç eden bireylerin siyasal karar süreçlerinde yaşadıkları kararsızlık, büyük ölçüde bu yapılarla yeterince iç içe geçememekten kaynaklanmaktadır. Bu kişiler, Türkiye'nin mevcut toplumsal yapılarının işleyişini ve bu yapılar arasındaki sınırları yeterince kavrayamadıklarında, seçim dönemlerinde de kendilerini konumlandırmakta zorlanmakta ve siyasal tercihlerini netleştirememektedirler. Ancak zamanla, yani bu yapılarla daha derin ilişkiler geliştirdiklerinde ve ilgili toplumsal değerleri benimsediklerinde, söz konusu kararsızlık da giderek azalmakta ve seçmen davranışı daha belirgin bir şekil almaktadır.

5.3. Kültürel Arka Plan ve Oy Verme Davranışı

Katılımcıların Türkiye'deki oy verme davranışlarında, kendi kültürel arka planlarını referans alarak ve ondan ilham alarak hareket ettikleri gözlemlenmiştir. Bu durum, geniş kapsamlı bir anlam üretme sürecine işaret etmektedir. Söz konusu anlamlandırma sürecinde, katılımcıların İran'ın çağdaş tarihinden ne ölçüde etkilendikleri ortaya konulmaktadır.

5.3.1. Teokrasi ve Laiklik İkilemi

Belki de katılımcılarda en belirgin biçimde gözlemlenmekte olan husus, İran'dan edindikleri tecrübeleri Türkiye bağlamına aktarmaya çalışmalarıdır. Bu konuda bütün katılımcıların ortak bir fikir birliği içinde oldukları görülmektedir. Adeta İran ile Türkiye arasındaki toplumsal farklar bir anlığına ortadan kalkmakta ve İran'dan elde edilen deneyimler, diğer tüm bilgi ve gözlemlerin önüne geçmektedir.

Önceki bölümlerde bazı katılımcıların Türkiye ile İran arasındaki farklılıklara odaklandıkları ve bu konuda çeşitli çıkarımlarda bulundukları görülmüştür. Ancak bu durum, konunun yalnızca bir yüzünü yansıtmaktadır. İş ciddiyet kazandığında ya da pratik bir karar alma süreci söz konusu olduğunda, bireylerin daha çok kendi tecrübelerine dayandıkları anlaşılmaktadır. Bu durumu bir katılımcının bir Fars atasözünü kullanarak ifade etmesi, konunun derinliğini göstermektedir:

> *"Farsçada böyle bir masal var: yılan sokan biri her renkte ipten korkar (Kötü bir şeyi bir kere tecrübe eden kişi daha fazla dikkatli olur ve benzer durumlardan uzak gezer anlamında). Bizim hikayemiz de tam olarak odur. Biz şeriat hakimiyetini iliğimize kadar duymuş insanlarız, Türkiye de aynı oyuna gelmesin, laiklik*

korunsun diyoruz, Atatürk'ün kurdu düzen devam etsin diyoruz." (K5)

Türkçede yer alan "Sütten ağzı yanan, yoğurdu üfleyerek yer" atasözünün, burada dile getirilen durumu anlam bakımından yansıttığı söylenebilir. Katılımcı 5 (K5), 1979 Devrimi sonrasında ortaya çıkan yeni İran devletinden (ağzı yandıran süt) söz etmektedir. Bu devlet, adından da anlaşılacağı üzere, İslamiyet ile cumhuriyet rejimini birleştirme iddiasındadır. Şeriat hükümleri ile demokratik yasaların yan yana getirilerek ne Batılı ne de Doğulu bir sistem oluşturulmak istendiği ifade edilmektedir. Zaten bu yaklaşım, devrim sürecinin en çok öne çıkan sloganlarından biriyle açıkça dile getirilmiştir: "Ne Doğu ne Batı, İslami Cumhuriyet." Ancak bu sentez arayışında, şeriatın daha yüksek bir konumda tutulduğu ve demokrasinin görece geri planda kaldığı görülmektedir. Bugün İran'ın devlet yapısında da gözlemlenebileceği üzere, "Rehber" şeriatı temsil etmekte ve ülkenin en güçlü otorite figürü konumunda bulunmaktadır.

Türkiye bağlamında ise, özellikle Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) iktidara gelişinden sonra bu mesele kamuoyunda daha fazla tartışılmaya başlanmıştır. K5 da bu bağlamda yaklaşmakta ve AKP iktidarının Türkiye'yi bir şeriat devletine dönüştürme ihtimali konusunda endişelerini dile getirmektedir. Konuyla ilgili K12'nin görüşlerine takip eden paragrafta yer verilmiştir:

"Bence din ve siyaset ayrı olmalı… Bu, şöyle sıradan bir laf değil; özellikle biz İranlılar için bu konu neredeyse en önemli meseledir. Bunu burada arkadaşlara söylerken tahminimce ne demek istediğimi tam anlamıyorlar ama sizin bildiğinizden eminim. Beni de sizi de buraya iten, ülkenin kaynaklarını mahveden, ülkeyi uçuruma sürükleyen meseledir bu… Ben hakikaten AKP'yi birçok bakımdan onaylıyorum ama bence onları Türkiye'yi İran gibi yapmaktan alıkoyan, Türkiye'de laik kişilerin ve fikirlerin hâlâ güçlü olmasıdır. O yüzden bence din ve siyaset ayrımı en elzem olan meseledir." (K12)

Bu ısrar, oldukça çarpıcı bir biçimde ortaya konulmaktadır. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) ekonomik başarılarını öven kişi ile Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) göçmen politikalarına yönelik eleştirilerde bulunan kişi açısından laiklik meselesi, tüm bu tartışmaların ötesinde, çok daha temel ve öncelikli bir mesele olarak

değerlendirilmektedir. Sanki geçmişte çok olumsuz bir deneyim yaşamış olan birey için, bu deneyimin yeniden yaşanmaması her şeyden daha öncelikli bir mesele hâline gelmektedir.

Söz konusu tecrübenin yalnızca bireysel düzeyde kalmadığı; aynı zamanda eğitim, toplumsal cinsiyet ve etnik kimlik gibi ayrımları aşarak daha geniş çaplı kolektif bir bilinç veya kimlik oluşturduğu anlaşılmaktadır. Başka bir deyişle, İran'da yaşamış bireyler arasında sınıf, etnik köken, din ya da cinsiyet farklılıklarına bakılmaksızın Ortak karar alınması gereken bir mesele hâline gelmektedir. Katılımcı 7'nin (K7) bu durum hakkında ifadeleri aşağıda paylaşılmıştır:

> *"Benim için siyaset hiçbir zaman merak uyandırıcı olmamış… (Ama oy zamanı) aslında iki konuya hassasım: Bir, bura (Türkiye) da ora (İran) gibi olmasın; iki, ekonomik siyasetler… Çünkü biz oranı yaşamışız, ne kadar acı olabileceğini biliyoruz… Bunlar o kuyuya düşmesin bari. Ekonomi de yine birinci meslekle ilgili olabilir ama farklı da olabilir."* (K7)

Katılımcı 7 (K7), her ne kadar iki meseleye dikkat çekmeye çalışsa da, aslında ilk meselenin — yani din ve siyasetin ayrılığı ilkesinin — kendisi açısından çok daha öncelikli olduğunu ortaya koymaktadır. Hatta ekonomik politikaları da bir bakıma laiklik meselesiyle aynı düzlemde değerlendirmeye çalışarak, sözünü ettiği "kuyunun" ne denli derin ve tehlikeli olduğunu vurgulamaktadır.

Aynı zamanda, bu bağlamda etnik kimliğin geri planda kaldığı da gözlemlenmektedir. Kendini Türk milliyetçisi olarak tanımlayan Katılımcı 1 (K1) dahi, benzer bir anlam dünyasına başvurarak, muhafazakâr ve şeriatla yakın ilişkisi bulunan partilerden uzak durmaya çalışmaktadır.

Bu noktada K1'in ifadesinin bazı yönlerini daha önce aktarmış olsak da, vurguladığı hususun taşıdığı önem dolayısıyla yeniden hatırlatmak yerinde olacaktır:

> *"Ben Türk milliyetçisiyim (İran'da Azerbaycan Türkleri arasında). Burada da öğleyim ama MHP hakikaten beni yansıtmaz. Türkiye'de milliyetçilik paramparça, MHP artık AKP'nin yanına kendini zorla sığdırarak kendinden olmuş sanki. Artık kim neyi savunuyor belli değil … Bir de bizim tekrar aynı oyuna gelmemizin bir anlamı da yok, bilime inanan, saçma hurafelerden uzak durmaya çalışan*

siyasetçiler lazım …Tabi herkes dinini yaşasın, "Bu, Türkiye'nin bir zaafı değil; aksine, en güçlü yönünü ama … ." (K1)

Bir Türk milliyetçisinin İran'daki reformist gruplarla çok yakın ilişkiler kurması beklenmemektedir. Bunun en çarpıcı örneği, 2009 yılında gerçekleşen Yeşil Hareket sırasında Azerbaycan illerinden kayda değer bir desteğin gelmemesiyle ortaya çıkmaktadır. 2009 yılında İran'da gerçekleşen cumhurbaşkanlığı seçimleri, büyük bir toplumsal hareketliliğe ve kitlesel protestolara yol açmıştır. Seçimlerde reformist aday Mir Hüseyin Musevi ile muhafazakâr mevcut Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad arasında geçen yarış, Ahmedinejad'ın zaferiyle sonuçlanmıştır. Ancak seçim sonuçlarının manipüle edildiğine dair yaygın kanaat, milyonlarca insanı sokaklara dökmüştür. Bu süreçte, Musevi'nin destekçileri tarafından başlatılan protesto hareketi zamanla geniş kesimlerin rejime karşı hoşnutsuzluğunu ifade ettiği bir direnişe dönüşmüş ve "Yeşil Hareket" (Cobeşe Sebz) adıyla anılmaya başlanmıştır.

Yeşil Hareket, yalnızca seçim sonuçlarına duyulan tepkiyle sınırlı kalmamış; aynı zamanda İran'daki otoriter yapıya, ifade özgürlüğünün kısıtlanmasına ve dinî temelli yönetim anlayışına karşı daha geniş bir demokratik talep dalgasına dönüşmüştür. Hareket, özellikle büyük şehirlerde gençler, kadınlar, entelektüeller ve reformist çevreler tarafından sahiplenilmiş; ancak güvenlik güçlerinin müdahalesiyle sert biçimde bastırılmıştır. Çok sayıda gösterici tutuklanmış, medya sansürlenmiş ve Musevi ile bir diğer reformist aday Mehdi Kerrubi uzun yıllar ev hapsinde tutulmuştur. Yeşil Hareket, İran'da hem toplumsal muhalefetin görünürlüğünü artırması hem de rejimin sınırlarını zorlayan sivil bir direniş pratiği oluşturması bakımından tarihsel bir dönüm noktası olarak değerlendirilmektedir.

Buna karşın Azerbaycan illerinde bu harekata özel bir destek gelmemişti. Azerbaycanlı siyasi ve kültürel aktivistler, bu duruma karşılık olarak şu argümanı ileri sürmektedirler: "Üç yıl önce biz sokaklarda olduğumuzda siz sessiz kaldınız; hatta bazı durumlarda bu sessizlikle yetinmeyip devletle aynı safta yer aldınız. Biz yalnız bırakıldığımız için bugün sizlerin yanında yer almamaktayız."

2006 yılında İran'ın Türk bölgelerinde büyük çaplı protestolar gerçekleşmiştir. İran gazetesi tarafından yayımlanan ve Türkleri böceklere benzeten bir karikatür ile başlayan bu protestolar, Türklerin kendi etnik kimliklerini açık biçimde dile getirmeleri ve devletin "tek dil, tek millet" siyasetini reddetmeleriyle şekillenmiştir. Bu durum, Fars milliyetçiliğinin tepkisini çekmiş ve rahatsızlık yaratmıştır.

Dolayısıyla, 2006'daki protestolar sırasında başta reformist gruplar olmak üzere merkez siyasete yakın tüm aktörler, protestocuları "ayrılıkçı" olmakla itham etmiş ve devletin uyguladığı ağır baskılara karşı sessiz kalmışlardır.

Bu tarihsel deneyim sonrasında, reformistlerle Türk milliyetçileri arasında genel olarak mesafeli ve soğuk ilişkiler bulunduğu bilinmektedir. Bu bağlamda, kendisini Türk reformist çizgideki başka bir katılımcıyla benzer bir söylemi benimsemesi, güçlü bir ortak deneyimin göstergesi olarak değerlendirilmektedir.

Başka bir deyişle, laiklik meselesi söz konusu olduğunda, Türkiye'de vatandaşlık kazanmış İranlı göçmenler, siyasal geçmişleri ve ideolojik kimlikleri ne olursa olsun ortak bir tutum sergilemekte; şeriat temelli yönetim biçimini kolektif bir şekilde reddetmektedirler.

Bu durum, sosyolojik oy verme modelleriyle uyumlu bir şekilde açıklanabilmektedir. Söz konusu modeller, bireylerin siyasi tercihlerinin büyük ölçüde uzun süreli sosyalizasyon süreçleri sonucunda oluşan değerler ve kültürel yapılar tarafından şekillendirildiğini ileri sürmektedir. Buna göre, kısa müddetli gelişmelerin etkisi kısıtlı kalmakta; bireyler, aidiyet duydukları toplumsal ve kültürel bağlamlar çerçevesinde tutarlı ve süreklilik arz eden oy verme davranışları geliştirmektedirler (Darabi, 2008, s. 78). İranlı göçmenler örneğinde, özellikle şeriat temelli rejimin bireysel özgürlükleri kısıtlayıcı doğası ve bu rejime karşı geliştirilmiş kolektif muhalefet, Türkiye'de yeni bir siyasal ortamda dahi ortak bir laiklik savunusuna dönüşmektedir. Böylece, ortak tarihsel deneyimler ve değer birikimi, farklı bireysel ideolojilerin üzerinde birleşen bir siyasal tutumun temelini oluşturmaktadır.

5.3.2. Bireysel Özgürlükler

Bireysel özgürlükler İranlı göçmenler içen en önemli faktörlerden biridir. Bu Türkiye'ye göç eden İranlılarla başka yerlere giden İranlı göçmenler arasında ortak durumdur. Bu bağlamda Kohnehshehri (2024, s. 78) de gösterdiği gibi Türkiyeye göç etme karaında hem çekici ve hem itici faktörlerde en önemli etkenlerden biri bireysel özgürlüklerdir. K13 bu konuya aşağıdaki şekilde yaklaşmaktadır:

> *"Ben İran'da oy kullandığım zamanlar bir üniversite genciydim. Tabii ki benim için en önemli mesele bireysel özgürlükler, siyasi özgürlük, adalet ve demokrasi gibi kavramlardı ... Türkiye'de ilk önce kendimi İYİ partiye yakın his ettim. Çünkü başkanı bir kadındı*

(Meral Akşener) ve ben de bir kadınım. Amma sonra onlardan da ümidi kestim. Tabi ki Türkiye'de siyasi atmosferi çok iyi tanımıyorum, amma sonuçta CHP'ye yöneldim. Çünkü ben düşüncelerime en yakın olan onlardır sanki. Türkiye İran olmasın." (K13)

"Türkiye İran olmasın" ifadesi, oldukça anlam yüklü ve dikkat çekici bir söylem olarak öne çıkmaktadır. K13'nin de belirttiği üzere, Türkiye siyasetini ayrıntılı biçimde takip etmemekle birlikte, oy verme gibi ciddi bir karar almak durumunda kaldığında en temel önceliğinin Türkiye'nin İran'a benzememesi yönündeki talep olduğu anlaşılmaktadır. Bu yaklaşım, onun İran'da geçirdiği yıllardan damıtılmış siyasi bir tecrübenin özeti niteliğinde değerlendirilmektedir. Ancak k13, aynı zamanda bir başka önemli noktaya da işaret etmektedir: İran'da yaşadığı dönemde siyasetten ne beklediğini ve hangi motivasyonla oy verdiğini açıkça dile getirmektedir.

K13'nin bu yaklaşımı, özellikle bir kadın olarak bireysel özgürlükler konusuna verdiği önemi vurgulamaktadır. Onun oy tercihleri, bireysel hak ve özgürlükleri önceleyen bir yaklaşıma dayanmaktadır. Bu tutum, 1979 Devrimi sonrasında İran'daki kadın hareketlerinde yaygın biçimde gözlemlenen bir eğilimle örtüşmektedir. Kadınların siyasi tercihlerinin, çalışma hakkı, kamusal alanda var olabilme ve yaşam tarzı üzerindeki baskılara karşı bir direniş aracı olarak şekillendiği görülmektedir. Dolayısıyla K13'nin oy verme davranışı, yalnızca bireysel bir tutum değil; aynı zamanda tarihsel olarak şekillenmiş kolektif bir kadın direnişinin güncel bir yansıması olarak değerlendirilmektedir.

1979 İran İslam Devrimi, yalnızca siyasi rejimi dönüştürmekle kalmamış; aynı zamanda bireylerin yaşam tarzlarına ve toplumsal normlara yönelik köklü müdahaleleri beraberinde getirmiştir. Devrim sonrasında kurulan İslam Cumhuriyeti, bireysel özgürlükleri dinî normlara tabi kılarak kamusal alanı İslam hukuku (şeriat) çerçevesinde yeniden düzenlemeye başlamıştır. İfade özgürlüğü, basın ve yayın hakları ciddi biçimde kısıtlanmış; siyasal muhalefet bastırılmış ve eleştirel düşünce üzerinde baskı kurulmuştur. Kadınlar başta olmak üzere geniş toplum kesimlerinin kıyafet, eğitim, çalışma ve seyahat haklarına sınırlamalar getirilmiş; özellikle zorunlu başörtüsü yasası gibi uygulamalar, bireysel beden ve yaşam hakkına doğrudan müdahale niteliği taşımıştır (Kheirkhan, 2021, s. 106). Böylece bireysel tercih alanı daraltılmış ve devletin ahlaki düzen anlayışı bireysel özgürlüklerin önüne geçirilmiştir.

Bu yeni siyasal ve toplumsal düzene karşı ilk sistematik tepkilerden biri kadın hareketleri tarafından ortaya konmuştur. Devrimin hemen ardından, zorunlu başörtüsü uygulamasına karşı 8 Mart 1979 tarihinde düzenlenen kitlesel yürüyüş, kadınların kamusal alandaki hak taleplerini güçlü bir şekilde ifade ettikleri ilk büyük gösteri olmuştur. Zamanla bu direniş daha örgütlü ve çok boyutlu bir nitelik kazanmış; kadınlar, eğitim ve istihdam haklarından aile hukukuna kadar uzanan birçok alandaki kısıtlamalara karşı mücadele etmeye başlamışlardır. İran'daki kadın hareketi, yalnızca cinsiyet temelli ayrımcılığa değil, aynı zamanda otoriter devlet yapısına ve ideolojik dayatmalara karşı da direnç geliştirmiştir. Bu bağlamda kadınların yürüttüğü mücadele, bireysel özgürlüklerin savunulması ve demokratik taleplerin ifadesi açısından öncü bir rol üstlenmektedir. K9 bu konuda bir feminist gibi duruş sergilemektedir. İfadeleri izleyen paragrafta aktarılmıştır:

> *"Ben kendimi bir Türk (Etnik köken olarak Azerbaycan türkü) işçi kadın olarak tanımlıyorum. İran'da da bu böyleydi. Amma İran'da sistem hiçbir şekilde benim kimliğimi yansıtmak hevesinde değil. O yüzden bir kez hariç oy kullanmadım. Kullandığım tek oy 2009 yılında cumhurbaşkanlığı seçiminde oldu. O yıl İran'da Feministler olarak "Kerrubi" ile belli ölçüde anlaşabilmiştik, oy da verdik ama sonucu siz benden daha iyi biliyorsunuz ... dolayısıyla İran'da oy vermek soğuk demir dövmektir (boşuna ve beyhudedir). Burada da oy kullanırken aynı ölçülerle analiz etmeye çalışıyorum. Dolayısıyla benim kadın kimliğimi analık veya Türk annesi gibi başlıklar altında saklayan ve bu yolla beni ötekileştiren partilerle hiçbir alakam olamaz." (K9)*

K9, oy verme davranışında iki ülke için benzer ölçütleri esas aldığını açıkça ifade etmektedir. Her ne kadar İran'da bu ölçütlerle yapılan seçimlerin anlamlı olmadığını düşünmekteyse de, Türkiye'de bu ölçütlerin belirli bir anlam ve işlev taşıdığı kanaatindedir. K9'un bu yaklaşımı, özellikle bireysel özgürlükler ve kadın hakları temelinde şekillenmektedir. Örneğin 2009 yılında İran'daki cumhurbaşkanlığı seçimlerinde reformist aday Mehdi Kerrubi, kadınlara yönelik ayrımcı yasaların değiştirilmesi için parlamentoya yasa tasarısı sunacağı ve kadınlardan başbakan atayacağı yönünde vaatlerde bulunmuştur (Radiofarda, 2025). Bu vaatler, yalnızca hukuki reformlara değil, aynı zamanda bireysel özgürlüklerin tanınması ve

genişletilmesine yönelik bir taahhüt olarak değerlendirilmektedir. Kerrubi'nin eşi Fateme Kerrubi de o dönem yaptığı açıklamalarda, kadınlar için en iyi seçeneğin eşinin adaylığı olduğunu belirtmiştir. Kerrubi, seçimlerin ardından yaşanan protestolar nedeniyle ev hapsine alınmıştır. Bu durum, yalnızca 2025 yılında Mesud Pezeşkiyan'ın cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra sona erdirilmiştir.

Tüm bu gelişmeler bağlamında, İranlı kadınlar için özgürlük talepleri, muhafazakâr partilere olan mesafeyi artırmakta ve siyasi tercihlerinde belirleyici bir etken hâline gelmektedir. Elbette bu çıkarım genellenebilir bir durum olarak sunulmamakta, yalnızca araştırmanın katılımcılarıyla sınırlı bir gözlem niteliği taşımaktadır. K6 bu konuda başka bir yönden yaklaşmaktadır:

> *"Ben CHP'nin tutumlarını beğeniyorum... Şu sıralar öğrencilerimden duyuyorum ki, CHP belediyeleri gençlerin ve çocukların eğlenmesi için festivaller düzenlemektedir; bu benim için çok önemlidir... Tabii şimdi 46 yaşındayım ve çok da eğlenme meraklısı değilim ama eğlenilmesi gereken yıllarımı, eğlenceye karşı olan bir sistemde (İran'da)geçirdim. Bu, son 20 yılda ne yazık ki hükümetin (AKP iktidarının) de desteklediği bir yöntem hâline gelmiş; okullarda, belediyelerde eğlenceyle ilişkisi olan hiçbir şey kalmamış. Ama CHP bu konularda çok iyidir... Yani benim için oy verme davranışında partinin eğlenceye olan bakışı da önemlidir; kendimin zamanında yaşayamadığı bir şey." (*K6)

Eğlence konusunda oldukça hassas bir tutum sergileyen Katılımcı 6, kendi ifadesiyle, eğlenmeyi en çok arzuladığı gençlik yıllarını İran'da geçirmiş ve bu imkândan mahrum bırakılmıştır. Özellikle bir kadın olarak eğlenceye verilen bu önem, onun geçmişte yaşadığı deneyimlerle sıkı bir şekilde bağlantılıdır. Bu bağlamda, Katılımcı 6'in eğlenceye yönelik yaklaşımı, bireysel tarihinin ve toplumsal koşulların etkisiyle şekillenmiş kolektif bir deneyimin yansıması olarak değerlendirilmelidir. K8 de yine bir kadın olarak geyim özgürlüğüne dikkat çekmektedir:

> *"Ben siyasi değilim, siyasetten de çok anlamam, sevmem de. Amma bazı meseleleri tecrübe olarak biliyorum. Mesela kendi hayatıma kendim karar vermek, istediğimi giyinmek isterim ... Gerçi Türkiye de artık İran'a benzemeye başlamış ama yine umut var, Türkiye'nin İran olmamasını isterim." (K8)*

İranlı kadınların bireysel özgürlüklere verdikleri önem, cinsiyet temelli baskılara ve deneyimlere sıkı sıkıya bağlıdır. Toplumsal cinsiyet kuramı ışığında, İran'da kadın kimliğini belirleyen kısıtlayıcı normlar (başörtüsü, kamusal alana sınırlama vb.) bu kadınların özgürlük özlemini oluşturur. Toplumsal cinsiyet kuramı, biyolojik cinsiyetten bağımsız olarak kadın ve erkeğe toplumsal olarak atfedilen rollerin ve beklentilerin bir ürünü olduğunu savunur. İran'da 1979 İslami Devrim sonrası geleneksel cinsiyet normları devlet eliyle güçlendirilmiş, kadın bedenini ve hareket alanını sıkı kurallarla denetlemiştir.

Kadınlar, bireysel özgürlükler konusunda daha hassas davranmakta ve bu hassasiyetlerini İran'daki geçmiş deneyimlerine dayandırmaktadırlar. Bu durum, sadece bireysel bir tutum olmayıp, İran'da yaşanan politik, sosyal ve kültürel baskıların yarattığı kolektif bir bilinçlenmenin de sonucudur. Eski tecrübelerin gerektirdiği bu titizlik, kadınların geldikleri ülke olan Türkiye'de de dikkatli ve özenli davranmalarına yol açmaktadır. Böylece kadınlar, hem bireysel haklar ve özgürlükler alanında farkındalıklarını korumakta hem de yeni ortamda kendilerini bu değerler ekseninde konumlandırmaktadırlar.

Bu durum, sosyolojik oy verme modelle de uyumlu bir biçimde açıklanabilmektedir. Bu model, bireylerin oy verme davranışlarında medya ve siyasi kampanyaların etkisinin sınırlı olduğunu, daha çok bireylerin uzun yıllar boyunca şekillenen değer sistemlerine, kültürel normlara ve geçmiş deneyimlerine bağlı kalarak karar verdiklerini öne sürmektedir (Ünal, 2016, s. 98). Bu bağlamda, İran'da yetişmiş ve özellikle kadın olan bireyler, İran'daki dini yönetimin baskıcı ve özgürlükleri kısıtlayıcı doğasını doğrudan deneyimlediklerinden, dini iktidara karşı daha hassas bir tavır takınmaktadırlar. Bu hassasiyet, bireysel özgürlükler alanındaki yaklaşımlarına da yansımakta ve oy verme davranışlarını şekillendirmektedir.

Dolayısıyla, İran'daki rejimin kadınlara yönelik kısıtlamaları ve baskıları, göç eden bireylerin özellikle kadınların siyasi tercihleri üzerinde belirleyici bir etkide bulunmaktadır. Bu bireyler, kendi geçmiş deneyimlerinden hareketle, yeni yerleşim yerlerinde de özgürlüklerini koruyacak ve genişletecek politikaları destekleme eğilimindedirler. Bu bağlamda, bireysel özgürlükler, sadece bireysel bir hak talebi olmaktan çıkmakta; aynı zamanda tarihsel tecrübelerle şekillenmiş, kolektif bir mücadele ve kimlik sorunu haline gelmektedir. Böylece, kadınların oy verme

davranışları hem geçmiş deneyimlerine dayanmakta hem de geldikleri toplumda daha demokratik ve özgürlükçü bir yapı için siyasi katılımlarını belirlemektedir.

SONUÇ

Bu araştırmada, İran'dan Türkiye'ye göç etmiş ve Türkiye'de vatandaşlık statüsü kazanmış İranlı göçmenlerin oy verme davranışları incelenmektedir. Çalışmada, bu bireylerin seçim yaparken hangi faktörleri dikkate aldıkları, hangi etmenlerden etkilendikleri, İran ve Türkiye arasında gözlemledikleri siyasal ve toplumsal farkları nasıl değerlendirdikleri, göç deneyiminin oy verme kararlarına nasıl bir etkide bulunduğu ve farklı sosyal statülerin siyasal tercihleri üzerindeki yansımaları ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

Görüşmeler sırasında, katılımcıların siyasi yönelimleri, İran'da benimsedikleri siyasal pozisyonlar, Türkiye'ye göç ettikten sonra bu siyasal kimliklerin yeni bağlamda nasıl anlamlandırıldığı, Türkiye toplumuna uyum süreçleri ve bu sürecin oy verme davranışlarına yansımaları analiz edilmektedir. Ayrıca, göçmen karşıtı politik söylemlerin katılımcılar üzerindeki etkileri ya da bu söylemlere yönelik tutumları anlaşılmaya çalışılmaktadır.

Göç, günümüzde küresel ölçekte yaygın bir toplumsal olgu hâline gelmiş bulunmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde göç her zaman var olmuş, ancak günümüzde geçmiş dönemlerden farklı olarak, artık geçici nitelik taşıyan düzensiz göç dalgalarından ziyade, daha sürekli ve istikrarlı bir seyir izleyen göç hareketlerinden söz edilmesi mümkün hâle gelmiştir. Başka bir ifadeyle, önceden dönemsel artış ve azalmalarla tanımlanan göç dalgaları, günümüzde daha sabit ve kalıcı bir niteliğe bürünmüştür.

Bu dönüşüm, elbette dünyanın her bölgesinde aynı yoğunlukta hissedilmemektedir. Örneğin, Türkiye'nin Orta Doğu'nun batıya açılan kapısı konumunda bulunması, bölge ülkelerinde yaşanan siyasal, toplumsal ve ekonomik krizlerden doğrudan etkilenmesine yol açmaktadır. Suriye İç Savaşı ve Afganistan'da Taliban'ın yeniden yükselişi gibi gelişmeler, yalnızca bu ülkeleri değil, aynı zamanda Türkiye'yi de etkileyen göç akımlarını tetiklemiştir. Öte yandan, ülkelerin sosyo-ekonomik yapıları da göç olgusuyla doğrudan ilişkilidir ve bu bağlamda Türkiye'nin jeopolitik ve ekonomik konumu, göç hareketlerinin hedef ülkesi olmasına zemin hazırlamaktadır.

1979 İran Devrimi sonrasında İran'dan batıya doğru yönelen göç hareketlerinin ilk durağının sıklıkla Türkiye olması da bu çerçevede değerlendirilmelidir. Bunun yanı

sıra, küreselleşmenin doğudan batıya doğru göçü teşvik eden yapısal etkileri, günümüzdeki göç eğilimlerini belirleyen bir diğer önemli unsur olarak öne çıkmaktadır. Tüm bu dinamikler göz önüne alındığında, Türkiye'nin göç akımlarına maruz kalma potansiyelinin gelecekte de devam edeceği öngörülmektedir. Dolayısıyla, Türkiye'nin göç bağlamında hem geçici hem de kalıcı nüfus hareketlerine ev sahipliği yapmaya devam etmesi olasıdır.

Göç olgusu, siyasetle birbirinden bağımsız düşünülemeyecek denli iç içe geçmiş bir yapıya sahiptir. Hem göç veren hem de göç alan ülkeler açısından bakıldığında, göç ve siyaset birbirini tamamlayan iki önemli dinamik olarak öne çıkmaktadır. Bu ilişkinin bir boyutunu, devletlerin göçe karşı benimsedikleri politikalar ve uyguladıkları önlemler oluşturmaktadır. Diğer boyutunda ise, göçmenlerin nasıl bir siyasi tutum sergiledikleri, bulundukları toplumun siyasal atmosferini nasıl etkiledikleri ve potansiyel olarak ne tür dönüşümlere yol açabilecekleri irdelenmesi gereken temel sorular arasında yer almaktadır. Bu araştırmada, göçmenin özne olarak hangi siyasi tercihleri benimsediği ve bu tercihlerin hangi toplumsal, kültürel ya da bireysel kaynaklara dayandığı incelenmektedir. Başka bir ifadeyle, göç ve siyaset kesişiminde göçmenin siyasi karar alma süreci analiz edilmekte ve bu süreçte etkili olan yapısal ve deneyimsel unsurlar değerlendirilmektedir. Göçmen bireylerin geçmiş siyasal deneyimlerinin, geldikleri ülkedeki siyasi yapının ve içinde bulundukları yeni toplumsal bağlamın, oy verme davranışları üzerindeki etkisi ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

Oy kullanmak ve seçimlere katılmak, bireylerin siyasi katılımının en açık ve en yaygın biçimini oluşturmaktadır. Siyasi katılımın bu temel biçimi üzerine geliştirilen yaklaşımlar, seçmen davranışını açıklamak üzere çeşitli modeller önermektedir. Literatürde yaygın olarak kabul gören üç temel model bulunmaktadır: sosyolojik model, psikolojik model ve rasyonel tercih (rasyonel seçim) modeli. Sosyolojik model, bireyin oy verme davranışını toplumsal yapı ve grup aidiyetleri çerçevesinde değerlendirmektedir. Bu modele göre seçmenler, sınıf, din, etnik kimlik ya da kültürel değerler gibi yapısal unsurlardan etkilenerek oy kullanmaktadır. Oy verme davranışı bu bağlamda bireysel değil, grup temelli ve kolektif bir tutumun yansıması olarak yorumlanmaktadır.

Rasyonel tercih modeli ise bireyi merkeze almakta ve seçmen davranışını bireysel çıkar maksimizasyonu çerçevesinde açıklamaktadır. Bu yaklaşım, siyaseti bir

tür pazar olarak görmekte; siyasetçileri ve partileri "satıcı", seçmenleri ise "alıcı" konumuna yerleştirmektedir. Seçmen, kendisine en uygun ve en fazla fayda sağlayacak politik teklifi "en iyi fiyat" olarak değerlendirmekte ve kararını bu temelde vermektedir.

Psikolojik model ise bu iki uç yaklaşım arasında yer almakta ve bireysel tutumlarla toplumsal yapıların etkileşimini dikkate almaktadır. Bu model, bireyin siyasal kimliğini, parti aidiyetini ve seçim kampanyalarının etkisini göz önünde bulundurarak oy verme davranışını anlamaya çalışmaktadır. Hem bireysel çıkarlar hem de grup kimliği, bu modelde bir arada değerlendirilmekte ve seçmen davranışının çok boyutlu yapısı vurgulanmaktadır.

Aynı zamanda göç, sosyal sermaye perspektifinden de önemli bir boyut taşımaktadır. Bu bağlamda iki temel hususun altı çizilmelidir: Bunlardan birincisi, göç öncesi ve sonrası güven düzeylerindeki değişim; ikincisi ise özellikle siyasal güvenin siyasal katılım üzerindeki etkisidir.

İran'da yapılan çeşitli araştırmalar, toplumsal güvenin genel anlamda zayıfladığını, özellikle de siyasal güvenin son kırk yıl içerisinde ciddi biçimde azaldığını ortaya koymaktadır. Bu azalma hem devlete hem de seçim süreçlerine duyulan inancın sarsılması şeklinde kendisini göstermektedir. Bu nedenle İran'da yaşayan bireylerin büyük bir kısmı seçimlerin anlamlılığına dair şüphe taşımakta ve siyasal katılımdan uzak durmaktadır. Buna karşın, Türkiye'ye göç etmiş İranlı bireylerde siyasal güvenin görece daha yüksek olduğu gözlemlenmektedir. Katılımcılar, Türkiye'deki devlet yapısına —özellikle de kurumsal işleyişe— İran ile kıyaslandığında daha fazla güven duymaktadırlar. Bu güvenin mevcut hükümetten ziyade devletin bütünlüğüne ve işleyişine yönelik olduğu ifade edilmelidir. Söz konusu güven ortamı, göçmenlerin seçimlere katılımını artırmakta ve siyasal süreçlere dâhil olmalarını kolaylaştırmaktadır.

Göç süreci, bireylerin sosyal sermaye düzeylerinde hem niceliksel hem de niteliksel değişimlere yol açmaktadır. Göç öncesi dönemde sahip olunan sosyal sermaye, özellikle otoriter rejimlerde bireyin toplumsal bağlarını zayıflatmakta ve kimi durumlarda neredeyse sıfır düzeyine inebilmektedir. Göç sonrasında ise yeni bir sosyal sermaye inşa süreci başlamaktadır. Bu süreçte bireylerin yeni çevrelerle ilişki kurmaları, aidiyet geliştirmeleri ve stratejik ağlar oluşturmaları beklenmektedir.

Ancak günümüzde dijital teknolojilerin ve özellikle internetin yaygınlaşmasıyla birlikte göçmenlerin bir ayağının hâlâ anavatanlarında kaldığı gözlemlenmektedir. Sosyal medya aracılığıyla göç öncesi bağlarını canlı tutan bireyler, yeni topluma entegrasyon sürecinde daha temkinli davranmakta ve yerel sosyal ağlara katılma konusunda nispeten daha yavaş hareket etmektedirler. Bu durum, hedef ülkede sosyal sermaye üretimini geciktiren bir faktör olarak değerlendirilmektedir.

Ayrıca, göç veren ülke ile göç alan ülke arasında sosyal sermayenin doğası bakımından önemli farklar bulunmaktadır. Göç veren ülkede sosyal sermaye daha çok doğuştan gelen, hiyerarşik ve bağlayıcı nitelikteki dikey ilişkilere dayanmakta; bireyler aile, akrabalık veya etnik bağlar üzerinden şekillenen güçlü ilişki ağlarına sahip olmaktadır. Buna karşın göç alan ülkelerde bireyler, farklı toplumsal gruplar arasında geliştirilen, köprü kurucu nitelikli, daha zayıf fakat stratejik ilişkilere dayanan yatay sosyal sermaye biçimlerini oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında yapılan mülakatlar, katılımcıların göçmen karşıtı söylemleri desteklememekle birlikte bu söylemleri anlayabildiklerini ve rasyonel gerekçelerle değerlendirme yaptıklarını göstermektedir. Bu anlayış ikinci çeşit sosyal sermayenin örneğidir. Göçmen hedef ülkede sosyal sermaye kuramaya çalışmakta, ancak farklı insanlarla bir seviyede kendini görerek, göçmen karşıtı vatandaşları anlamaya çalışmaktadır. Bu durum, rasyonel oy verme modelinin öngörüleriyle örtüşmektedir. Rasyonel modele göre bireyler, oy verme kararlarını mevcut siyasal seçenekleri karşılaştırarak, kendi çıkarları doğrultusunda ve stratejik biçimde almaktadırlar.

Öte yandan Türkiye'de vatandaşlık kazanmış İranlı göçmenlerin sosyo-ekonomik profili incelendiğinde, önemli bir kısmının ekonomik açıdan yeterli kaynaklara sahip oldukları görülmektedir. Bu durum, Türkiye'nin vatandaşlık politikasından kaynaklanmaktadır; belirli bir mali değere sahip gayrimenkul satın alan yabancı uyruklu bireyler, doğrudan vatandaşlık kazanabilmektedir. Bu gruptakiler, ekonomik anlamda bağımsız oldukları için geldikleri topluma uyum sağlama konusunda daha az baskı hissetmektedirler ve oy verme konusunda hem daha rahat, hem de rasyonel düşünmeye daha fazla önem vermektedirler.

Vatandaşlık kazanımının ikinci yaygın yolu ise eğitim amacıyla Türkiye'ye gelen ve sonrasında burada yaşamaya devam eden bireylerdir. Bu kişiler genellikle sosyal sermaye açısından daha zengin çevrelere entegre olmakta; ancak siyasal kimlik açısından hâlâ geldikleri ülkenin siyasal iklimine ilgi göstermektedirler. İran'daki

siyasal dinamizmin Türkiye'deki demokratik süreçle birebir örtüşmemesi nedeniyle, bu bireyler seçim süreçlerinde daha az aceleci davranmakta ve kararlarını netleştirmekte zorlanmaktadırlar. Özellikle genç ve yüksek eğitimli bireylerde belirgin bir kararsızlık gözlemlenmektedir. Eldeki bilgiler yeterli olsa da siyasal tercihler henüz tam anlamıyla netleşmemiştir.

Tüm bu gözlemler, rasyonel seçmen modelinin temel varsayımlarıyla uyum göstermektedir. Göçmen bireyler, sahip oldukları bilgi, deneyim, çıkar ve değerleri bir araya getirerek seçimlerde bilinçli ve stratejik tercihlerde bulunma eğilimi göstermektedirler. Ama bütün bunlar meselenin sadece bir kısmını göstermektedir.

Rasyonel değerlendirmeler, seçmen davranışlarını açıklamada kuşkusuz önemli bir yere sahip olmaktadır; ancak bu araştırma bağlamında söz konusu değerlendirmeler ikincil düzeyde yer almaktadır. Araştırma kapsamında yapılan mülakatlarda, katılımcıların tamamında sabit ve tekrar eden bazı düşünce kalıplarının mevcut olduğu gözlemlenmektedir. Bu kalıplar, görünürde birbirinden oldukça farklı sosyal, kültürel ve ideolojik geçmişlere sahip bireyleri ortak bir duyarlılık etrafında birleştirmektedir. Bu ortak nokta, katılımcıların İran'daki yaşam deneyimlerinden süzülerek şekillenmiş olan tarihsel bilinçtir.

Katılımcılar, Türkiye'de siyasal tercihlerini oluştururken güncel verilerle değil, geçmişten getirdikleri kolektif hafıza ile de hareket etmektedirler. Bir katılımcı bu durumu şu atasözüyle ifade etmiştir: "İlan sokan kişi her ipten korkar." Türkçede ise benzer bir deyim "Sütten ağzı yanan, yoğurdu üfleyerek yer" şeklinde ifade edilmektedir. Bu sözler, geçmişte yaşanan travmatik siyasal tecrübelerin bireylerin yeni siyasal ortamlarda temkinli davranmasına neden olduğunu göstermektedir.

Bu bağlamda, belki de bu çalışmanın en belirgin bulgusu olarak değerlendirilebilecek unsur, İran'dan göç ederek Türkiye'de vatandaşlık kazanmış bireylerin siyasal tercihlerini şekillendiren ortak bir "kırmızıçizgi"-nin varlığıdır. Katılımcıların ideolojik eğilimlerinden, ekonomik konumlarından ya da eğitim düzeylerinden bağımsız olarak benimsedikleri bu temel tutum şöyle özetlenebilmektedir: "Türkiye, İran olmasın." Bu cümle, bireylerin yalnızca mevcut siyasi koşulları değil, aynı zamanda geçmişte deneyimledikleri siyasal baskı ve kısıtlamaları da dikkate alarak tercih yaptıklarını ortaya koymaktadır.

Araştırmada “kültürel arka plan ve oy verme davranışı” olarak adlandırılan bu tutum, iki temel eksen üzerinde şekillenmektedir. Bunlardan ilki, teokratik düzenden kaçınma eğilimidir. Katılımcıların büyük çoğunluğu, bu konuda son derece hassas davranmaktadır. Din ve siyaset ilişkisinde, özellikle Türkiye'de şeriat temelli bir yönetimin kurulmasına yönelik endişe, katılımcılar arasında ortak bir kaygı olarak öne çıkmaktadır. Bu durum, onların muhafazakâr ve dini referanslara dayalı partilerle aralarına mesafe koymalarına neden olmaktadır.

Her ne kadar katılımcılar Türkiye ile İran arasında ciddi yapısal ve siyasal farklılıkların bulunduğunu kabul etmektedirler ise de, geçmiş deneyimlerinden dolayı temkinli olmayı tercih etmektedirler. Dini otoritenin siyasallaşmasına yönelik çekince, neredeyse tüm katılımcılar tarafından ortak ve vazgeçilmez bir tutum olarak benimsenmektedir.

İkinci eksen ise, bireysel özgürlüklerin korunması yönündeki taleplerdir. Bu noktada özellikle kadın katılımcıların daha duyarlı davrandığı gözlemlenmektedir. İran'da bireysel özgürlüklerin, özellikle kadınlar açısından ciddi biçimde kısıtlanmış olması, bu bireylerde derin bir toplumsal iz bırakmıştır. Kadın katılımcılar, bireysel özgürlüklerden ödün vermenin, geçmişteki baskıcı sisteme geri dönüşün ilk adımı olabileceğini düşünmektedirler. Bu nedenle, bireysel özgürlükleri tehdit ettiğine inandıkları siyasal partilere karşı mesafeli durmayı tercih etmektedirler. Onlara göre, eğer bireysel özgürlüklerden vazgeçilirse, Türkiye’nin İran’a benzemesi kaçınılmaz hale gelecektir.

Bu tutumlar, seçmen davranışının sosyolojik model çerçevesinde değerlendirilebileceğini göstermektedir. Sosyolojik modelde, uzun vadeli toplumsal değerler, aidiyetler ve kültürel yapılar seçmen davranışını belirleyici niteliktedir. Bu çalışmadaki katılımcılar da benzer biçimde hareket etmektedirler. Siyasal kararlarını şekillendirirken, adeta İran İslam Cumhuriyeti'nin elli yıllık tarihine bakarak ölçüm yapmaktadırlar.

Bu bağlamda, rasyonel değerlendirmeler ikinci aşamada devreye girmektedir. Katılımcılar, öncelikle “Türkiye İran olmasın” ilkesine göre seçenekleri daraltmakta, ardından geriye kalan partiler ve adaylar arasında rasyonel tercih yapmaktadırlar. Bu noktada siyaset, bir pazara benzer şekilde değerlendirilmekte; seçmen, en uygun teklifi sunan aday ya da partiyi tercih etmektedir. Bu durum, sosyolojik model ile rasyonel modelin bir arada işlediğini göstermektedir: Öncelik, tarihsel ve kültürel hafızaya

dayanan değerlerde olmakta; ancak nihai tercih, akılcı bir süzgeçten geçirilerek yapılmaktadır.

Son olarak, ileride yapılacak araştırmalarda toplumsal cinsiyet ve etnik köken farklılıklarının, göçmen bireylerin siyasal katılımı ve oy verme davranışları üzerindeki belirleyici rolünün kapsamlı biçimde ele alınması önerilmektedir. Toplumsal cinsiyet açısından bu araştırma, Türkiye'de vatandaşlık kazanmış İranlı göçmenlerin oy verme davranışlarında toplumsal cinsiyetin belirleyici bir etken olabileceğine ilişkin önemli ipuçları sunmaktadır. Gelecek araştırmalarda, İranlı kadınların göç sonrasında hedef ülkedeki siyasal karar alma davranışlarının, geldikleri toplumda içselleştirdikleri toplumsal cinsiyet normlarıyla nasıl şekillendiğinin incelenmesi önerilmektedir.

Etnik kimlik açısından ise etnik kimliğe dayalı karşılaştırmalı bir araştırmanın yapılması önerilmektedir. İran'daki Türk toplulukları (örneğin Azerbaycan Türkleri) ile diğer etnik gruplara mensup İran vatandaşları arasında, Türkiye'ye ve Türk toplumuna yönelik algı ve yaklaşımlarda belirgin farkların bulunduğu gözlemlenmektedir. Mevcut araştırmalar, İranlı Türk göçmenlerin Türkiye'de görece daha kolay bir entegrasyon süreci yaşadıklarına işaret etmektedir. Bu durumun, siyasal katılım ve oy verme davranışları üzerinde de etkili olabileceği düşünülmektedir. Bu bağlamda, gelecekte yapılacak çalışmalarda göçmenlerin etnik kimliklerinin de analize dâhil edilmesi ve belirleyici bir değişken olarak ele alınması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Abrahamian, E. (2015). İran İki Devrim Arasında (İran beyn-e do enqelâb) (11 b.). Naşr-i Ney.

Adıgüzel, Y. (2016). Göç Sosyolojisi. Nobel.

Alghenab, H. J. (2024). İran'da toplumsal hareketler bağlamında su krizi üzerine etnik temelli görüş farklılıkları: Farslar ve Azerbaycan Türkleri örneği (Yüksek lisans tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi). YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Amarfact. (2025, Şubat). https://amarfact.com/statistics/%d8%a2%d9%85%d8%a7%d8%b1-%d8%ac%d9%85%d8%b9%db%8c%d8%aa-%d9%85%d9%87%d8%a7%d8%ac%d8%b1%d8%a7%d9%86-%d8%a7%db%8c%d8%b1%d8%a7%d9%86%db%8c-%d8%af%d8%b1-%d8%aa%d8%b1%da%a9%db%8c%d9%87/. Erişim tarihi: 7 Nisan 2025

Antunes, R. (2010). Theoritical models of voting behaviour. comunicacão e ciências empresariais, 145-153.

Beraheni, R. (1984). Eril Tarih(Tarih-e Mozekker) (1 b.). Neşr-i Evvel.

Berelson, B., Lazarsfeld, P., & McPhee, W. (1954). Voting: A Study of Opinion Formation in a Presidential Campaign. University of Chicago Press.

Beşiriye, H. (2004). Siyasi Bilgi Eğitimi (Amuzesh-e danesh-e siyasi). Negahe Moaser.

Creswell, J. W. (2017). Araştırma Deseni (3 b.). (S. B. Demir, Çev.) .Eğiten Kitap.

Darabi, A. (2008). Ortak karar alınması gereken bir mesele (Câme'e Şenâsi-ye Entekâbât ve Raftar-e Entekâbâti dar Cumhuriyet-e Eslâmi-ye Irân). Siyasi İncelemeler Çeyrek Dergisi(Faslname-ye Motâle'ât-e Siyasi)(2), s. 67-102.

Elahizade, M. H., & Hiyari, H. (2014). İkinci Pehlevî'nin siyasal iktidar yapısı ve bunun İslami Devrim'in ortaya çıkışındaki etkisi(Sâxtâr-ı qodret-i siyâsî-ye Pahlavî-ye dovvom vè ta'sîr-e ân dar borûz-e enqelâb-e eslâmî). Tarihte Araştırma(Pezuheş der Tarix), 5(1), s. 25-50.

Eser, H. B. (2013, Ağustos). Siyasal Güven Ve Bileşenleri, Üniversite Öğrencilerinde Etnik Kimlik, Siyasal Güven İlişkisi Üzerine Bir Uygulama. SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi(29), s. 15-42.

Fanid, N. A. (2020). İran'ın İdari Teşkilat Sitemi. Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Oğuzhan Sosyal Bilimler Dergisi, 2(2), 134157.

GDP (current US$) - Iran, Islamic Rep., Turkiye. (tarih yok). World Bank Group: https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?end=2023&locations=IR-TR&name_desc=true&start=1960&view=chart . Erişim Tarihi: 10 Haziran 2025

Ghadimi, A. (2019, Şubat 12). İslam Devrimi, dinî azınlıkların İran'dan göç etmesine neden oldu mu?(Âyâ enqılâb-ı İslâmî aqlîyyat-hâ-ye dînî râ ez Îrân ferârî dâde est?). BBC Persian: https://www.bbc.com/persian/iran-features-47205770 . Erişim Tarihi: 8 Nisan 2025

Ghanbarlou, R. M. (2023). 19. Yüzyıl İran Modernleşmesi ve Osmanlı Etkisi. Nobel Bilimsel Eserler.

Ghanbarlou, R. M. (2024). Atatürk Önderliğindeki Türkiye Cumhuriyeti Devrimlerinin İran'a Yönelik Etkileri. Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. Yıl Dönümüne Armağan: İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Çerçevesinde Araştırmalar, 103-123. İstanbul Gelişim Üniversitesi Yayınları.

Harrop, M., & William L. Miller. (1987). ELECTIONS AND VOTERS. MACMILLAN.

İran Migration Observatory. (2022). https://imobs.ir/publication/show/571. Erişim tarihi: 7 Nisan 2025

İran Migration Observatory. (2022, Aralık). https://imobs.ir/publication/show/1057. Erişim tarihi: 7 Nisan 2025

Kalaylıoğlu, Y. A. (2016). Transformıng Constraınts Into Strategıes: The Role of Dıfferent Forms of Capıtal in The Status Passage of documented İranian migrants in Ankara, Turkey.

Katouzian, H. (1995). İran'ın Politik Ekonomisi: Meşrutiyet'ten Pehlevi Hanedanlığı'nın Sonuna Kadar(Eghtesâd-e Siyasî-ye Irân az Mashrûtiyat tâ Pâyân-e Selsele-ye Pahlavî) (5 b.). Markaz.

Katuzian, H. (1993). Despotizm, Demokrasi ve Millî Hareket (İstibdat, Demokrasi ve Nehzat-ı Millî). Naşr-i Markaz.

Katz, E., & Lazarsfeld, P. F. (1955). Personal Influence: The Part Played by People in the Flow of Mass Communications. Free Press.

Kaya, B. (2022). İran'dan Türkiye'ye göç haraketlerinde ilişki ağlarının rolü: Yalova Örneği. 131.

Kazemipur, A., & Goudarzi, M. (2024). Ne oldu? İran'da toplumsal çöküş hikayesi (Çe şod? Dâstân-e oful-e ejtemâ' dar Îrân) (6th b.). Agar.

Kheirkhah, S. (2021). İnsan hakları boyutuyla sosyal medya ve İran kadın hakları mücadelesinin sosyal medya yansımaları. (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi.) Erişim Adresi: YÖK Ulusal Tez Merkezi.

kohnehshahri, F. S. (2024). Türkiye'de Yaşayan Göçmenlerin Sosyo-Kültürel Adaptasyonu. (Doktora tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler, İzmir.) Erişim Adresi: YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Koulaei, E., & Mezarai, Y. (2016). Yenileme ve partileşme: Haşimi Rafsancani dönemi örneği(Nosâzi ve tahazzob: (Motâleʿe-ye moredî-ye dolat-e Hâşemî Rafsancânî)). Siyaset Dergisi, Hukuk ve Siyaset Bilimi Fakültesi Dergisi(Faslname-ye Siyasat, Majalle-ye Dâneşkade-ye Hoquq va Olûm-e Siyasî), 46(2), s. 403-421.

Lazarsfeld, P. F., Berelson, B. R., & Gaudet, H. (1944). The People's Choice: How the Voter Makes Up His Mind in a Presidential Campaign. Columbia University Press.

Mahjoubi, H. (2024, Ağustos 21). İran'da hükümet kabinelerinde Sünnîlere kapalı olan yerler: 'Açılamayan bir kilit'(Dar baste-ye kâbine-ye dolat-hâ dar İran be ru-ye Ahl-e Sonnat; 'goflî ke bâz nemi-şevad). BBC Persian: https://www.bbc.com/persian/articles/cj9lwvrr227o .Erişim Tarihi: 1 Haziran 2025

Medvic, S. K. (2014). Campaıgns and Electıons. Routledge.

Neuman, W. L. (2014). Toplumsal Araştırma Yöntemleri. Yayınodası.

Putnam, R. D. (2000). Bowling alone: The collapse and revival of American community. Simon and Schuster.

Radiofarda. (2025, April). Ev hapsinin kaldırılmasından sonra Mehdi Kerrubi: Tüm halkın haklarını savunmaya kararlıyım(Məhdî Kərrûbî pas az rafʾ-i hasr: Mütəəhhid be defâ' az hoqûq-e hame-ye mardom hastam). RadioFarda(Radyo Farda): https://www.radiofarda.com/a/mahdi-karroubi-announcement/33374476.html. Erişim Tarihi: 11 may 2025.

Rokkan, S. (1970). Citizens, Elections, Parties. Free Press.

Rokkan, S., & Martin Lipset, S. (1967). Cleavage structures, party systems, and voter alignments: An introduction. The Free Press.

Şahin, B. (2008, Haziran 1). Almanya'daki Türk Göçmenlerin Sosyal Entegrasyonunun Kuşaklararası Karşılaştırması: Kimlik ve Ait Hissetme. s. 227-252.

Sariul-Kalem, M. (2010). İranı'n Siyasal Kültürü (Ferheng-i siyâsî-yi Îrân). Farzan Ruz.

Sarlamanov, K., & Jovanoski, A. (2014). Models of Voting. Journal of Arts, Science & Commerce, 5(1), s. 16-24.

Shaffer, B. (2021). Iran Is More Than Persia. FDD Press.

Tabnak. (2025). https://www.tabnak.ir/fa/news/1297270. Erişim tarihi: 7 Nisan 2025

Tacik, M. R. (2003). İranlılar Arasında Siyasal Oyun Deneyimi (Tejrube-ye bâzi-ye siyasi dar miyân-e Irâniyân). Nashr-i Ney.

Tamer, M. G. (2010). Tarihsel Süreçte Sivil Toplum. Edebiyat Fakültesi Dergisi, 27(1), 89-105.

Tinas, R., & Tok, E. E. (2024). İran Kadın Hareketi'nin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi. Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi, 11(1), s. 133-158.

Tocqueville, A. D. (1994). Amerika'da Demokrasi. (İ. Seazl, & F. Dilber, Çev.). Yetkin.

Total number of international migrants at mid-year 2024. (2024). Migration data portal: https://www.migrationdataportal.org/themes/international-migrant-stocks-overview#:~:text=According%20to%20the%20UN%2C%20the,from%20275%20million%20in%202020. .Erişim tarihi: 8 Nisan 2025

Tumay, M., & Oktan, F. (2015). Alexıs de Tocquevılle'e Göre Sivil Toplum. Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 19(3), 321-339.

Türk vatandaşlığı için asgari gayrimenkul bedeli 400 bin dolara yükseltildi. (2022, 13 Mayıs). BBC NEWS TÜRKÇE: https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-61432863 . Erişim Tarihi: 8 Nisan 2025.

Ünal, B. A. (2016). Oy Verme Davranışı Modelleri. Ordu Üniversitesi sosyal bilimler araştırmaları dergisi, 95-119.

Ünal, B. A. (2018). Stratejik Oy Verme Davranışı: Sistematik Literatür İncelemesi. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 1415-1424.

UNHCR. (2024). https://www.unhcr.org/global-trends .Erişim tarihi: 7 Nisan 2025

Yetiş, M. (2005). Tocqueville, Demokratik Devrim ve Sivil Toplum. Gelişme ve Toplum Araştırmaları Merkezi Tartışma Metinleri, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2011). Nitel Araştırma Yöntemleri. Seçkin.

Zİbakalam, S., Afshari, D., & Aslanzadeh, A. (2010). Hâtamî'nin (1376) iktidara geliş nedenleri: Samuel Huntington'un dengesiz kalkınma teorisi temelinde bir analiz(Faslname-ye Tahqiqât-e Siyasî va Beynolmellî, Dâneshgâh-e Âzâd-e Eslâmî, Vâhed-e Şehrezâ). Siyasi ve Uluslararası Araştırmalar Dergisi, İslami Azad Üniversitesi Şehreza Birimi(Faslname-ye Tahqiqât-e Siyasî va Beynolmellî), 51(3), s. 51-76.

EKLER

Görüşme Formu

Demografik Sorular

1. Türkiye'ye ne zaman ve hangi sebeplerle geldiniz?
2. Türkiye'de vatandaşlık kazanma süreciniz nasıl gerçekleşti?
3. Hangi şehirde yaşıyorsunuz ve kaç yıldır buradasınız?
4. **Çoğaltılabilir sorular;** yaş, medeni durum, öğrenim durumu, varsa çocuk sayısı ve yaşları, nerede ikamet ettikleri, kiracı ya da ev sahibi olup olmadıkları vs…

Oy Verme Davranışıyla İlgili Sorular

5. Türkiye vatandaşlığını kazandıktan sonra ilk kez hangi seçimde oy kullandınız?
6. Oy verme davranışınızda en etkili olan faktörler nelerdir (örneğin, ekonomik durum, sosyal çevre, siyasi partilerin politikaları)?
7. İran'da oy kullanma deneyiminiz olduysa, Türkiye'deki oy kullanma süreçlerini İran'dakiyle nasıl karşılaştırıyorsunuz?

Sosyal ve Kültürel Etkenler

8. Türkiye'deki sosyal çevreniz oy verme tercihlerinizi nasıl etkiliyor?
9. İran'daki siyasi eğilimleriniz Türkiye'deki tercihlerinizle ne kadar uyumlu?
10. Türkiye'deki siyasi partiler ve liderler hakkında nasıl bilgi ediniyorsunuz?

Ekonomik ve Rasyonel Tercihlerle İlgili Sorular

11. Oy verirken ekonomik durumunuzu ve bireysel çıkarlarınızı ne ölçüde dikkate alıyorsunuz?
12. Türkiye'deki ekonomik politikaların oy verme tercihinize etkisi var mı?

Stratejik ve Duygusal Etkenler

13. Oy kullanırken stratejik bir yaklaşım sergiliyor musunuz, örneğin seçim sonuçlarını tahmin ederek oy verme?

14. Türkiye'de bir partiye veya liderine duygusal bir bağlılık hissediyor musunuz?

Göç Deneyiminin Etkisi

15. Göç süreciniz ve vatandaşlık kazanmanız, Türkiye'deki siyaset algınızı nasıl etkiledi?

16. Göçmen kimliğinizin oy verme tercihleriniz üzerindeki etkisini nasıl değerlendiriyorsunuz?

Sonuç ve Öneri Soruları

17. Türkiye'deki seçim süreciyle ilgili önerileriniz veya eleştirileriniz var mı?

18. Gelecekteki seçimlerde oy verme davranışınızı nasıl şekillendirmeyi düşünüyorsunuz?